

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΜΝΗΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΡΑΜΜΟΥ

Γράφουν κατά σειράν: οί Καθηγηταί Χριστ. Διακόπουλος καί Γεώργιος Δασκαρόλης, ό Δικηγόρος Δημ. Λιαρομμάτης καί ό Δικαστής του Δικαστηρίου τών Ευρωπαϊκών Κοινοτή- των Κωνστ. Κακούρης	193
ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ (Βασιλ. Κ Σταθάκη)	218
ΠΡΟΣΕΥΧΗ (ποίημα Φ. Ζευγολάτη)	224
ΤΟΝ ΟΙΚΤΡΑ ΠΑΡΑΛΟΓΙΖΟΜΕΝΟΝ ΣΗΜΕΡΙΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝΕΙ Η ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ (Αθ. Χατζηκακίδη)	225
ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (Beruard Férand)	230
ΑΠΟΓΕΙΩΣΗ (ποίημα Στ. Μπολέτη)	232
ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ (Ι.Γ.Α.)	233
ΞΑΝΑΓΕΝΝΙΕΤΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου)	234
ΚΑΙΝΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΑ	235
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	237
ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη)	238

ΕΤΟΣ 51ον

ΙΟΥΛΙΟΣ 1988

ΑΡΙΘ. 493

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Υ Π Ο

Α Ρ. Α. Α Σ Π Ι Ω Τ Η

ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

Περιλαμβάνει σὲ 6' ἔκδοση τὶς μελέτες:

- 1) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
- 2) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ
- 3) ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Πωλείται σὲ ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα τοῦ Κέντρου καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν.
Κεντρικὴ διάθεση τῶν τόμων καὶ παραγγελίαι: Γραφεῖα Περιοδικοῦ
«Ἀκτίνες», Καρύτση 14 — 105 61 Ἀθήναι, — τηλ. 32 35 023.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 51ο

ΙΟΥΛΙΟΣ 1988

Άρθ. 493

ΜΝΗΜΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΡΑΜΜΟΥ

Ἡ «Χριστιανική Ἐνωσις Ἐπιστημόνων» τὴν 11ην Μαΐου ἐ.ἔ. ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ τ. Προέδρου αὐτῆς Γεωργίου Θ. Ράμμου με πνευματικὸν μνημόσυνον ποῦ ὠργάνωσε με τὴν συμπλήρωσιν ἔτους ἀπὸ τῆς ἐκδημίας του.

Αἱ «Ἀκτίνες» δημοσιεύουν εἰς τὸ τεῦχος αὐτὸ τὰς ὀμιλίας, δίδοντας ἔτσι τὴν εὐκαιρία διὰ μίαν πλατυτέραν γνωριμίαν τῆς προσωπικότητος, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος καὶ πιστοῦ Χριστιανοῦ.

Ἡ «Χριστιανική Ἐνωσις Ἐπιστημόνων» τιμᾷ σήμερα τὴ μνήμη τοῦ, ἐκ τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τῆς, τέως Προέδρου τῆς, ἀειμνήστου ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεωργίου Ράμμου.

Ὁ Γεώργιος Ράμμος ὑπῆρξε γίγας τῆς ἐπιστήμης, σοφὸς δάσκαλος, πιστός, μεγάλος κοινωνικὸς ἐργάτης καὶ ὑπόδειγμα καταπληκτικῆς ἐργατικότητος, μετριοφροσύνης, ἀπλότητος, καρτερίας καὶ ἀγάπης.

Τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο, τὴ ζωὴ καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Ράμμου θὰ μᾶς ἀναπτύξουν με τὴ σειρά ποῦ θὰ τοὺς ἀκούσωμε οἱ κ. Γεώργιος Δασκαρόλης, Καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, ὁ κ. Δημ. Λιαρομμάτης, Δικηγόρος Ἀθηνῶν καὶ τὴν ὄλη ἐκδήλωσι θὰ κλείσει ὁ κ. Κωνσταντῖνος Κακούρης, Δικαστῆς τοῦ Δικαστηρίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν

Ο «ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ» ΤΟΥ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1852 ξέσπασε ἐδῶ στὴν Ἀθήνα ἕνας νότιος ἄνεμος μὲ ἀσυνήθιστη ἔντασι, ποὺ ἔρριξε ἕναν ἀπὸ τοὺς στύλους τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια τὸ γεγονός ἐνέπνευσε στὸν Γιάννη Βλαχογιάννη ἕνα ἀπὸ τὰ λίγα ποιήματά του. Τὸ «Στὴν πεσμένη κολώνα» (1914) :

«Τ' ἀνάστημά σου τὸ τρανὸ καὶ τὶς
χοντρὲς κοκκάλες
θαυμάζω, καθὼς κείτεσαι ξαπλωταριά
προστά μου.
Μὰ πὼς μεγάλη φαίνεσαι ἀπ' τὶς ὀρθὲς
τὶς ἄλλες,
παλιὲς συντρόφισσες, γιατί κανεὶς
πρὶν πέσει χάρω
νεκρὸς, σωστὸ τὸ μέτρο του νὰ δεῖξει
δὲ μπορεῖ».

Καὶ δὲν ἔλειψαν στὸ παρελθὸν οἱ σχετικοὶ συνειρμοὶ σὲ συνάξεις μῆ-μης, ὅπως ἡ ἀποψινή. Ἴσως ὅμως ὁ συμβολισμὸς αὐτῶν τῶν στίχων ποτὲ νὰ μὴν ἦταν περισσότερο ἀρμόζων ὅσο σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποῦ οἱ εὐγνώμων ἀνάμνησις μᾶς συνήθροισε ἐδῶ.

Γιατὶ τοὺς μῆνες αὐτοὺς ποὺ ἐπέ-ρασσαν ἀπὸ τὴν ἐκδημία τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Ράμμου, εἶχε κανεὶς τὸ συναίσθημα, ὅτι ὅλο καὶ μεγαλύτερο φαινόταν τὸ πνευματικὸ του ἀνάστημα. Αἴφνης, ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς ἀκούστηκε τὸ πόσο μεγάλος ἦταν αὐτὸς ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι ποὺ δὲν ἔκανε ἰδιαίτερη ἐντύπωσι, μὲ τὸ θραδὺ καὶ σχεδὸν ἐπίπονο βᾶδισμα, ποὺ τοῦ προκαλοῦσε ἡ φυσικὴ του ἀναπηρία, μὲ τὸ ἕνα χέρι ἀκουμπισμένο σ' ἕνα μπαστοῦνι καὶ μὲ τὸ ἄλλο συνήθως νὰ κρατᾷ μιὰ τσάντα.

Καὶ εἶναι πραγματικὰ μεγάλῃ ἡ τόλμη νὰ ἐπιχειρήσῃ κανεὶς νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ μετρήσῃ — ἂν μπορῇ — τὸ μέγεθος τῆς προσωπικότητος τοῦ Γεωρ-

γίου Ράμμου. Τὸ θάρρος ὅμως τὸ παίρνει ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο. Ἀπὸ τὸ καλοκάγαθο μειδίαμά του, ἀπὸ τὴν ἄνεσι ποὺ ἐνέπνεε σὲ ὅποιον τὸν ἐπλησίαζε.

Δὲν θὰ ἦταν ὅμως δυνατὸ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἔστω καὶ μιὰ σκιαγράφῃς ὄλων τῶν πλευρῶν, ποὺ παρουσίαζε ὁ ἐκλιπὼν καθηγητής. Ἀνῆκε σ' ἐκείνες τὶς πολυεδρικὲς προσωπικότητες, ποὺ ὄταν θλέπῃ κανεὶς τὴν μιὰ πλευρὰ τους, ἐνῶ νομίζει ὅτι ἐξήντηλε τὴ θεώρησί τους, στὴν πραγματικὴ ἀγνοεῖ ἄλλες, λαμπρὲς ἐξ ἴσου, πλευρὲς τῆς ἀδαμαντίνης μορφῆς τους. Στὸν διατιθέμενο ὅμως λίγο χρόνο, ἄς ἐπιτραπῇ μιὰ προσπάθεια προσεγγίσεως μιᾶς ἔστω πλευρᾶς, τῆς ἐπιστημονικῆς, τοῦ πολυσέβαστου δασκάλου. Γιατὶ ἂν ἴσως ἡ πλευρὰ αὐτὴ εἶναι σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς γνωστῆ στὸ νομικὸ κόσμον καὶ φωτίστηκε ἀπὸ ἀρμοδιώτερον στὸν ἐπιστημονικὸ κλάδο, ἀπὸ ὅ,τι εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει τὴν τιμὴ νὰ κατέχη τὸ θῆμα, εἶναι καὶ σὲ πολλοὺς ἄγνωστη. Καὶ ἡ σκιαγράφῃς τῆς, ἔστω καὶ μὲ ἀδρὲς γραμμῆς, εἶναι ἕνα χρέος καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ συνειργάσθησαν μαζὺ του στὸ ὑπέροχον κοινωνικὸ του ἔργο, ὑποψιαζόμενοι ἴσως μόνον τὸν ἐπιστημονικὸ γίγαντα, ποὺ ἦταν κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸν ἀπλὸ καὶ εὐπροσήγορον συνεργάτη τους, τὸν ἀκούραστο καὶ πάντοτε πρόθυμον σὲ προσφορὰ.

❖ ❖ ❖

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Ράμμου θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ σὲ ἔκτασι καὶ σὲ δύναμι τεράστιο⁽¹⁾. Συνέγραψε 430 καὶ πλέον ἐπιστημονικὰ ἔργα. Γενικὰ συγγράμματα, δηλ. συστήματα καὶ γενικώτερα ἐρμηνευτικὰ ἔργα, μονογραφίαι, ἄρθρα σὲ διάφορα ἑλληνικὰ καὶ ξένα περιοδικὰ, σχόλια σὲ δικαστικὲς ἀποφάσεις καὶ γνωμοδοτήσεις.

Ἔτσι συνέγραψε τὰ «Στοιχεῖα Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Δικονομίας», τρίτομο ἔργο, ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ὁποίου ἔτυχε πέντε ἐκδόσεων καὶ ἀπετέλεσε βασικὸ ἔργο καταρτίσεως καὶ καθοδηγήσεως στοὺς δρόμους τῶν δικονομικῶν θεσμῶν καὶ ρυθμίσεων. Ἐπίσης γιὰ διδακτικούς κυρίως σκοποὺς συνέγραψε τὴν «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Πολιτικὴν Δικονομίαν», τὶς «Εἰσηγήσεις Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου», τὴν «Ἐπιτομὴν Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου», καθὼς καὶ τὰ «Στοιχεῖα Ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου».

Ἐξ ἄλλου, προτοῦ ἀκόμῃ ἐκλεγῆ ἑκτακτος καθηγητῆς ἐξέδωκε μὲ δικῆς του παρατηρήσεις τὰ ἔργα τοῦ Μ. Λιβαδά περὶ ἀνακοπῆς καὶ περὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀργότερα ὠλοκλήρωσε τὴ μετὰφρασι ἀπὸ τὰ γαλλικὰ τοῦ ἐξάτομου ἔργου τῶν Ε. Glasson - Α. Tissier - R. Morel «Σύστημα Πολιτικῆς Δικονομίας», μὲ προσθήκας καὶ προσαρμογὴ στὰ ἰσχύοντα στὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ σημειώσεις περὶ ὧσων ἐδιδάσκοντο στὴν ἡμεδαπὴ καὶ ἀλλοδαπὴ ἐπιστῆμη καὶ νομολογία (1931-1940). Αὐτὲς οἱ προσθήκες ἀπὸ μόνες τους θεωρεῖται ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα ἰδιαίτερο σύγγραμμα.

Τὸ μεγάλο ὅμως ἔργο του, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἐρευνητικῆς προσπάθειάς ὅλης τῆς ζωῆς του εἶναι τὸ «Ἐγχειρίδιον Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου», ἓνα τετράτομο ἔργο, ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ὁποίου ἐξεδόθη τὸ ἔτος 1978 καὶ ὁ τελευταῖος τὸ ἔτος 1985, μὲ σύνολο 2468 σελίδων.

Ἀπὸ τὶς μονογραφίες του ἀναφέρονται τὰ ἔργα περὶ καταστάσεως ἐξωγάμων τέκνων (1932) καὶ περὶ νομιμοποιήσεως ἐξωγάμων τέκνων διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως (1955), τὸ ἔργο «Der Gerichtsstand des Vermoegens» (1930), τὰ ἔργα του ἀκόμῃ περὶ συντηρητικῆς ἀποδείξεως (1931), περὶ κυρίας παρεμβάσεως (1931), περὶ προσθέτου παρεμβάσεως (1932) καὶ περὶ τῶν συστημάτων τῆς ἀνακρίσεως καὶ συζητήσεως (Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου Α', 1934). Περισσότερο γνωστὴ

φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ἡ μονογραφία του περὶ τοῦ ὄρκου ὡς μέσου ἀποδείξεως κατὰ τὴν πολιτικὴ δικονομία (1937), ἡ ὁποία ἐξεδόθη καὶ δευτέρα φορά (1948). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄρθρα του, σχόλια του καὶ γνωμοδοτήσεις του ἔχουν περιληφθῆ σὲ ἕξη τόμους μὲ τὸν τίτλο «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς πολιτικῆς δικονομίας». Τὸ ἔργο του ἐθεωρήθη ὅτι τώρα ἀποτελεῖ «πολύτιμο πανεθνικὸ κληροδοτήμα»⁽²⁾.

Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ καθόλου μικρὴ ἡ συμβολὴ τοῦ Γεωργίου Ράμμου στὸ ἀστικὸ δίκαιο. Ἐκτὸς τοῦ προαναφερθέντος ἔργου του περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐξωγάμων τέκνων, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε καὶ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ του, καὶ τῆς μονογραφίας του περὶ τῆς δικαστικῆς νομιμοποιήσεως τῶν ἐξωγάμων τέκνων, ἰδιαίτερος σημαντικὴς ὑπῆρξαν οἱ ἑρμηνευτικὲς συμβολές του στὸ ὑπομνηματιστικὸ ἔργο τῆς «Ἑρμηνείας τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος», τῆς γνωστῆς στοὺς νομικούς «ἙρμΑΚ. Οἱ συμβολές του αὐτὲς ἀφοροῦν τὴν ἑρμηνεία κυρίως ἄρθρων τῶν Γενικῶν Ἀρχῶν, τοῦ Εἰδικοῦ Ἐνοχικοῦ Δικαίου, τοῦ Ἐμπραγματοῦ Δικαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Οἰκογενειακοῦ Δικαίου, τοῦ Κληρονομικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Διαχρονικοῦ Δικαίου, καθὼς καὶ δικονομικῶν διατάξεων τοῦ Εἰσαγωγικοῦ Νόμου τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἐκτὸς αὐτῶν, περίπου δέκα ἐπτὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα, γνωμοδοτήσεις καὶ μελέτες του γενικώτερα ἀναφέρονται στὸ ἀστικὸ δίκαιο.

Τὸ κύριο ὅμως ἐπιστημονικὸ ἀντικείμενο, ὅπου ὁ Γεώργιος Ράμμος ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ δικονομία ἢ, ὅπως λέγεται καὶ διαφορετικὰ, τὸ ἀστικὸ δικονομικὸ δίκαιο. Οἱ κανόνες δηλαδὴ πού, ὅπως ὁ ἴδιος ἐπανειλημμένως μᾶς τὸ ὑπενθύμιζε, μόνον καὶ ἀληθῆ σκοπὸ ἔχουν τὴν ταχεῖα διάγνωσι καὶ τὴν ὀρθὴ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Ἐκεῖ ἡ παρουσία του ὑπῆρξεν ἐπιβλητικὴ καὶ σημάδεψε, ὅπως παρετηρήθη, ἀνεξίτηλα καὶ καθοριστικὰ τὴν

ιστορία του δικονομικού δικαίου στη χώρα μας⁽³⁾. Εκτός από τις προαναφερθείσες μελέτες του άστικού δικαίου όλο τὸ υπόλοιπο μεγάλο έργο του ήταν αφιερωμένο στην έρμηνεία, ανάλυσι, διδασκαλία καί προαγωγή του άστικού δικονομικού δικαίου. "Όχι μόνο τὰ συστηματικά καί διδακτικά του έργα, αλλά καί τὰ άρθρα, τὰ σχόλια καί οί γνωμοδοτήσεις του έκάλυψαν όλόκληρη σχεδόν τὴ σύγχρονη προβληματική αὐτοῦ του δικαίου.

Βαθὺς γνώστης τοῦ καθολικοῦ δόγματος τῆς δικονομίας γνωρίζει νὰ πορεύεται ἀπὸ τοὺς γενικώτερους προβληματισμούς, μὲ προσοχή καί τεκμηρίωσι, συχνὰ στηριζόμενος σὲ συγκριτικές παρατηρήσεις, στὸ συγκεκριμένο ζήτημα, ὅπου μὲ σαφήνεια, χωρὶς ὅμως ἀπολυτοποιήσεις, καμμιά φορά καί μὲ ἐπιφυλάξεις, προσφέρει τὴν κατὰ τὴ γνώμη του προσήκουσα λύσι. Λιτός, ὄχι δυσνόητος, χωρὶς περιττολογίες, εἶναι δωρικὸς στὴν ἔκφρασι. Εἶναι θεωρητικὸς, ἀλλὰ καί πρακτικὸς. Καί τὴ συστηματικὴ ἔρευνα καλλιιεργεῖ, δὲν περιφρονεῖ ὅμως καί τὰ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐλάσσονα πρακτικὰ προβλήματα, ποὺ συχνὰ ἔφερνε μπροστά του ἢ μακροχρόνια ἀσκήσεις τῆς δικηγορίας.

Στὰ πλαίσια τῆς ἀναφορᾶς τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου δὲν θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ παραλειφθῆ ἡ ἀξιοποίησις τῆς ἐπιστημονικῆς του γνώσεως, τῆς κοινωνικῆς του πείρας καί τῆς σοφίας του γενικώτερα μὲ τὴν διατύπωσι τῆς γνώμης του ἐπάνω σὲ ἐπίκαιρα κοινωνικά καί νομικά ζητήματα. "Άλλος ὁμιλητῆς ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀναφερθῆ στὰ ἄρθρα του τὰ σχετικά μὲ τὴ δίκη ὡς κοινωνικὸ φαινόμενο, τὸ νοσηλευτικὸ ἔργο, καί τὴν ἐργασία ὡς κοινωνικὸ λειτουργημα. "Έδῶ θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἀναφερθοῦν τὰ ἄρθρα του «Διαζύγιον - οἰκογένεια - κοινωνία» στὶς «Ἀκτῖνες» (1953), «Ἡ ἀπόπειρα συμφιλίωσης εἰς τὴν διαδικασίαν τοῦ διαζυγίου» στὴν «Ἀνάπλασι» (1953) καί «Ἐ ἀντικειμενικὸς κλονισμὸς ὡς λόγος διαζυγίου ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπό-

ψεως», ὁμοίως στὴν «Ἀνάπλασι» (1966).

✧ ✧ ✧

"Όμως ὁ Γεώργιος Ράμμος ὑπῆρξε καί ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος τοῦ άστικού δικονομικοῦ δικαίου. Ἄπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1932, ὅταν διωρίσθη ὑφηγητῆς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, σὲ ἡλικία 30 ἐτῶν, μέχρι τοῦ ἔτους 1968, τριάντα ἔξη χρόνια, ἐδίδαξε σὲ μιὰ ἔδρα μὲ τὴ θαραεῖά κληρονομία ἐνὸς Βασιλείου Οἰκονομίδου, ἕνα οὐσιωδέστατο, ἀλλὰ καί ἰδιαίτερος δυσχερὲς μάθημα τῆς νομικῆς παιδείας. Ἐν τούτοις ἕνα μάθημα, ποὺ ἀπὸ τὴ φύσι του φαινόταν ξηρὸ καί ὄχι ἱκανὸ νὰ εὔρη ἀνταπόκρισι στὶς νεανικὲς ψυχές, κατῶρθωσε νὰ τὸ κάνη, μὰ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ, γοητευτικὸ.

Σημειωτέον, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ δικονομία ἐδίδαξε καί τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, στὴ διδασκαλία τοῦ ὁποίου ἔδωσε μιὰ προσωπικὴ σφραγίδα, μὲ ἔντονο τὸ θετικὸ χαρακτήρα.

✧ ✧ ✧

Στὶς 15 Νοεμβρίου 1934 ὁ Γεώργιος Ράμμος ἐξεφώνησε τὸν ἐναρκτήριον καθηγητικὸν του λόγο στὴ μεγάλη αἴθουσα τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ θέμα «Ἡ ἀποστολὴ τῆς πολιτικῆς δικονομίας καί ἡ σύγχρονος μεταρρυθμιστικὴ κίνησις». Καί τότε ὁ νεαρὸς καθηγητῆς ἐμίλησε στοὺς φοιτητὰς του καί στὸ νομικὸ κόσμον τῆς Ἑλλάδος γιὰ δυὸ ὑποχρεώσεις. Ἡ πρώτη ἦταν, ὅπως εἶπε, «τὸ καθήκον, τὸ ὁποῖον ἔχει σήμερον ὁ καθηγητῆς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας νὰ συνεργασθῆ καί νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς νέας Δικονομίας καί νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς διὰ τε τῆς ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίας καί διὰ συγγραφῶν»⁽⁴⁾.

Καί ὅταν τὸν Ἰανουάριον πέρυσι ὁ καθηγητῆς ἐκαλεῖτο στὴν αἰωνιότητα

είχε «τελειώσει» τὸ ἔργον αὐτό. "Οχι μόνον, ὅπως ἐτόνισεν ὁ πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, «ἐπὶ ὀλόκληρες δεκαετίες ὑπῆρξεν ὁ βασικὸς ἐκφραστὴς καὶ ἐκπρόσωπος ἐνὸς ὀλοκλήρου ἐπιστημονικοῦ κλάδου, τοῦ ἀστικοῦ δικονομικοῦ δικαίου, ἐπηρέασε τὸν κλάδο αὐτό, ὅσο ἐλάχιστοι, καὶ ἔγινε κατὰ γενικὴ ὁμολογία, ὁ πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων δικονομολόγων»⁽⁵⁾, ὄχι μόνον τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπιστῆμὴν τοῦ δικονομικοῦ δικαίου τὰ τελευταῖα χρόνια στὴν Ἑλλάδα εἶναι κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος ἔργο δικό του, ἀλλὰ καὶ ἡ συμβολὴ του στὴ δημιουργία τῆς ἐλληνικῆς δικονομικῆς νομοθεσίας τοῦ 20οῦ αἰῶνος ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ. Μὲ τὴ συνεργασία διακεκριμένων νομομαθῶν ἦλθε εἰς πέρας ὁ νέος Κώδιξ Πολιτικῆς Δικονομίας, ποῦ ἀντικατέστησε τὴν Πολιτικὴ Δικονομία τοῦ ἔτους 1834. Ὑπῆρξεν εἰσηγητὴς σὲ βασικὰ τμήματα τοῦ Κώδικος, ὅπως στὸ τμήμα περὶ εἰσαγωγῆς, διεξαγωγῆς καὶ περαιτώσεως τῶν δικῶν κατὰ τὴ γενικὴ διαδικασίαν ἐνώπιον τῶν πρωτοδικείων, στὸ τμήμα περὶ ἐνδίκων μέσων καὶ στὸ τμήμα περὶ δεδικασμένου. Καὶ ὡς μέλος τῆς Συντακτικῆς καὶ ὡς μέλος τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς ἄφησε στὸ νομοθέτημα αὐτὸ ἔντονη τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητός του. Θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας. Οἱ τόμοι τῶν Πρακτικῶν τῶν συζητήσεων μαρτυροῦν τὸ μεγάλο ἔργο τοῦ Γεωργίου Ράμμου καὶ τῶν διαπρεπῶν νομομαθῶν, ὅπως ὁ καθηγητῆς Γ. Μητσόπουλος, οἱ ὁποῖοι συνειργάσθησαν καὶ προσέφεραν ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῆς γνώσεώς τους, γιὰ τὸ στήσιμο ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους, ἐπάνω στοὺς ὁποίους στηρίζεται ἡ ἐλληνικὴ ἔννομος τάξις.

Συγχρόνως ὁ τιμώμενος νομοδιδάσκαλος συνέβαλε καὶ στὴ σύνταξι τοῦ Κώδικος Φορολογικῆς Δικονομίας τοῦ 1960, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς καρπὸς τῆς δικῆς του σκέψεως καὶ μάλι-

στα πρωϊμότερος τοῦ Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας.

Στὸ ἐναρκτήριο ὅμως μάθημά του ὁ νέος καθηγητὴς εἶχε δώσει καὶ μιὰν ἄλλην ὑπόσχεσι. "Ὅπως εἶπε τότε: «Θὰ καταβάλλω πάσαν προσπάθειαν καὶ θὰ ἀφιερῶσω πάσας τὰς δυνάμεις, ἔχων ὡς παραστάτας εἰς τὸ ἔργον μου... τοὺς συναδέλφους καὶ συνεργάτας (δικαστὰς καὶ δικηγόρους) ἐν τῇ πράξει, τὴν μεθ' ὧν ἐπαφὴν τῆς ἐπιστήμης θὰ προσπαθῶ νὰ καταστήσω στενωτέραν, ἵνα αὕτη μὲν δύναται νὰ λαμβάνη καλύτερον ὑπ' ὄψιν τὰ ἐκτὴς ἐφαρμογῆς τῆς Δικονομίας πηγάζοντα διδάγματα, ἐκείνη δὲ συστηματικώτερον καὶ γενικώτερον ἐξετάζη τὰ δικονομικὰ προβλήματα καὶ ἐφαρμόζη τὰς ἀρχὰς αὐτῆς»⁽⁶⁾. "Ὅσοι ἄλλωστε εἶχαν παλαιότερα τὴν τιμὴ καὶ τὴν τύχην νὰ συνεργασθοῦν μαζί του, θυμοῦνται πόσο τὸν ἀνησυχούσε ἡ ἀπόστασις, ποῦ δυστυχῶς ὄλο καὶ ἐμεγάλωνε, μεταξὺ τῶν δικαστῶν καὶ τῶν δικηγόρων. Καὶ τὸ ὄνειρον αὐτὸ τῆς στενῆς συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων τῆς νομικῆς θεωρίας μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς νομικῆς πράξεως, ἀνεξαρτήτως τῶν εἰδικωτέρων κατευθύνσεων, εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ τὸ ἰδῆ πραγματοποιούμενον κατὰ τὸν λαμπρότερον τρόπο. Ἐδημιούργησε τὴν "Ενωσι Ἑλλήνων Δικονομολόγων. Καὶ ἡ "Ενωσις αὕτη ὑπερέβη ὅλες τὶς προσδοκίας. Ἀνεδείχθη ὄχι μόνον μεταξὺ τοῦ νομικοῦ κόσμου, ἀλλὰ, δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ λεχθῆ, σὲ ὅλον τὸν ἐλληνικὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, μιὰ ἀπὸ τὶς περισσότερο δραστήριες καὶ ζωντανῆς ἐπιστημονικῆς ἐταιρεῖες. "Ὅπως εἶπε ὁ νῦν πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως καθηγητῆς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μητσόπουλος, στὸν ἀποχαιρετιστήριον λόγον του, ὁ Γεώργιος Ράμμος ὠδήγησε μὲ τὴν πνευματικὴν του ρώμην τὴν "Ενωσι Ἑλλήνων Δικονομολόγων σὲ πρωτοπορικὴ ἀκμή. Θὰ μείνουν βαθεῖα χαραγμμένες στὴ μνήμην τῶν μελῶν τῆς "Ε-

νώσεως όχι μόνον ή αδιάλειπτος παρουσία του καθηγητού και ή επίβλητική του προεδρία στις συνεδριάσεις της Ένώσεως, αλλά και ή σοφή του σκέψις, πού έφώτιζε και κατηύθυνε την πορεία των λεπτών και καρποφόρων συζητήσεων. Και κατέληξεν άπευθυνόμενος προς τόν άπελθόντα: «Η εύλογία σας θα είναι για μäs ή μεγάλη δύναμι για να συνεχίσωμε τó ώραίο σας έργο πού τó αφήνετε τώρα ώριμο στά χέρια μας. Θα συνεχίσωμε τις συνεδριάσεις στο φιλόξενο Δικηγορικό Σύλλογο με κινή τη θέσι σας για πάντα, σαν σύμβολο της μεγάλης πνευματικής σας πνοής και σαν λαμπερό άστέρι, πού θα φωτίζει τόν ώραίο και δύσκολο δρόμο του έπιστημονικού καθήκοντος» ('). 'Αλλά και κάτι άκόμη περισσότερο. Η παρουσία του μεγάλου δασκάλου είχε κατορθώσει ή Ένωσις να μην είναι μόνο μια ύψηλου έπιπέδου έπιστημονική εταιρεία, αλλά και κάτι πέρα άπ' αυτό, μια «κοινωνία» ανθρώπων.

'Αλλ' ή άπλότης του δασκάλου δέν τόν άφηνε να τοποθετηθί σ' έναν Όλυμπο «λαμπράς άπομονώσεως». Τόν έφερνε κοντά σε όλους μας. Γι' αυτό και στο τέλος πέρα άπό τόν σεβασμό, είχε μια θέσι στην καρδιά μας. Γι' αυτό και ή άναγνώρισις και οι τιμητικές έκδηλώσεις, πού του έπεφύλαξεν ó νομικός κόσμος. Και όσο ζούσε, με τη συγκίνησι πού προκαλούσε ή παρουσία του και με την ιδιαίτερη έπιστημονική έκδήλωσι, πού συνιστά ó Τόμος, προς τιμήν του, όπου παλαιότεροι και νεώτεροι άκαδημαϊκοί διδάσκαλοι και διακεκριμένοι έπιστήμονες συνητήθησαν με τις πνευματικές προσφορές τους σε ένα συμπόσιο τιμής. Και όταν έφυγε. Τó πλήθος, πού συγκεντρώθηκε γύρω άπό τó σκήνωμά του, τó πλήθος των μαθητών, πολλοί άπό τους όποιους είχαν καταλάβει άνώτατα αξιώματα στην πολιτεία, στην άκαδημαϊκή ιεραρχία και στη δικαιο-

σύνη, οι άγωνιστάι της μαχομένης δικηγορίας, τά πνευματικά του παιδιά, έγγόνια και δισέγγονα, όπως έλεγε ó ίδιος, όλοι αύτοι ένωμένοι με τούς συνεργάτας του στις κοινωνικές και τις έθνικές του προσπάθειες, ήσαν εκεί για να άποχαιρετίσουν τόν πολυσέβαστο και άγαπητό τους άνθρωπο και έπιστήμονα.

Σέ έκδήλωσι τιμής, πού σπανιώτατα έχει άπονεμηθί σε πανεπιστημιακό δάσκαλο, ή Γενική Συνέλευσις του Τμήματος Νομικής άπεφάσισε να προταθί στα άρμόδια πανεπιστημιακά όργανα να δοθί σε αίθουσα διδασκαλίας του κεντρικού κτιρίου του Πανεπιστημίου 'Αθηνών ή όνομασία «'Αμφιθέατρο καθηγητή Γεωργίου Θ. Ράμμου». Ένώ πέρυσι τó καλοκαίρι στο Έρευνητικό 'Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών έγιναν τά έγκαίνια της αίθούσης διαλέξεων και σεμιναρίων του 'Ινστιτούτου, ή όποία με την πρωτοβουλία του διευθυντού του καθηγητού Κ. Μπέη ώνομάσθη «Αίθουσα Γεωργίου Ράμμου».

Η έπιστημονική άκτινοβολία του Γεωργίου Ράμμου δέν άργησε να περάση τα σύνορα. Άλλωστε ή σχεδόν αδιάλειπτη παρουσία του στα διεθνή συνέδρια, όπου συνέβαλε άποφασιστικά στην αύθεντική γνωριμία της έλληνικής δικονομικής σκέψεως, του είχε δημιουργήσει πολλούς φίλους μεταξύ των μεγαλύτερων θεωρητικών του άστικού δικονομικού δικαίου και του άστικού δικαίου, σε όλον τόν κόσμο. Έτσι ή Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Erlangen της Νυρεμβέργης τó έτος 1984 έτίμησε τόν Γεώργιο Ράμμο με την άνωτάτη διάκρισι του έπιτίμου διδάκτορος. Λίγους δέ μήνες πριν άπό την έκδημία του ή Ένωσις Γερμανών και Αυστριακών διδασκάλων της πολιτικής δικονομίας τόν έτίμησε με ειδική έκδήλωσι. Είναι δέ ιδιαίτέρως χαρακτηριστικό, ότι ή Ένωσις αύτή κατέθεσε ως ύστάτη έκδήλωσι τιμής

τὴν ὥρα τῆς κηδείας τοῦ δάφνινο στεφάνι μὲ τὴν ἀφιέρωσι «στὸν πρωτομάστορα τοῦ δικονομικοῦ δικαίου». Πέρασι ἐξ ἄλλου τὸ καλοκαίρι, μετὰ τὸν θάνατό του, αὐθόρμητες ὑπῆρξαν οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὸν ἀποβιώσαντα καθηγητὴ στὸ διεθνὲς δικονομικὸ συνέδριο τῆς Οὐτρέχτης τῆς Ὁλλανδίας.

Ἡ περισσότερο ὅμως ἐντυπωσιακὴ ἐκδήλωσις μετὰ θάνατον ὑπῆρξε τὸ Διεθνὲς Συνέδριο Δικονομικοῦ Δικαίου, ποῦ συνήλθε τὸν περασμένο Ὀκτώβριο στὸ Ναύπλιο — ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐκλιπὼν καθηγητὴς εἶχε τελειώσει τὸ Γυμνάσιο — μὲ τὴν παρουσία κορυφαίων ἐπιστημόνων τοῦ κλάδου ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν, ἰδίως ἀπὸ τῆ Γερμανία, καὶ ποῦ ἦταν ἀφιερωμένο, ὅπως ἔγραφε τὸ ἐντυπο τοῦ προγράμματός του, στὴ μνήμη τοῦ Νέστορος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης τοῦ δικονομικοῦ δικαίου καθηγητοῦ Γεωργίου Ράμμου. Καὶ τὸ θράδυ τῆς ἐναρκτηρίου τελετῆς τοῦ συνεδρίου στὴν αἴθουσα τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐτηρήθη ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ στὴ μνήμη του.

* * *

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἔργο τοῦ νομικοῦ ὑπόκειται στὸν χρόνον. Ἴσως πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ ἔργο ἄλλων ἐπιστημόνων. Καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν συμφωνήσῃ κανεὶς μὲ τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Πασκάλ καὶ τοῦ J. H. von Kirchmann γιὰ τὸ πόσο περαστικὸ εἶναι τὸ δίκαιο. Ὅμως καὶ ὅταν ὅλα φύγουν καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα ὅπου «ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει»⁽⁸⁾, θὰ μείνῃ πάντως ὁ νομικὸς ὡς ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο Γεώργιο Ράμμο θὰ μᾶς μιλήσῃ θεβαίως σὲ λίγο ὁ συνάδελφος καὶ φίλος κ. Λιαρομμάτης. Ἐπιτρέψατέ μου ὅμως νὰ τονίσω ἀπὸ τώρα μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ποῦ στοιχειοθετοῦσαν τὸ ἐπιστημονικὸ του ἦθος.

Ὅπως ἦταν ἀπλὸς στὴ συμπεριφορὰ του, ἔτσι ἦταν ἀπλός, μετριόφρων, σεμνός καὶ ἀντιρρητορικὸς στὴ σκέψι

καὶ στὰ γραπτὰ του. Ἡ οἴσις τοῦ ἦταν ξένη.

Ἡ ἐπιστήμη γι' αὐτὸν δὲν ἦταν μέσο προσωπικῆς προβολῆς. Δὲν θέλησε νὰ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς δημοσιότητας. Ἦταν ἕνας ἀσκητὴς τῆς ἐπιστήμης. Ἄνθεξε στὸν ἔντονον πειρασμὸ τῆς πολιτικῆς. Ὁ καθηγητὴς Κ. Μπέης μίλησε γιὰ τὴν «ἀναχωρητικὴ εὐσέβεια», μὲ τὴν ὁποῖαν ἀπέφυγε νὰ φέρῃ τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ κοινωνικὸ του ἔργο σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς τριβὲς τῶν κομματικῶν ἀνταγωνισμῶν γιὰ τὴν ἐξουσία. «Γιατὶ ἐπίστευε ὅτι τὸ πρωταρχικὸ πρόβλημα τοῦ τόπου δὲν εἶναι ποιά ἀπὸ τὶς κομματικὲς παρατάξεις ἢ ποῖος συσχετισμὸς κομματικῶν ὁμάδων θὰ διαχειριστῆ τὴν κρατικὴ ἐξουσία»⁽⁹⁾.

Εἶχε βαθυτάτη συναίσθησι τῆς εὐθύνης του ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς πνευματικοῦ ἡγέτου. Δὲν ἀγνοοῦσε τὴν πραγματικότητα. Ἡ εὐφύια του τοῦ προσέφερε διαυγῆ τὴν εἰκόνα τῆς. Θέλησε ὅμως νὰ μείνῃ πιστὸς στὶς ἀρχές του. Καὶ ὅταν αὐτὸ τοῦ ἐστοίχιζε πικρίες καὶ πόνους⁽¹⁰⁾.

Στεκόταν ὅμως μὲ σεβασμὸ ἀπέναντι στὴ συνείδησι τῶν ἄλλων. Δὲν θὰ ἤθελε νὰ ἀναγκάσῃ, ἀκόμη καὶ πρόσωπα ποῦ ἦσαν στενὰ συνδεδεμένα μαζύ του νὰ ἀποδεχθοῦν τὶς δικές του ἀντιλήψεις, κοσμοθεωριακὲς καὶ ἄλλες. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἐσωτερικῶς τὸ ἐπιθυμοῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ συνεργάζεται καὶ μὲ ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε διαφορὰ ἀπόψεων.

Γι' αὐτὸ καὶ ὡς θεωρητικὸς τοῦ δικαίου ἦταν διαλλακτικὸς. Εἶχε ἐπίγνωσι τοῦ γεγονότος, ὅτι στὶς ἐπιστήμες τοῦ δέοντος, ὅπως εἶναι ἡ νομικὴ, δὲν εἶναι μιὰ καὶ μοναδικὴ ἡ ἀφετηρία προσεγγίσεως τῶν προβλημάτων⁽¹¹⁾. Ἐγνώριζε καλά, ὅτι ὅταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ θέσι δὲν κρύβεται ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ αὐταρέσκεια τοῦ ἐπιστήμονος, ἡ ἀντίθετη γνώμη ἀντιμετωπίζεται τοῦλάχιστον μὲ σεβασμὸ.

* * *

Ἄλλ' ἢ κολώνᾳ μὲ «τ' ἀνάστημα τὸ τρανὸν» ἔπεσε. Καὶ ἐκεῖνο τὸ χειμωνιάτικο ἀπόγευμα ἐκτύπησε πένθιμα ἢ καμπάνᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκκλήσιας στὸ μικρὸ μωραϊτικὸ χωριό. Γιὰ νὰ ἀποχαιρετίσῃ ἓνα πιστὸ παιδί τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας. Στὴ χορεία τοῦ Ἀρμένη Βράϊλα, τοῦ Ἰωάννου Σκαλτσούνη, τοῦ Νικολάου Δημητρακοπούλου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη καὶ τῶν ἄλλων πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτων νομομαθῶν, ποὺ ἄφησαν τὴ σφραγίδα τους στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ προσετίθετο καὶ μιὰ ἄλλη μεγάλη μορφή. Μιὰ ἀκόμη μαρτυρία τοῦ Πνεύματος, ποὺ «ὅπου θέλει πνεῖ»⁽¹²⁾.

Καὶ ἐμεῖς ποὺ εἶμαστε ἀπόψε ἐδῶ, σ' αὐτὴ τὴν σύναξι «εἰς μνήμην» του, ἃς ἀκούσωμε πάλι τὰ λόγια μὲ τὰ ὁποῖα τελειώνει τὸν πρόλογο τοῦ τελευταίου τόμου τοῦ Ἑγχειριδίου του: «Προσευχόμεθα, τολμῶμεν νὰ ἐλπίζωμεν καὶ ὑποτασσόμεθα εἰς τὴν οἰανδήποτε Θεῖαν Εὐδοκίαν».

Καί, ἃς ἔχωμε τὴν εὐχή του!

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗΣ

Καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Π. Γέσιου - Φαλτσῆ: Γεωργίου Ράμμου (1902-1987), «Ἀρμενόπουλος» 41/1987, σ. 1.

2. Π. Γέσιου - Φαλτσῆ ἔ. ἀ. σ. 2.

3. Βλ. Π. Γέσιου - Φαλτσῆ ἔ. ἀ. σ. 1.

4. Γ. Ράμμος: Ἡ ἀποστολὴ τῆς πολ. δικονομίας καὶ ἡ σύγχρονος μεταρρυθμιστικὴ κίνησις, «Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου», Β' /1935, σ. 410.

5. Ἀποχαιρετισμὸς στὸν Γεώργιο Ράμμο τοῦ πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μ. Σταθοπούλου, «Δίκη» 18/1987, σ. 5.

6. Γ. Ράμμος ἔ. ἀ. σ. 410.

7. Ἀποχαιρετισμὸς στὸν Γεώργιο Ράμμο τοῦ προέδρου τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Δικονομολόγων ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Μητσοπούλου, «Δίκη» 18/1987, σ. 6.

8. Α' Κορινθ. γ' 13.

9. Ἐπικήδειος κατ' ἐντολὴν τοῦ Τμήματος Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Κ. Μπέη, «Δίκη» 18/1987, σ. 9.

10. Καταστάλαγμα ὄχι χωρὶς ἐλπίδα τῶν ἀνησυχιῶν τοῦ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, μέλους μιᾶς κοινωνίας, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ, ποὺ πολλὰ ἔζησε καὶ πολλὰ ἔπαθε, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ τὸ ἄρθρο του «Καθῆκον καὶ σύγχρονος ἀγωνία», ποὺ δημοσιεύθηκε στὴ «Συζήτησις» (1973). Ἐκεῖ καταλήγει (σ. 144): «Ἐπὶ πᾶσιν ἃς δοξάζωμεν ἕκαστος κατ' ἴδιαν καὶ πάντες τὸν Θεὸν διὰ τὰς τόσας δωρεάς, ἃς ἐπεφύλαξεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἡμῶν, ἃς τιμῶμεν τοὺς ἀναλώσαντας τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐπιστήμονας, τεχνικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ἐν γένει ἐργάτας διὰ τὰς ἐκπληκτικὰς πράγματι ἐπιτεύξεις καὶ προόδους, αἵτινες μὲ τὴν βοήθειαν διὰ τῶν μόχθων καὶ τῶν ἀγῶνων τῶν ἐπραγματοποιήθησαν καὶ ἐπὶ πλέον ἃς ἐργαζώμεθα περισσότερον ἀπὸ τοῦ νὰ μεμφιμοιροῦμεν».

11. Βλ. Κ. Μπέη ἔ. ἀ. σ. 10.

12. Ἰωάννου γ' 8.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΡΑΜΜΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Α'. Η ΖΩΗ ΤΟΥ

Ο Γεώργιος Ράμμος είδε το φώς της ημέρας στο Καρακοβούνι της Κυνourίας στις 10 Φεβρουαρίου του 1902 κάτω από πολύ εϋνοϊκές οικογενειακές συνθήκες.

Ο παππούς του Γεώργιος Ράμμος πού έφυγε φτωχόπαιδο για να θρει την τύχη του στην Κωνσταντινούπολη είχε γυρίσει στο χωριό πλούσιος πιά, ύστερα από σκληρή εργασία 30 χρόνων και είχε επενδύσει όλα του τα λεπτά σε κτήματα με ελαιόδεντρα, φτιάχνοντας κι' ένα δικό του ελαιουργείο. Από το γάμο του με τη συγγωριανή του Μεταξού Καψάκη απέκτησε δύο παιδιά, τη Μαρούλα και το Θεόδωρο, τον πατέρα του καθηγητή.

Ο πατέρας του Θεόδωρος, σύμφωνα με τάμα πών γονέων του, είχε γίνει γιατρός κι' είχε εγκατασταθεί μόνιμα στο χωριό προσφέροντας χωρίς καμμία απολύτως αμοιβή τις Ιατρικές του υπηρεσίες. Η προσφορά αυτή διάρκεσε πάνω από σαράντα χρόνια, μέχρι το 1946, πού ο Θεόδωρος Ράμμος πέθανε σε ηλικία 74 ετών.

Από το γάμο του με την Κατίγκω Κρητικού, (άδελφή της Έλένης συζ. Έμμανουήλ Μερικά, μητέρας του Γεωργίου Μερικά, όμοτιμου καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και σημερινού προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών), απέκτησε 5 παιδιά, 3 αγόρια και 2 κορίτσια, τη Μαρίκα και τη Μεταξία σύζυγο του άποθανόντος το 1962 αντιπροέδρου του Αρείου Πάγου Εϋαγγέλου Κολοκούρη και μητέρα της Εϋγενίας δικηγόρου και συζύγου του καθηγητή του Αστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γεωργίου Κουμάντου.

Όταν γεννήθηκε ο Γεώργιος Ράμμος η οικογένειά του ήταν όχι μόνο ή πιό εύκατάστατη αλλά και ή πιό σεβαστή και ευϋπόληπτη στο Καρακοβούνι και στη γύρω περιοχή.

Ο μικρός Γεώργιος Ράμμος έζησε άνεμελα και ευτυχισμένα τα πρώτα παιδικά του χρόνια, μέχρις ότου ένα αναπάντεχο άτύχημα ήρθε να σημάδεψει τη ζωή του. Σε ηλικία 8 ετών μιιά σοβαρή άρρώστεια — τραυματισμός του, του άφησε μιιά μόνιμη αναπηρία στο άριστερό του πόδι. Όλα του τα γυμνασιακά χρόνια τα πέρασε περπατώντας με δύο πατερίτσες κι' όλη του την κατοπινή ζωή κρατώντας ένα μαστούνι.

Υστερα από μερικά χρόνια ένα νέο άτύχημα ήρθε να πλήξει την οικογένεια και ιδιαίτερα το Γεώργιο Ράμμο.

Ο άμέσως μικρότερος άδελφός του άρρώστησε ξαφνικά και πέθανε σε ηλικία 15 ετών.

Αϋτές οι σκληρές δοκιμασίες κάνανε το Γεώργιο Ράμμο να νοιώσει από μικρός έντονα το σωματικό και το ψυχικό πόνο και του στέρησαν πρόωρα τη χαρά και την ξενοιασιά της νεανικής ηλικίας.

Όπως είχε κάποτε έκμυστηρευτεί «Στη ζωή μου δέν τόλμησα κι' εγώ να τραγουδήσω όπως οι άλλοι άνθρωποι».

Μέσα του όμως υπήρχε ένα ζωτικό στοιχείο πού οι άλλεπάλληλες αϋτές δοκιμασίες δέν μπόρεσαν να κάμψουν. Ο πόθος του για μάθηση.

Το 1913, σε ηλικία 11 ετών, έδωσε εισιτήριες έξετάσεις και πέτυχε στο Γυμνάσιο Ναυπλίου από το όποιο άποφοίτησε το 1919 χωρίς να χάσει κανένα χρόνο.

Είχε τέτοια όρεξη για το Σχολείο,

ώστε ήταν ο πρώτος που έφτανε στην τάξη. Ο πατέρας του άνησύχισε για την υγεία του και παρακάλεσε το Γυμνασιάρχη να τον μαλώσει γι' αυτό. Από τότε ο μαθητής Γ. Ράμμος άρχισε να πηγαίνει άργότερα τo πρώι στο Σχολείο.

Όταν τελείωσε τo Γυμνάσιο γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνών, ώθούμενος από μιá έσωτερική κλίση, χωρίς να υπάρχει καμιά ένδειξη που να δείχνει πώς έπηρεάστηκε στην απόφασή του αυτή από κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο ή περιστατικό.

Τη Νομική Σχολή την τέλειωσε με άριστα τo 1923.

Τότε οι πτυχιακές εξετάσεις γινόντουσαν προφορικά μπροστά σε άκροατήριο και σε όλους τούς καθηγητές της Σχολής που γράφανε τη βαθμολογία σ' ένα χαρτί και τη ρίχνανε μέσα σ' ένα κουτί.

Όταν άρχισε ή εξέταση πρώτος στη σειρά ήταν ο τότε καθηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου και Άκαδημαϊκός Δημήτριος Παπούλιας, ο οποίος όμως παρόλο που ο Γ. Ράμμος άπάντησε σωστά σε όλες τις έρωτήσεις, έδίστασε να του βάλει 10 και έγραψε στο χαρτί 9. "Όταν όμως στη συνέχεια είδε ότι όλοι οι άλλοι συνάδελφοί του τόν βαθμολογούσαν με 10, αίσθάνθηκε άσχημα που μόνος αυτός άποτέλεσε την εξαίρεση, χωρίς μάλιστα να μπορεί να διορθώσει τo λάθος του. Αυτό τo περιστατικό τo έξομολογήθηκε άργότερα ο ίδιος ο Δ. Παπούλιας στον Γ. Ράμμο, με τόν όποιον άπόκτησαν στενή γνωριμία.

Μόλις πήρε τo πτυχίο του τo 1923 μπήκε ως άσκούμενος δικηγόρος στο γραφείο του τότε διακεκριμένου δικηγόρου και άργότερα καθηγητή του Άστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Άθηνών Χρήστου Πράτσικα, στο όποιο παρέμεινε μέχρι που πήρε την άδεια του δικηγορείν με τo βαθμό «άριστα» τόν Άπρίλιο του 1925 και άκόμα ένα χρόνο μέχρι τo Σεπτέμβριο του 1926, ως δικηγόρος.

Άπο τότε μέχρι την ήμέρα του θανάτου του άσκησε τo δικηγορικό λειτούργημα επί 60 συνεχή χρόνια, (κατά τo όποια έ χρημάτισε και επί 36 χρόνια νομικός σύμβουλος της Τράπεζας της Έλλάδος), έτσι ώστε όταν πέθανε ήταν ο τέταρτος κατά σειράν άρχαιότιτος δικηγόρος στην έπετηρίδα του Δικηγορικού Συλλόγου Άθηνών.

Τo 1926 διέκοψε την άσκηση της δικηγορίας και έπηγε για μεταπτυχιακές σπουδές στο έξωτερικό. Παρακολούθησε μαθήματα στα Πανεπιστήμια της Λωζάνης, Λειψίας, Γκέτιγκεν και Άμβούργου και τo 1929 ξαναγύρισε στην Έλλάδα και έξακολούθησε την άσκηση της δικηγορίας.

Είχε όμως άπ' την άρχή άποφασίσει ν' άκολουθήσει άκαδημαϊκή σταδιοδρομία. Τόν Ίανουάριο του 1931 άναγορεύτηκε διδάκτορας της Νομικής Σχολής με τόν βαθμόν «άριστα», τόν επόμενο χρόνο διορίστηκε Ύφηγητής της της Πολιτικής Δικονομίας, τo 1934 εκλέχτηκε έκτακτος Καθηγητής στο ίδιο μάθημα και τo 1937 διορίστηκε τακτικός Καθηγητής στην έδρα της Πολιτικής Δικονομίας διαδεχόμενος τόν καθηγητή του Μιχ. Λιθαδά που είχε πεθάνει τo 1931. Ο Γ. Μπαλής είσηγούμενος πρds τη Σχολή την έκλογή του ως τακτικού καθηγητή έγραφε χαρακτηριστικά στην είσηγητική του έκθεση: «Σπανίως ή Σχολή θα εύρεθη πρδ ύποψηφίου φέροντος έν τοιαύτη ήλικία, τοιαύτα έφόδια είσηγημονικά άπο άπόψεως ποσότητας και ποιότητας...».

Τριάντα τέσσερα (34) δλόκληρα χρόνια ύπηρέτησε με άφοσίωση όχι μόνο τη Νομική Σχολή, αλλά δλόκληρη την Πανεπιστημιακή Κοινότητα και σαν στέλεχος του Πανεπιστημίου και σαν άκαδημαϊκός δάσκαλος και άκόμη, τo 1958, έ χρημάτισε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα Ύπουργός Έθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στην ύπηρεσιακή Κυβέρνηση του Κ. Γεωργακόπουλου. "Όλο αυτό τo μακρύ χρονικό διάστημα ή προσφορά

του στο Πανεπιστήμιο υπήρξε άνοπο-λόγιστη.

Δέν ήταν μόνο ό εύσυνειδήτος καθηγητής του μαθήματος της Πολιτικής Δικονομίας, από την κρίση του όποιου πρέπει νά πέρασαν πάνω από έκαστο χιλιάδες φοιτητές, όπως ύπολογίζει ό Καθηγητής κ. Κ. Μπέης(1), αλλά και ό επί 18 χρόνια νομικός σύμβουλος του Πανεπιστημίου, ό επί 30 χρόνια Διευθυντής του Νομικού Σπουδαστηρίου, ό επί πολλά χρόνια φέρων τό πρόσθετο θάρος της κενής έδρας του Έκκλησιαστικού Δικαίου, ό επί δύο φορές Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής (1947-1948 και 1960-1961), τό μέλος της Συγκλήτου (1955-1956) και τέλος ό Πρύτανης του Πανεπιστημίου κατά τό ακαδημαϊκό έτος 1967-1968.

Δέν ήταν σχήμα λόγου αυτό πού είπε κατά την έκφώνηση του άποχαιρετιστήριου λόγου του ό Πρύτανης του Πανεπιστημίου Άθηνών κ. Μιχ. Σταθόπουλος ότι «τό Πανεπιστήμιο είχε γίνει ή οικογένειά του».

Κατά την ύπηρεσία του στο Πανεπιστήμιο, εκεί πού ό Γ. Ράμμος ήταν στο στοιχείο του και άφησε έποχή ήταν στο έργο του ως πανεπιστημιακό δασκάλου.

Τηρούσε με συνέπεια τις ώρες διδασκαλίας, πού δέν ήταν λίγες στο πρώτο και τέταρτο έτος και ποτέ σχεδόν δέν άπουσίαζε από τις παραδόσεις, έστω κι' άν άκόμα ήταν άρρωστος. "Έλεγε χαρακτηριστικά: «Δέν μου επιτρέπεται τώρα νά άρρωστήσω. Περιμένω νά άρρωστήσω κατά τās έορτάς».

Με τόν τρόπον αυτόν έδινε ένα ζωντανό παράδειγμα προσηλώσεως στο καθήκον και εργατικότητας στους φοιτητές, στους όποιους δέν παρέλειπε παράλληλα νά τονίζει με τό γνωστό του άνεπανάληπτο τρόπο την άξία πού έχει για τις σπουδές τους και τη ζωή τους ή εργασία.

«Όλοι οι άγιοι, έλεγε, ήβλησαν και ήγίασαν εργαζόμενοι και ούχι άναπαυόμενοι, έρμηνεύοντες διασταλι-

κώς τόν όρον εργασία και συσταλικώς τόν όρον άνάπαυσις».

Μιά φορά είχε όρισει έκτάκτως μάθημα στις 5 τό άπόγευμα άνήμερα του Άγίου Δημητρίου κι' όταν κάποιος άπ' τους φοιτητές τόν ρώτησε, για νά τόν πειράξει, άν επιτρέπεται τέτοια μέρα νά γίνεται μάθημα, εκείνος άπάντησε μισοαστεία-μισοσοβάρά: «Είμαι βέβαιος ότι ή ψυχή του Άγίου Δημητρίου του Μυροβλήτου, ήτις περιπίπτται την στιγμήν αυτήν έν μέσω ήμών, θα χαιρή βλέπουσα ήμās συγκεντρωμένους εις την αίθουσαν ταύτην, διότι ήμεις οι Έλληνες ρέπομεν πρός τās έορτάς, ούχι έξ εύσεβείας, αλλά δια νά μην εργαζόμεθα. Έγώ προσωπικώς δέν έχω τύψεις, διότι τιμώ την μνήμην του Άγίου Δημητρίου εργαζόμενος».

Σχετικό είναι και ένα από τά άποφθέγματα του πού έγιναν παροιμιώδη στο Πανεπιστήμιο, ότι «ή νόσος ήτις θα έξαλείψει τό Έλληνικόν Έθνος είναι ή ύπερκόπωση».

Παρέδιδε με σαφήνεια και άναλυτικότητα τό δύσκολο μάθημα της Πολιτικής Δικονομίας, προσπαθώντας νά τό κάνει όσο μπορούσε πιο καταληπτό στους φοιτητές με διάφορα παραδείγματα, αλλά και άνέκδοτα, παρμένα κυρίως από τη δικαστηριακή πρακτική, πού κάνανε τους φοιτητές νά γελάνε και τους ξεκούραζαν από την ένταση της παρακολούθησεως του μαθήματος.

Όταν π.χ. ανέφερε τις διάφορες περιπτώσεις κατά τις όποιες έπέρχεται διακοπή της δίκης, μία άπ' τις όποιες είναι και ό θάνατος ενός από τους διαδίκους μέχρι τό πέρασ της προφορικής συζητήσεως στο άκροατήριο, έλεγε τό άνέκδοτο του δικηγόρου εκείνου πού για νά ματαιώσει τη συζήτηση της ύποθέσεως δήλωσε στο άκροατήριο ότι, όπως τόν πληροφόρησαν πριν από λίγο, πέθανε ό πελάτης του και πώς για τό λόγο αυτό ή δίκη θα έπρεπε νά διακοπεί. Ό πελάτης του όμως, ένας άγαθος χωρικός, καθόταν σ' ένα πάγκο της αίθουσας του δικαστηρίου και ζαλισμέ-

νος από την άναμονή τόν είχε πάρει για λίγο, όποτε τόν σκουντάει ό διπλανός του και τοῦ λέει: «Ξύπνα, ό δικηγόρος σου λέει ότι πέθανες». Σηκώνεται τότε αυτός θυμωμένος και τρέχει πρὸς τὴν ἔδρα φωνάζοντας: «Μπα πού νά φάει τὴ γλώσσα του κύριε Πρόεδρε ό δικηγόρος μου πού λέει ότι πέθανα» νά εἶμαι ζωντανός!».

Ἡ, όταν ἤθελε νά τονίσει τίς δυσκολίες πού αντιμετώπιζει ό δικαστής και ό δικηγόρος κατά τὴ διεξαγωγή τῶν μαρτυρικῶν αποδείξεων και τὴν ὑπομονή με τὴν όποίαν θά πρέπει νά εἶναι όπλισμένος για νά τίς αντιμετώπισει, ανέφερε τὸ ανέκδοτο τοῦ μάρτυρα ἐκείνου πού, ἐξεταζόμενος στό ἀκροατήριο και ἐρωτώμενος για τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς του, ἀφοῦ κυριολεκτικά ταλαιώρησε τὸν Πρόεδρο πού προσπαθοῦσε νά τοῦ θγάλει τίς ἀπαντήσεις με τὸ τσιγκέλι, στήν τελευταία ἐρώτηση, ἀν εἶναι παντρεμένος, ἀπάντησε «Ναί, με γυναίκα» και στήν εὔλογη ἀπορία τοῦ Προέδρου ἀν ἤξερε νά τοῦ πεί κανέναν πού νά εἶναι παντρεμένος με ἄντρα, ἐκείνος ἔδωσε τὴν ἀπροσδόκητη ἀπάντηση: «Ναί, ξέρω κ. Πρόεδρε, τὴν ἀδελφή μου!».

Ἐξέταζε συστηματικά και «ἐφ' ὅλης τῆς ὕλης», με εὐγένεια ὅμως και κατανόηση, τοὺς φοιτητές στίς τμηματικές και πτυχιακές ἐξετάσεις, ἐπιδεικνύοντας στή βαθμολογία τὴν ἐπιβαλλόμενη αὐστηρότητα.

Ἐφάρμοζε στὸν ἑαυτό του αυτό πού εἶχε γράψει ό ἴδιος για τὸν προσφιλή φίλον του και πνευματικὸν ἀδελφόν του Ἀλέξανδρον Τσιριντάνη⁽²⁾ ότι: «ἐξήσκει τὸ καθήκον τοῦ ἐξεταστοῦ πάντοτε μετὰ καλωσύνης και ἐν πνεύματι ὀρθῶς ἐννοουμένης εὐπροσηγορίας και ἐπιεικειάς, χωρὶς ὅμως νά παραβλέπει τὸν σκοπὸν τῶν ἐξετάσεων και νά συμπράττει εἰς οὐσιαστικὴν κατάργησιν ἢ ἀχρήστευσιν αὐτῶν».

Γιά τοὺς φοιτητές ὅμως πού ἦταν μέλη τῆς «Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως», ἢ ιδιότητά τους αὐτὴ ἀποτελοῦσε γι' αὐτοὺς «δυσμενές προνό-

μιον», γιατί πρὸς αὐτοὺς ό καθηγητῆς ἐξαντλοῦσε ὅλη του τὴν αὐστηρότητα.

Ἀγαπητὸς φίλος, πού ἦταν μέλος τῆς ΧΦΕ, παρόλο πού πῆγε πάρα πολὺ καλά στίς πτυχιακές ἐξετάσεις, βαθμολογήθηκε με τὸ βαθμὸ 5 και ἀγανάκτησε. Πῆγε λοιπόν, μετὰ τὴ λήψη τοῦ πτυχίου του και συνάντησε τὸν καθηγητῆ και τοῦ ἐξέφρασε ἐντονα τὸ δίκαιο παράπονό του. Ὁ καθηγητῆς προσπάθησε ἐκείνη τὴ στιγμή νά δικαιολογηθεῖ, ἀλλὰ κατόπιν, όταν σκέφθηκε καλύτερα τὰ ὅσα τοῦ εἶπε ό φίλος μου, στενοχωρήθηκε ὑπερβολικά και τὸ εἶχε βάρος στή συνείδησή του. Πέρασαν ἀπὸ τότε τριάντα ὀλόκληρα χρόνια και μιὰ μέρα πού συνάντησε τὸ φίλο μου τὸν ἔπιασε ἀπ' τὸ χέρι και τοῦ εἶπε σὲ τόνο ἐξομολογητικό: «Ἐσένα σὲ ἀδίκησα».

Πάντως ἡ ἐτυμηγορία τῶν φοιτητῶν ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν ὁμόφωνη. Ὁ Γ. Ράμμος ἦταν στίς ἐξετάσεις «αὐστηρὸς, ἀλλὰ δίκαιος». Ἄν ἤξερες Δικονομία, στίς ἐξετάσεις δὲν κοβόσουν. Ἄν πάλι δὲν ἤξερες, δὲν ὑπῆρχε περίπτωση νά περάσεις.

Στὸν ἀείμνηστο Καθηγητῆ ἄρεσε ἰδιαίτερα νά προβάλλει στοὺς φοιτητές τὴν αὐστηρότητά του αὐτὴ στίς ἐξετάσεις, πλάθοντας ό ἴδιος διάφορα λογοπαίγνια ἢ ἱστορίες πού μένουν ἀνεξάλειπτα στή μνήμη τῶν μαθητῶν του:

«Ὁ Γράμμος μπορεῖ νά ἔπεσε, ἔλεγε στοὺς φοιτητές, ἀλλὰ ό Ράμμος δὲν πέφτει».

Ἀμίμητη ἦταν και ἡ σκηνὴ πού περιέγραφε πὼς τάχα διαδραματιζόταν ἔξω ἀπὸ τὸ γραφεῖο του κάθε φορὰ πού ἕνας φοιτητῆς πού εἶχε ἐξεταστεῖ ἔθγαινε ἔξω. Ἀμέσως τὸν περικύκλωναν οἱ φοιτητές πού περίμεναν νά ἔρθει ἢ σειρά τους και τὸν ρωτοῦσαν γεμάτοι ἀγωνία: «Τί γίνεται; Πὼς τὰ πῆγες, πὼς τὰ πῆγες;» Κι' ό φοιτητῆς, όταν δὲν εἶχε πάει καλά, ἀπαντοῦσε με ἀγανάκτηση: «Νά μὴ λιώσει ό ἄτιμος!». Ἄν ὅμως εἶχε πάει ἢ νόμιζε πὼς εἶχε πάει καλά, ἀναφωνοῦσε θριαμβευτικά: «Τὸν ἔφαγα!». Κι' ἐ-

πρόσθετε ο αείμνηστος καθηγητής με τὸν ἀμίμητο τρόπο του: «Καὶ ποῦ νὰ ξέρει πῶς, ἀντὶ νὰ μ' ἔχει φάει αὐτός, τὸν εἶχα φάει ἐγώ!».

Ὁλη αὐτὴ ἡ στάση καὶ ἀναστροφή τοῦ Γ. Ράμμου με τὸς φοιτητὲς ποῦ πετύχαινε νὰ συνδυάζει τὴ δικαιοσύνη με τὴν αὐστηρότητα, τὴν προσήλωσή στο καθῆκον με τὴν ἀγάπη, τὴ δυσκολία τοῦ μαθήματος με τὴν εὐθυμία τῶν λογοπαιγνίων καὶ τῶν ἀνεκδότην εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάδειξή του σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ δημοφιλεῖς καθηγητὲς τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ποῦ οἱ παραδόσεις του στὸ ἀμφιθέατρο τῆς ὁδοῦ Σόλωνος συγκέντρωναν πάντοτε πολυπληθῆ φοιτητικὰ ἀκροατήρια.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Γ. Ράμμου γιὰ τοὺς μαθητὲς του καὶ τὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ τους κατάρτιση καὶ ἐξέλιξη δὲν περιοριζόταν μόνο στὸ διάστημα τῶν πανεπιστημιακῶν τους σπουδῶν, ἀλλὰ ἐπεκτεινόταν καὶ στὸ μετέπειτα διάστημα τῶν σπουδῶν τους.

Εἰδικώτερα αὐτὸ συνέβαινε γιὰ τοὺς πτυχιούχους τῆς Νομικῆς ποῦ συνέχιζαν μεταπτυχιακὲς σπουδὲς σὲ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια, τὰ ὁποῖα ἐπισκεπτόταν τακτικὰ ὁ Γ. Ράμμος, σχεδὸν κάθε χρόνο. Μάθαινε ποιοὶ μαθητὲς του σπουδάζαν σὲ κάθε Πανεπιστήμιο κι' ὅταν πήγαινε σ' αὐτό, ἐπισκεπτόταν πρῶτα τοὺς καθηγητὲς τους ἀπ' τοὺς ὁποίους ζητοῦσε νὰ μάθει πῶς τὰ πήγαιναν στὶς σπουδὲς τους. Ἐπειτα ἐρχόταν σ' ἐπαφὴ με τοὺς μαθητὲς του, ἐκδῆλωνε τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὶς σπουδὲς τους καὶ τοὺς ἔδινε τὶς πολὺτιμες συμβουλὲς του. Μερικὲς φορὲς οἱ Ἕλληνες σπουδαστὲς ἐνὸς Πανεπιστημίου ὀργάνωναν πρὸς τιμὴ του συνεστιάσεις, στὶς ὁποῖες καλοῦσαν καὶ Ἕλληνες συναδέλφους τους ποῦ σπουδάζαν σὲ ἄλλα Γερμανικὰ Πανεπιστήμια.

Φαντάζεσθε τὴ συγκίνηση ποῦ ἐνοιῶταν οἱ ξενιτεμένοι Ἕλληνες σπουδαστὲς, ὅταν ἐβλέπαν τὸν ἀγαπητὸ

καὶ σεβαστὸ τους δάσκαλο νὰ τοὺς ἐπισκέπτεται στὸ Πανεπιστήμιο ποῦ σπουδάζαν καὶ νὰ ἐκδῆλωνε τὸ προσωπικὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς σπουδὲς τους καὶ τὰ προβλήματα τους!

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ γενικὴ ἀναγνώριση, στὸ ἀπόγειο τῆς δόξας του, ἐνῶ ἦταν Πρύτανης στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ Γ. Ράμμος θρῆθηκε ξαφνικὰ τὸ 1968, σὲ ἡλικία 66 ἐτῶν, με τὴ μείωση τοῦ ὀρίου ἡλικίας τῶν καθηγητῶν ἀνωτάτων σχολῶν ποῦ ἐπέβαλε τὸ καθεστῶς τῆς δικτατορίας, ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο.

Ἡ ξαφνικὴ αὐτὴ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ πανεπιστημιακὴ ζωὴ, με τὴν ὁποῖαν εἶχε τόσο πολὺ συνδεθεῖ καὶ μάλιστα με τὶς γνωστὲς συνθήκες ποῦ ἔλαβε τότε χώραν αὐτὴ, ὑπῆρξεν ἓνα ἰδιαίτερα σκληρὸ πλήγμα γιὰ τὸ Γ. Ράμμο.

Σύντομα ὅμως τὸ πλήγμα αὐτὸ κατόρθωσε νὰ τὸ ὑπερνήσει διοχετεύοντας τὴ δραστηριότητά του μέσα στοὺς κόλπους τῆς «Ἐνώσεως Ἑλλήνων Δικονομολόγων». Σ' αὐτὴν συναντῶνται οἱ καθηγητὲς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, πολλοὶ δικαστὲς καὶ δικηγόροι, οἱ περισσότεροι παλαιοὶ μαθητὲς του, γιὰ νὰ συμβάλουν με τὶς γνώσεις καὶ τὴν πείρα τους στὴν καλλιέργεια καὶ περαιτέρω προώθηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ κλάδου.

Ἡ Ἐνωση αὐτὴ, ὑπὸ τὴν Προεδρία τοῦ Γ. Ράμμου, με τὶς τακτικὲς, κάθε Τρίτη θρᾶδου, συναντήσεις τῶν μελῶν τῆς στῆν αἴθουσα τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν καὶ με τὰ ἐτήσια πανελλήνια συνέδριά της, ἀναδεικνύεται σύντομα σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ ζωντανὲς καὶ δραστήριες ἐπιστημονικὲς Ἐνώσεις στὴ χώρα μας.

Ὁ Γ. Ράμμος εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς Ἐνώσεως. Προσέρχεται ἀπὸ τοὺς πρῶτους καὶ παρίσταται ἀνελλιπῶς σὲ ὅλες ἀνεξαίρετως τὶς συνεδριάσεις καὶ διευθύνει τὶς συζητήσεις. Προσφέρει ἀπὸ δικὰ του χρήματα γιὰ νὰ καλύπτει τὶς δαφνοεοικονομικὲς ἀνάγκες. Συμμετέχει ἐνεργῶς σὲ ὅλα τὰ συνέδρια, ἀνεβοκατεβαίνοντας σκάλες,

διασχίζοντας διαδρόμους, διανύοντας απόστασεις με μιὰ επίμονη και άντοχη που ξαφνιάζει. Τά τελευταία χρόνια, οί μετακινήσεις αυτές γίνονται έξαιρετικά επίπονες και έπισφαλείς για την υγεία του. Τό 1985, μετά την έπιστροφή του από τό συνέδριο τής Θεσσαλονίκης, άρρωσταίνει σοβαρά και μένει ένα περίπου μήνα στο κρεβάτι.

Στά συνέδρια αυτά ό Γ. Ράμμος γίνεται άντικείμενο θερμών έκδηλώσεων από όλους τούς συνέδρους και ιδιαίτερα από αυτούς στών όποιών την πόλη γίνεται τό συνέδριο.

Δέν γνωρίζω άλλον καθηγητή τών Νομικών μας Σχολών που να έχει τύχει τόσων πολλών και πρωτοφανών έκδηλώσεων αγάπης και σεβασμού προς τό πρόσωπό του έκτός από τό Γ. Ράμμο.

Άξίζει να άναφερθεί τό ακόλουθο στιγμιότυπο που είναι χαρακτηριστικό τής άτμόσφαιρας που περιέβαλε πάντοτε τελευταία τό Γ. Ράμμο.

Κατά τό συνέδριο τής Θεσσαλονίκης τό 1985, ό Δικηγορικός Σύλλογος τής πόλεως, είχε όργανώσει μιὰ θραυνη συνεστίαση σ' ένα κέντρο τής πόλεως. Κατά τη διάρκεια τής συνεστίασεως μπήκαν στην αίθουσα τρεις καλλιτέχνες του κέντρου με κιθάρες, οί όποιοι πλησίασαν στο κεντρικό τραπέζι που καθόταν ό καθηγητής και τόν ρώτησαν τί τραγούδι θά ήθελε να του παίξουν. Ό καθηγητής βρέθηκε σε άμηχανία, όποτε κάποιος άπ' τούς συνέδρους πετάχτηκε και φώναξε «Όπου Γιώργος και μάλαμα...». Τό τί έγινε από φωνές και χειροκροτήματα δέν περιγράφεται. Όταν τελείωσε τό τραγούδι, όλοι σηκώθηκαν όρθιοι και άρχισαν να χειροκροτούν κυττώντας προς τό τραπέζι του καθηγητή και έκδηλώνοντας με κάθε τρόπο την αγάπη τους προς αυτόν.

Αυτή ή στιγμή θά πρέπει να ήταν ίσως ή ευτυχέστερη στιγμή του καθηγητή που τό πρόσωπό του έλαμπε από χαρά και αγαλλίαση καθώς άπολάμβανε με προφανή ίκανοποίηση τις θερμές αυτές έκδηλώσεις τών παριστα-

μένων εκατοντάδων νομικών.

Μεσολάβησε ένα άλλο συνέδριο στην Πάτρα, όπου ό καθηγητής, σαν να είχε προαίσθηση, μίλησε στην προσφώνησή του με κάποια άμφιβολία για τό άν ό "Υψιστος θά του επέτρεπε να παρευρεθεί και σε άλλο συνέδριο στο μέλλον και ξαφνικά ήρθε ή είδηση του θανάτου του.

Ό θάνατός του τόν βρήκε τό άπόγευμα τής 22ας Ίανουαρίου 1987 στο πατρικό του σπίτι στο Καρρακοβούνι, την ώρα που διόρθωνε τά δοκίμια του Ζ' τόμου τών Συμβολών του στην Έρμηνεία τής Πολιτικής Δικονομίας και συγχρόνως συζητούσε με τόν Πρόεδρο του χωριού και δυό άλλους συγχωριανούς του και γέμισε με ειλικρινή θλίψη όλους όσους τόν είχαν γνωρίσει από κοντά σαν άνθρωπο και σαν δάσκαλό τους.

Β'. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Ό άείμνηστος καθηγητής ήταν μιὰ πολύπλευρη ήθική προσωπικότητα τής όποιας θά μπορούσαν να έπιστημανθούν οί ακόλουθες πτυχές:

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΙΣΤΗ

Ήταν ό βασικός πυρήνας τής ζωής του που χρωμάτιζε όλες τις επί μέρους έκδηλώσεις της κι' άπ' τόν όποιον άντλούσε την άνεξάντλητη ψυχική του δύναμη.

Ήταν συνειδητός Χριστιανός και πιστό τέκνον τής Έκκλησίας. Κάθε μέρα, προτού καταπιαστεί με τη δουλειά του, μελετούσε κάτι άπ' την Άγία Γραφή και προσευχόταν.

Κάθε Κυριακή πήγαινε πρωϊ-πρωϊ στο ναό τής Καπνικαρέας του όποιου την παραχώρηση στο Πανεπιστήμιο πέτυχε τό 1932, με τη συνδρομή τών καθηγητών Δυοβουνιώτη και Τρεμπέλα, ύστερ' από παράστασή του στον τότε Ύπουργό Παιδείας Γεώργιο Παπανδρέου και στον Πρωθυπουργό Έλευθέριο Βενιζέλο⁽³⁾. Κατά τη διάρκεια του "Ορθρου διάβαζε πάντοτε

τόν καταναυκτικό 50ὸ ψαλμὸ τῆς μετανοίας τοῦ Δαυῖδ «Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου...», πού, ὅπως ἔλεγε, τὸν ἀπάγγελλε καὶ γιὰ λογαριασμὸ ὄλων τῶν συναδέλφων του καθηγητῶν παρακαλῶντας τὸ Θεὸ νὰ τοὺς δώσει μετάνοια.

Μετείχε συχνὰ στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ πίστη του ὅμως δὲν περιοριζόταν μόνο στὴ συμμετοχὴ του στὴ θεία λατρεία, ἀλλὰ μετουσιωνόταν καὶ σὲ ἕνα πλήθος ἀπὸ χριστιανικὲς δραστηριότητες ποὺ ἐκάλυπταν ἕνα εὐρὺ φάσμα πνευματικῶν τομῶν μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ» διεξαγομένου ἱεραποστολικοῦ ἔργου.

Τὸ 1945 ἔγινε μέλος τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» καὶ παρέμεινε μέλος της μέχρι τὸ θάνατό του. Γιὰ 20 συνεχῆ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1946 μέχρι τὸ 1966, ἐχρημάτισε μέλος τοῦ Διοικητικοῦ τῆς Συμβουλίου καὶ γιὰ ἕνα μεγάλο διάστημα Πρόεδρος της. Στὸ βιογραφικὸ του σημείωμα ποὺ ἔγραψε λίγο πρὶν ἀπ' τὸ θάνατό του μνημονεῦει ιδιαίτερα τὴν ιδιότητά του ὡς μέλους τῆς Χ.Ε.Ε.

Τὸ 1945 ἔγινε μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς «Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως», μαζὶ μὲ τοὺς καθηγητὲς Σταύρο Πλακίδη, Μαρίνο Γεροῦλιάνο καὶ Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη. Στάθηκε πάντοτε συμπαραστάτης στὸ ἔργο της μὲ τις συμβουλές του, τὴν παρουσία του στὶς διάφορες ἐκδηλώσεις της καὶ τις συχνὲς ὁμιλίες του πρὸς τοὺς φοιτητές.

Ἀπὸ τὸ 1946 καὶ πέρα ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς καθηγητὲς στὴ Σχολὴ Γενικῶν Σπουδῶν, ἕνα εἶδος Ἐλεύθερου Πανεπιστημίου, τριετοῦς φοιτήσεως, ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ προσφέρει μιὰ συνολικὴ εἰκόνα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης στὰ μέλη τῆς Χ.Φ.Ε.

Ἀπὸ τὸ 1946 πρωτοστάτησε στὸ ἔργο τῆς Πρόνοιας τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων «ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», στὸ ὁποῖο συνέχισε νὰ προσφέρει τις ὑπηρεσίες του ἐπὶ πολ-

λὲς δεκαετίες.

Ἀπὸ τὸ 1943 πρόσφερε τις ὑπηρεσίες του ὡς Ἀντιπρόεδρος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς στὸ Σύλλογο «Τὸ Ἑλληνικὸ Φῶς», συμμετέχοντας κυρίως στὸ ἔργο τῆς Πρόνοιας του, ἀλλὰ καὶ στὸ διαφωτιστικὸ του ἔργο μὲ ὁμιλίες του στὴν Ἀθήνα καὶ στὶς ἐπαρχίες.

Ὑπῆρξε ἀκόμα Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἱεραποστολικῆς Ἐνώσεως «ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», Πρόεδρος τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες», μέλος τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν», μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Σχολῆς Μηχανικῶν «ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» ἀπὸ τὸ 1974 μέχρι τὸ θάνατό του κι' ἀκόμα πάνω ἀπὸ 40 χρόνια Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου «Ἀνάπλασις», ποὺ ἐκδίδει τὸ ὁμώνυμο ἐκκλησιαστικὸ περιοδικό.

Δέος αἰσθάνεται κανεὶς ὅταν ἀναλογίζεται τὴν πληθωρικὴ αὐτὴ προσφορὰ τοῦ Γ. Ράμμου σὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς τοῦ Χριστιανικοῦ Ἔργου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πεντηκονταετίας ποὺ πέρασε. Ὅσοι μετέχουν στὴν προσπάθεια αὐτὴ θὰ πρέπει μὲ ἰδιαίτερο σεβασμὸ νὰ ἀναλογίζονται καὶ νὰ μνημονεύουν τὴ μορφή τοῦ Γ. Ράμμου.

Ἐπιγραμματικὰ ἀποδίδει τὴν χριστιανικὴ πλευρὰ τῆς προσωπικότητάς του ἡ φράση ποὺ περιέλαβε ὁ ἀείμνηστος Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Παναγιώτης Ζέπος στὴν Εἰσαγωγὴ του στὸν τιμητικὸ τόμο τοῦ Γ. Ράμμου: «Χριστιανὸς πιστὸς ἀφωσιώθη μὲ ζῆλον εἰς κάθε πνευματικὴν κίνησιν ἢ ὁποῖα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ Χριστιανικοῦ κηρύγματος καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας».

Η ΑΦΟΣΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εἶναι τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ του γνῶρισμα.

Ἀπὸ τότε ποὺ πρωτομπῆκε ἀσκούμενος στὸ δικηγορικὸ γράφειο τοῦ Χρ. Πράτσικα ἄρχισε νὰ γράφει ἀκατάπαυστα καὶ ἡ συγγραφικὴ του αὐ-

τῆ δραστηριότητα αὐξανόταν ἀντὶ νὰ κάμπτεται μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου.

Σὲ 438 ἀνέρχονται συνολικὰ τὰ συγγράμματα, οἱ μονογραφίες, τὰ ἄρθρα καὶ οἱ μελέτες του, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν δημοσιευμάτων του ποὺ καταχωρήθηκε στὸν τιμητικὸ τοῦ τόμου καὶ στὸ περιοδικὸ «ΔΙΚΗ» καὶ σὲ χιλιάδες οἱ σελίδες τῶν συγγραμμάτων του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνο τὸ τελευταῖο τετράτομο σύγγραμμά του «Ἐγχειρίδιο Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου» ποὺ ἡ συγγραφή του κράτησε μιὰ ὀλόκληρη δεκαετία, ἀπὸ τὸ 1975-1985, ἀριθμεῖ συνολικὰ 2.468 σελίδες.

Τὴν ἐργασία τὴν ἔβλεπε μὲ χριστιανικὸ πρῖσμα, πρῶτα σὰν καθῆκον ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους του καὶ σὰν κοινωνικὸ λειτούργημα κι' ἔπειτα σὰ μέσο βιοπορισμοῦ⁽⁴⁾ ⁽⁵⁾

Εἰδικώτερα τὴ συγγραφή τοῦ τελευταίου του ἔργου «Ἐγχειρίδιον Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου» τὴν ἔβλεπεν καὶ σὰν ἐκπλήρωση ἀνειλημμένης ὑποχρέωσέως του ἀπέναντι στὸ νομικὸ κόσμον τῆς Ἑλλάδος.

Γράφει στὸν πρόλογο τοῦ Α' τόμου του: «Περαιτέρω ἀναβολὴ καὶ ἐπιβράδυνσις τῆς ἀνάρξεως δημοσιεύσεως ἔστω καὶ συνοπτικοῦ ἔργου θὰ ἐσήμαινεν ἐν ὄψει καὶ τῆς προβαίνουσας ἡλικίας ὀριστικὴν ματαίωσιν τῆς ἀπὸ μακροῦ ἀρξαμένης προσπάθειας καὶ ἀθέτησιν ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων ἔναντι τοῦ Νομικοῦ Κοινοῦ τῆς Πατρίδος καὶ ἰδίᾳ τῶν δεκάδων χιλιάδων λίαν συμπαθῶν μαθητῶν καὶ συνεργατῶν, διὰ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν ὁποίων ἐκφράζομεν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν».

Στὸν πρόλογο τοῦ Β' τόμου γράφει μιὰ φράση ποὺ δείχνει τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε γιὰ νὰ μπορέσει ν' ἀνταποκριθεῖ στὴν ὑποχρέωσή του αὐτή: «Ἡ προσπάθεια συνεχίζεται ἐν τῷ μέτρῳ τῶν θεῖα βουλῆσει διατηρουμένων ὀλίγων δυνάμεων».

Κι ὅταν πλέον κυκλοφορεῖ καὶ ὁ Δ' τόμος καὶ βλέπει τὴν ὑποχρέωσή

του νὰ ἐκπληρώνεται καὶ τὸ ὄνειρό του νὰ παίρνει σάρκα καὶ ὄσῳ σπεύδει νὰ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του στὸ Θεὸ γιὰ τὴν εὐδωσὴ τῆς προσπάθειάς του, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ἐγγράφει προσπάθεια γιὰ μιὰ νέα συγγραφικὴ προσπάθεια.

Γράφει στὸν πρόλογο τοῦ Δ' τόμου του: «Διὰ τοῦ παρόντος τόμου, τοῦ ὁποίου ἡ δημοσίευσίς κατέστη χάριτι θεῖα ἔστω μετὰ τινος βραδύτητος, νῦν δυνατὴ, συμπληροῦται ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἐγχειριδίου Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου... Διάπυρος εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται κατὰ πρῶτον εἰς τὸν ἐπιτρέψαντα τὴν ἀνάληψιν, περάτωσιν καὶ εὐδωσιν τῆς προσπάθειας, Κύριον τοῦ Παντός καὶ μετ' Αὐτὸν εὐχαριστία πρέπει νὰ ἐκφρασθοῦν εἰς πολλοὺς διὰ πολλαχῶς παρασχεθεῖσαν συνδρομήν. Δημιουργοῦνται ὡς ἐκ τούτου καθήκοντα τοῦ γράψαντος, ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνδρομῆς πολλῶν προῦποθέσεων καὶ πρωτίστως καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἀνεξερευνητῶν Βουλῶν τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ κατὰ κόσμον συνθήκαι, ἐν ὄψει τῆς ἡλικίας τοῦ ὑποφαινομένου καὶ ἄλλων μεινεκτημάτων καὶ λόγῳ τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, δὲν εἶναι πολὺ εὐνοϊκαί. Παρὰ ταῦτα προσευχόμεθα, τολμῶμεν καὶ ἐλπίζομεν καὶ ὑποτασσόμεθα εἰς τὴν οἰανδήποτε Θεῖαν Εὐδοκίαν».

Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

“Ὀλη του ἡ ζωὴ ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Δικαιοσύνη, τὴν ὁποία ὑπρέτησε μὲ ἀφοσίωση καὶ ὀπευθυνότητα, ὡς δικηγόρος, ὡς θεράπων τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου, ὡς πανεπιστημιακὸς δάσκαλος καὶ ὡς μέλος τῆς Συντακτικῆς καὶ Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κώδικα Πολιτικῆς Δικονομίας.

Γιὰ τὸ Γεώργιο Ράμμο ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δὲν ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο μιὰ διαδικασίᾳ ἐπιλύσεως ἀστικῶν ἢ διοικητικῶν διαφορῶν,

ἀλλὰ μιὰ βασική ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία γιὰ νὰ ἀποδώσει ὅλα τὰ εὐεργετικά γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἀποτελέσματά της θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς Θείας Δικαιοσύνης καὶ εἰδικώτερα τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας.

Τὶς ιδέες του αὐτὲς ἀπηχοῦν τὰ ἄρθρα του ποῦ δημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ «Ἀκτίνες»: «Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς Δικαιοσύνης»⁽⁶⁾, «Ἡ δίκη ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον»⁽⁷⁾ καὶ «Ὁ συμβίβασμός ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως»⁽⁸⁾ καὶ πρὸ παντὸς ὁ Πρυτανικὸς του λόγος μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τίτλο: «Ἡ ἀπονομὴ τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης»⁽⁹⁾, ποῦ δείχνει ὄχι μόνον τὴ βαθεῖά του πίστη, ἀλλὰ καὶ τὴ βαθεῖα γνώση ποῦ εἶχε τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν περικοπῶν ποῦ χρησιμοποιοῖ.

Ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πιὸ πάνω Πρυτανικὸν λόγον: «Ἡ Θεία Δικαιοσύνη δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου κατὰ τῶν παραβάτων... ἢ καὶ ἡ θράβευσις τῶν δικαίων καὶ ἀγαθῶν, οἵτινες θὰ τύχουν τῆς ἀπολαύσεως τῆς μακαρίας ζωῆς, ἀλλ' εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ πραγματοποιήσις τοῦ σκοποῦ τῆς Θείας Ἀγάπης... Ἡ Θεία Ἀγάπη εἶναι (ἐὰν ἐπιτρέπεται εἰς ἀνθρωπίνην γλῶσσαν ἢ ἔκφρασις σκέψων περὶ τῶν μοναδικῶν τούτων καὶ ὑπερτέρων πάσης ἀνθρωπίνης κρίσεως πράξεων) ἡ προκαλέσασα τὰς δύο μεγάλας καὶ μοναδικὰς ἀποφάσεις τῆς Δημιουργίας (τοῦ Κόσμου) καὶ τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως. Ἡ ἐπιβολὴ τῶν γνωστῶν κυρώσεων κατὰ τῶν πρωτοπλάστων ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κυρίως ἢ Ἐνανθρωπήσις τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ παντὸς ἡ μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς θυσίας Αὐτοῦ, χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελοῦν τὸν μοναδικὸν συνδυασμὸν πράξεως ἀπονομῆς δικαιοσύνης καὶ ἐκδηλώσεως ἀγάπης πρὸς τὸν παραβάτην ἄνθρωπον (τὸ πλάσμα τῆς δημιουργίας).

Ἡ Θεία Ἀγάπη ἐνέπνευσε καὶ ἐμπνέει τὴν ιδέαν τῆς Θείας Δικαιοσύνης καὶ ἡ πραγματοποιήσις ἢ ἀπονομὴ τῆς τελευταίας ἀποτελεῖ τὸ κορυφῶμα καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς πρώτης. Πολλὰ τὰ ἀγαθὰ θὰ ἐπήρχοντο ἐὰν, ἔστω καὶ ἀσθενῆς ἀπήχησις καὶ ἐλαφρὰ αὔρα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἔφθανεν εἰς τὰ ὦτα καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ ἐνέπνευε τὰ ὄργανα καὶ τὸν παράγοντας τῆς ἀπονομῆς τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης...».

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Τὸ ζωηρὸ καὶ ἔντονον ἐνδιαφέρον του αὐτό, ποῦ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Γ. Ράμμου, ἐκδηλωνόταν μὲ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους.

Πρῶτα μὲ τὴν τακτικὴν, κάθε Κυριακὴν, μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν, ἐπίσκεψή του βασικὰ στὸν «Εὐαγγελισμὸν», ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα νοσοκομεῖα τῆς Ἀθήνας. Πήγαινε στὸ Γραφεῖο τῆς Διευθύνουσας Ἀδελφῆς, μάθαινε ἂν νοσηλευτόταν κάποιος γνωστός του καὶ στὴ συνέχεια τὸν ἐπισκεπτόταν. Καθόταν λίγο μαζί του, ἐκδηλώνε τὴν ἀγάπην του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν πάθησή του καὶ τοῦ ἔλεγε μερικὰ ἐνισχυτικὰ λόγια γιὰ νὰ τὸν τονώσει ψυχικὰ.

Ἐνας φοιτητῆς τότε τῆς ΧΦΕ ποῦ ὁ καθηγητῆς τὸν ἀντιμετώπιζε μὲ πολλὴ σοβαρότητα στὸ Πανεπιστήμιον θυμάται μ' εὐγνωμοσύνη πὼς κάποτε ποῦ χαροπάλευε στὸν «Εὐαγγελισμὸν» αἰσθάνθηκε τὴ μορφήν τοῦ αἰμίμηστου καθηγητῆ νὰ σκύβει ἐπάνω του καὶ νὰ τὸν ρωτᾷ μὲ στοργή: «Τί κάνει ὁ Φιλιππάκης;».

Ἐὰν δὲν εἶχε νὰ κάνει ἐπισκέψεις ἢ ὅταν τελείωνε τὶς ἐπισκέψεις του καθόταν στὸ Γραφεῖο τῆς Διευθύνουσας καὶ ἔπιανε τὴν κουβένταν μὲ τὶς ἀδελφές. Τὶς ρώταγε γιὰ τὴ δουλειά τους, γιὰ τὰ προβλήματά τους κλπ. καὶ τοὺς ἔδινε τὶς συμβουλές του. Εἶχε ἀπεριόριστη ἐκτίμησις καὶ θαυμασμὸν

στο έργο τών αδελφών και ειδικώτερα τών Χριστιανών αδελφών νοσοκόμων και προσπαθοῦσε νά τοὺς φανεῖ χρήσιμος σέ κάθε περίπτωση. Στόν «Εὐαγγελισμό» ὅταν ἦταν Πρόεδρος τῆς Διοικήσεως, φρόντισε νά συσταθεῖ ἕνα Ταμεῖο Προνοίας γιά τήν παροχή ἑνός ἐφάπαξ ποσοῦ σέ κάθε ἀδελφή πού ἀποχωροῦσε λόγω ὀρίου ἡλικίας.

Οἱ ἐπισκέψεις του στόν «Εὐαγγελισμό» συνεχίστηκαν ἀνελλιπῶς ἐπὶ 35 ὀλόκληρα χρόνια και ἦταν τόσο τακτικές, ὥστε, ὅταν γιά κάποιον ἔκτακτο λόγο δέν μποροῦσε νά πάει, τηλεφώνουσε και εἰδοποιοῦσε τίς ἀδελφές νά μὴν τὸν περιμένουν. Οἱ παλαιότερες ἀδελφές δέν μποροῦν ἀκόμη νά συνηθίσουν στήν ἰδέα πῶς δέν θά συναητήσουν τὸ Γ. Ράμμο μπαίνοντας τήν Κυριακή τὸ πρωῒ στό Γραφεῖο τῆς Διευθύνουσας.

Σέ μιὰ ἀπὸ τίς ἐπισκέψεις του αὐτὲς στόν «Εὐαγγελισμό», ἀνήμερα τῆς γιορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὸ 1965, γλίστηρε στό πεζοδρόμιο και πέφτοντας κτύπησε ἄσχημα τὸ ἄρρωστο πόδι του. Χρειάστηκε νά ὑποστεί σοβαρὴ ἐγχείρηση και νά μείνει πολλοὺς μῆνες νοσηλευόμενος στό Νοσοκομεῖο.

Ἐπειτα τὸ ἐνδιαφέρον του αὐτὸ ἐκδηλωνόταν με τήν ἐνεργὸ συμμετοχή του στή διοίκηση διαφόρων Νοσοκομείων και Νοσηλευτικῶν Ἰδρυμάτων.

Ἀπὸ τὸ 1945 μέχρι τὸ 1951 ὑπῆρξε μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» και κατὰ τὰ ἔτη 1952 και 1953 Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. του.

Ἀπὸ τὸ 1951 πού ἰδρύθηκε τὸ Γερουλάνειο Ἰδρυμα ὑπῆρξε ἰσόβιο μέλος τοῦ Δ.Σ. του.

Ἀπὸ τὸ 1956 μέχρι τὸ 1960 ὑπῆρξε Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου «Ἅγιος Σάββας».

Ἀκόμη γιά ἕνα διάστημα ἐχρημάτισε Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Τέλος, τὸ ἐνδιαφέρον του αὐτὸ ἐκδηλωνόταν και με τὴ δημοσίευση δια-

φόρων ἄρθρων, σχετικῶν με τὸ νοσηλευτικὸ ἔργο στή χώρα μας. Δύο τετοια ἄρθρα του δημοσιεύτηκαν στό περιοδικὸ «Συζήτησις», τὸ ἕνα με τίτλο: «Τὸ νοσηλευτικὸν πρόβλημα ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς του πλευρᾶς»⁽¹⁰⁾ και τὸ ἄλλο με τὸν τίτλο: «Τὸ νοσηλευτικὸν πρόβλημα ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως»⁽¹¹⁾.

Παρόλο πού τὰ ἄρθρα αὐτὰ ἔχουν περίπου τὸν αὐτὸν τίτλο, ἀναφέρονται σέ δύο διαφορετικὲς πλευρὲς τοῦ νοσηλευτικοῦ προβλήματος.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ αὐτὰ εἶναι οὐσιαστικὰ ἀφιερωμένο στίς ἀδελφές νοσοκόμες, στὰ προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν και στὰ μέτρα πού πρέπει νά ληφθοῦν γιά τήν βελτίωση τῶν ἀποδοχῶν και τῶν ὄρων ἐργασίας τους, τήν ἀσφαλιστικὴ τους κάλυψη, τήν ψυχολογία τους κλπ.

Τὸ δεύτερο ἀναφέρεται στὰ γενικώτερα προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν τὰ νοσηλευτικὰ ἰδρύματα τῆς χώρας μας και ἐπικαλεῖται τήν ἀμέριστη ὑποστήριξη τοῦ Κράτους, ἀλλὰ και τήν ἐνεργὸ ὕλική και ἠθικὴ συμπαράσταση τῆς κοινωνίας, ὥστε ὁ ἀγῶνας κατὰ τῆς ἀσθένειας και τοῦ ἀνθρώπινου πόνου νά προσλάβει καθολικὸ χαρακτήρα.

Η ΑΓΑΠΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

Ὁ Γ. Ράμμος ἦταν ἕνα εὐστροφο και σπινθηροβόλο πνεῦμα πού ἀντλοῦσε τὸ σατυρικὸ ὕλικό του ἀπὸ ἐγχώριες πηγές και βασικά ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ του και ἀπὸ τὴ δικαστηριακὴ πρακτικὴ. Τὸ ὕλικό αὐτὸ τὸ ἐμπλοῦτιζε με προσθήκες δικῆς του ἐπινοήσεως και μετὰ τὸ παρουσίαζε τήν κατάλληλη στιγμή, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ κάτι πού λεγόταν ἢ ἀπὸ κάποιο σχετικὸ γεγονός.

Δέν ἦταν ὅμως μόνον τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀνεκδότου ἢ τῆς ἱστορίας πού ἦταν εὐχάριστο ἢ ἀστεῖο, ἀλλὰ και ὁ ὅλος ἀμίμητος και ἀνεπανάληπτος τρόπος με τὸν ὁποῖον τὸ ἔλεγε, με τὴν ἐλαφρῶς ψευδίζουσα και συριστικὴ

προφορά του, με αποτέλεσμα να δημιουργείται πάντοτε μια πολύ ευχάριστη και εύθυμη ατμόσφαιρα.

Αυτό του γεγονότος είχε επίγνωση ο αείμνηστος καθηγητής και γι' αυτό δεν έχανε ποτέ ευκαιρία να κάνει χρήση (και καμιά φορά κατάχρηση) της δεξιότητάς του αυτής.

Πολύ χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη σκηνή.

Μιά φορά ένας συνάδελφός του είχε καλέσει πολύ κόσμο στο σπίτι του μεταξύ των οποίων και τον καθηγητή. "Όλοι οι προσκαλεσμένοι είχαν έρθει, τὰ φαγητά είχαν τοποθετηθεί στο μπουφέ και η οικοδέσποινα περίμενε με άδημονία να έρθει και ο καθηγητής για να δώσει το σύνθημα στους προσκαλεσμένους να σερβιριστούν. Την ώρα ακριβώς εκείνη κτύπησε το κουδούνι και έμφανίστηκε στην πόρτα ο καθηγητής, ο οποίος για να δικαιολογήσει προφανώς την καθυστέρησή του άρχισε να διηγείται ένα ανέκδοτο, ενώ συγχρόνως προχωρούσε στο έσωτερικό και η ύπηρεσία του σπιτιού τον βοηθούσε να βγάλει το παλτό του. Το ανέκδοτο όμως ήταν μακράς διαρκείας και η οικοδέσποινα καθόταν σε άναμμένα κάρβουνα ώσπου να τελειώσει και να δώσει το σύνθημα του σερβιρίσματος. Μόλις όμως τελείωσε, ο καθηγητής άρχισε να διηγείται ένα νέο ανέκδοτο και η οικοδέσποινα έπιασε από άπελπισία το κεφάλι της μη ξέροντας τί να κάνει. "Όποτε εκείνη τη στιγμή έσωσε την κατάσταση μια φίλη της που κατάλαβε το πρόβλημα και η οποία με έτοιμότητα διέκοψε τον καθηγητή λέγοντας: «Κύριε καθηγητά τὰ ανέκδοτά σας είναι πολύ ωραία, αλλά ξέισου ωραία είναι και τὰ φαγητά της φίλης μας, τὰ οποία κινδυνεύουν να κρωώσουν και να μὴν τρώγονται. Γι' αυτό σὰς παρακαλώ, τὸ καινούργιο σας ανέκδοτο νὰ μὰς τὸ πείτε μετὰ τὸ φαγητό».

Μιά άλλη φορά, κατά τη διάρκεια μιᾶς συζήτησεως στην 'Αναθεωρητική 'Επιτροπή του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ο μακαρίτης τότε ύφηγη-

τής Ε. Μιχελάκης ὑποστήριξε πὼς ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Σχεδίου τοῦ Κώδικα Πολιτικῆς Δικονομίας ποὺ ὄριζε τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ λήψη ἀσφαλιστικῶν μέτρων θὰ ἔπρεπε νὰ διαγραφεῖ ἡ δευτέρη προϋπόθεση (κίνδυνος ἐκ τῆς ἀναβολῆς), ὡς περιττή, γιὰτὶ καλυπτόταν ἀπὸ τὴν πρώτη προϋπόθεση (ἐπείγουσα περίπτωση).

Ὁ Καθηγητὴς ἦταν ἀντίθετος σ' αὐτὴ τὴ διαγραφή και γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀποψή του ἀνέφερε τὴν ἱστορία ἐνὸς συγχωριανοῦ του ποὺ πῆγε στὸ καφενεῖο κι' ἐζήτησε ἀπὸ τὸ γκαρσόνι νὰ τοῦ φέρει «μισὸ καφέ». Τὸ γκαρσόνι ὅμως τοῦ ἔφερε κανονικὰ γεμάτο τὸ φλυτζάνι κι' ὅταν αὐτὸς διαμαρτυρήθηκε τὸ γκαρσόνι τοῦ ἀπάντησε: «Τί φωνάζεις Χριστιανέ μου; Ἄν δὲν σοῦ ἀρέσει πιεὺς τὸ μισὸ καφέ και χύσε τὸν ὑλόλοιπο». Ἄς ἀφήσουμε λοιπὸν κι' ἐμεῖς τὴ διάταξη ὅπως ἔχει, πρόσθεσε ὁ Καθηγητὴς, κι' ἄς ἀναθέσουμε στὸ Δικαστήριο νὰ κρίνει κάθε φορά ποιά ἀπ' τὶς δυὸ προϋποθέσεις συντρέχει στὴ συγκεκριμένη περίπτωση.

Τέλος, ὅταν ἤθελε νὰ συστήσει νὰ διακοπεῖ μιὰ συζήτηση, γιὰτὶ εἶχε περάσει ἡ ὥρα, ἔλεγε τὴν ἱστορία ἐνὸς χοντροῦ λοχία ποὺ δὲν ἄντεχε ἄλλο νὰ συνεχίσει τὴν πορεία και ποὺ πλησίασε φουσκωμένος και καταϊδρωμένος τὸ λοχαγὸ και τὸν παρακάλεσε νὰ κάνουν μιὰ διακοπὴ γιὰτὶ «φούσκωσαν τὰ παιδιὰ».

Ἡ φράση αὐτὴ εἶχε μείνει ἱστορικὴ κι' ὅταν καμμιὰ φορά ἡ συζήτηση στὴν "Ενωση Δικονομολόγων ξεπερνοῦσε τὴν ὥρα ποὺ ἔπρεπε νὰ λήξει ἡ συνεδρίαση, ὁ συνάδελφος Γ. Μπλάτσιος ποὺ καθόταν πάντα μπροστὰ φώναζε: «Κύριε Καθηγητά, πέρασε ἡ ὥρα, φούσκωσαν τὰ παιδιὰ» κι' ὁ Καθηγητὴς συγκατένευε χαμογελώντας κι' ἔδινε τὸ σύνθημα λήξεως τῆς συνεδρίασεως.

Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὰ ανέκδοτα φαίνεται κι' ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε καταρτίσει ἀπὸ καιρὸ μιὰ ἀρκετὰ πλούσια συλλογὴ τέτοιων ἀνεκδότων

πού σκόπευε νὰ τὴ δημοσιεύσει.

Ἄκόμα σκόπευε νὰ δημοσιεύσει καὶ μιὰ συλλογὴ μὲ τίτλο «Οἱ παροιμίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴ δικονομία».

ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ

Αὐτὴ ὑπῆρξε σὲ ἀδρὲς γραμμὲς ἢ ζωὴ καὶ ἡ προσωπικότητά τοῦ Γεωργίου Ράμμου, ὁ ὁποῖος ἐκοσμεῖτο καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλες καὶ σπάνιες ἀρετές.

Ἦταν ἄνθρωπος δίκαιος, ἀμερόληπτος, ἀντικειμενικός, ἀκέραιος, ἀνιδιοτελής, σεμνός, ταπεινός, μετριοπαθής, διαλλακτικός, ἐπιεικής, ἥπιος καὶ ἀγαθός στὸ πάθος τῆς ψυχῆς του, παρόλο πὺ πολλὰς φορὲς ἀντιδρουσε μὲ ὀξὺ καὶ ἐκρηκτικὸ τρόπο, ἄνθρωπος γενικὰ ἐνάρετος, μὲ ἀγάπη γιὰ τοὺς μαθητὲς του καὶ τοὺς συνανθρώπους του, εὐχάριστος στὸ περιβάλλον του.

Ἐνα δεῖγμα τῶν ἀρετῶν του αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ στάση πὺ τήρησε ἀπέναντι στὸν ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ συνάδελφο, συνεργάτη καὶ φίλον του Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη (στὴν σκιάν τοῦ ὁποῖου, καθὼς καὶ στὴν σκιά τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν του «Εἰς εὐλαβὴ καὶ προσφιλὴ ἀνάμνησιν», ἀφιερῶνει τὸ τελευταῖον πολὺτιμον ἔργον του «Ἐγχειρίδιον Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου»). Παρόλο πὺ ἦταν μεγαλύτερος καὶ ἱεραρχικὰ ἀρχαιότερος τοῦ Ἀλέξ. Τσιριντάνη, στάθηκε δίπλα του σὲ διακριτικὴ ἀπόσταση καὶ τοῦ ἀναγνώρισε ἀνεπιφύλακτα τὸ προβάδισμα, χωρὶς κανένα ἀπολύτως αἴσθημα φθόνου ἢ ἀνταγωνισμοῦ, θεμελιώνοντας ἔτσι μιὰ στενὴ συνεργασία μαζὺ του, πὺ ἐμελλε νὰ προσδώσει τόσο κύρος στὸ Χριστιανικὸ ἔργον⁽¹²⁾.

Ἄκόμα ὁ Γ. Ράμμος ἦταν ὁ ἄνθρωπος τῆς συνεχοῦς καὶ ἀδιάλειπτης προσφορᾶς πὺ κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος παραμένει ἀφανὴς καὶ ἄγνωστη.

Μιὰ τέτοιου εἶδους προσφορὰ τοῦ ἦταν ἡ πολὺπλευρὴ οἰκονομικὴ καὶ ἄλλη βοήθειά του πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του καὶ πρὸς τὸ ἀγαπημένον του χωριὸ τὸ Καρακοβούνι.

Εἶχε προσφέρει δωρεάν σὲ φτωχοὺς

συγχωριανοὺς του μεγάλη ἔκταση κοντὰ στὸ χωριὸ, στὴν ὁποία σήμερα ἔχουν κτιστεῖ ἑκατὸν πενήντα (150) περίπου σπίτια καὶ δύο ὕδατοδεξαμενὲς κι' ἀκόμα εἶχε χαρίσει στὸ Νεὸ τοῦ χωριοῦ του πολυέλαιον, προσκυνητᾶρι, Εὐαγγέλιον, διάφορα λειτουργικὰ βιβλία, χαλιὰ γιὰ τὸ στρώσιμο τῆς Ἐκκλησίας καὶ μεγαφωνικὲς ἐγκαταστάσεις, δίνοντας παράλληλα καὶ χρήματα γιὰ τὴν ἀνέγερση πρόναου.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Ράμμος. Μιὰ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ προσωπικότητά πρῶτου μεγέθους πὺ τὸ πέρασμά τῆς ἄσκησε θαθεῖα εὐεργετικὴ ἐπίδραση σὲ πολλοὺς καὶ καίριους τομεῖς τῆς σύγχρονης δημόσιας καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως ἡ ἐπιστήμη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ παιδεία, ἡ νοσοκομειακὴ περίθαλψη, ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ τὸ χριστιανικὸ, ἐπιστημονικὸ καὶ φοιτητικὸ, κίνημα καὶ ἄφησε ἓνα φωτεινὸ παράδειγμα ἐργατικότητος, προσηλωσεως στὸ καθῆκον, κοινωνικῆς προσφορᾶς καὶ ἀνθρωπισμοῦ σ' ἐμᾶς τοὺς μεταγενέστερους.

Ἡ μνήμη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα!

ΔΗΜ. ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ

Δικηγόρος

1. Ἐπικήδειος λόγος ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Κ. Μπέη, «Δίκη» 18, 8.

2. Γεώργιος Θ. Ράμμος: «Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης ὡς νομικός καὶ Πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος», «Συζητήσεις» 1977, 217.

3. Νικολ. Σοῦλεντάκη καὶ Ἰωάν. Λώλη, «Γεώργιος Ράμμος» (1901-1987), ΕΕΔ 1987, 184.

4. Γεώργιος Ράμμος: «Ἡ ἐργασία ὡς κοινωνικὸν λειτουργήμα», «Ἀκτίνες» 1959, 337.

5. Γεώργιος Ράμμος: «Καθῆκον καὶ σύγχρονος ἀγωνία», «Ἀκτίνες» 1973, 139.

6. «Ἀκτίνες», 1954, 486.

7. «Ἀκτίνες» 1950, 433.

8. «Ἀκτίνες» 1957, 8.

9. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν - Πρυτανεῖα Γ. Ράμμου. Ἐπίσημοι λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὸ ἔτος 1967-1968, Τόμος ΙΒ, 71.

10. «Συζητήσεις» 1965, 224.

11. «Συζητήσεις» 1977, 142.

12. Κωνσταντῖνος Κούρκουλας, «Σοφὸς καὶ πιστός», «Ἀνάπλασις», 1987, 1.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΩΡΓΙΟ ΡΑΜΜΟ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ

—«Δίκη», Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1987, «Γεώργιος Ράμμος», (Δ' 18, 5). Περιλαμβάνει: 1) Οί αποχαιρετισμοί 1. 1. από τον πρόταξη του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Μ. Σταθόπουλο, 1. 2. από τον πρόεδρο του τμήματος Νομικῆς Ἀθηνῶν Ἀ. Ἀργυριάδη, 1. 3. από τον πρόεδρο τῆς Ἑνωσῆς Ἑλλήνων Δικονομολόγων ὁμότιμο καθηγητῆ τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Μητσόπουλο, 1. 4. από τον πρόεδρο τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν Ε. Ζαφειρόπουλο, 1. 5. από τον ἐφέτη Π. Κωστάκο γιά τήν Ἑνωσῆ Ἑλλήνων Δικαστῶν καί Εἰσαγγελέων, 2) Ὁ ἐπικήδειος, κατεντολή τοῦ τμήματος Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀπό τον καθηγητῆ Κώστα Μπέη, 3) Βιογραφικὸ σημείωμα τοῦ Γ. Ράμμου, 4) Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Γ. Ράμμου (Πίνακας πού ἔχει συνταχθεῖ ἀπὸ τὴν Π. Παυλίδου, ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχει στὸν τιμητικὸ του τόμο) καί συμπληρώθηκε ἀπὸ τον Σ. Σταματόπουλο) καί 5) Ὁμόφωνη εἰσήγησι τοῦ Β' τομέα ἰδιωτικοῦ δικαίου καί ὁμόφωνη ἀπόφασι τῆς γενικῆς συνέλευσι τοῦ

τμήματος Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

—Πελαγία Γέσιου - Φαλτση, Καθηγήτρια, Ἀποχαιρετισμὸς Γεωργίου Ράμμου (1902-1987) καί ψήφισμα τοῦ τομέα ἀστικοῦ, ἀστικοῦ δικονομικοῦ καί ἐργατικοῦ δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «Ἀρμενόπουλος», Ιανουαρίου 1987, σελ. 1.

—Κωνσταντῖνος Κούρκουλας, «Σοφὸς καί Πιστὸς», «Ἀνάπλασις», Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1987, 1.

—Γεώργιος Δασκαρόλης, «Γεώργιος Θ. Ράμμος», «Ἀκτίνες», Φεβρουάριος 1987, 35.

—Ἀθανάσιος Καραντώνης, «Ἀκτίνες», πιὸ πάνω.

—Παυσανίας Λαμνίδης, ἐπ. Πρόεδρος Ἐφετῶν Ἀθηνῶν, «Μία σκιαγραφία τοῦ Γεωργίου Ράμμου», «Νομικὸ Βῆμα», Ἰούνιος 1987, 854.

—Ν. Σοῦλεντάκης καί Ἰωάν. Λώλης «Γεώργιος Θ. Ράμμος. 1902-1987», ΕΔΔΔ 1987, 184.

—Εὐάγγελος Κρουσταλλάκης, Ἐφέτης «Αὐτοὶ πού φεύγουν. Γεώργιος Ράμμος», Ἑλλην. Δικαιοσύνη 28, 398.

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΜΜΟΣ ΩΣ ΠΙΣΤΟΣ

Είμαστε συγκεντρωμένοι γύρω από τη μνήμη του, του Γεωργίου Ράμμου. 'Αλλά δέν είναι άκριθώς μόνο για χάρη του. Είναι και για μās. Διότι σέ τέτοιες περιστάσεις, θεωρώντας άναδρομικά αυτόν που λείπει, ιδίως όταν είναι μεγάλος, άνα-θεωρούμε και μās και καταφάσκουμε άλλη μιá φορά τήν ταυτότητά μας.

Ο Γεώργιος Ράμμος, ήταν «ένas από μās». Τί σημαίνει αυτό; Νομίζω ότι αυτό που μās κάνει «έμās», που μās συνδέει, είναι τό ίδιο άκριθώς με αυτό που συνδέει τούς Χριστιανούς όρθοδόξους μιās κατά τόπον ένορίας. Διότι δέν είμαστε άλλο από μιá «καθ' ύλην ένορία», για νά θυμηθούμε τή δικονομική όρολογία, μιá ένορία που δέν άποτελείται από τούς κατοίκους όρισμένης περιοχής, αλλά από πτυχιούχους 'Ανωτάτων Σχολών. Η συλλογική ταυτότητά μας δέν είναι άλλη, παρά ή καθολική ταυτότητα τής όρθόδοξης Έκκλησίας.

Η ιδιότητά μας αυτή ως οίονει ένορίας έξηγει γιατί αυτό τό μνημόσυνο τό θεωρούμε όχι άπλως «έπιστημονικό», αλλά «Πνευματικό», με Π κεφαλαίο. Και με «νομιμοποιεί», θάλεγε ό μακαρίτης, νά έπιχειρήσω, στά λίγα λεπτά που μās μένουν, μιá ύπενθύμιση, έλλιπή, κατ' έπιλογήν, στοιχείων από τήν προσωπικότητά του ως πιστού.

Διότι ό Γεώργιος Ράμμος — για νά χρησιμοποιήσω διατύπωση που ό ίδιος χρησιμοποίησε για άλλον έκλιπόντα — δέν ήταν άπλως εύσεθής, ήταν πιστός.

“Αν πιστός είναι αυτός που ξέρει πώς δέν πρέπει νά ξεχνάμε ούτε στιγμή τήν ά ν ά γ κ η γ ι ά σ ω τ η ρ ί α, και μαθητεύει για νά καταλάβει ά π ό τ ί σωτηρία και ξέρει ότι ή σωτηρία πραγματοποιείται με “Άσκηση» και μέσω τής «κοινωνίας»

με τόν σώζοντα Σωτήρα, και έτσι βιώνει τή ζωή του έχοντας συνείδηση τής πρόσθετης, κατακόρυφης διάστασής της, που τόν κάνει και αισθάνεται τό σύμπαν πιό μεγάλο και πιό ώραίο, άν αυτό περίπου σημαίνει «πιστός», όμως υπάρχουν πολλοί, ιδιαίτεροι τρόποι για νά είναι κανείς πιστός.

Τόν τρόπο που οί ε ί ν α ι καθένas πιστός δέν τόν ξέρουμε. Που νά φτάσεις στά άδυτα όπου διεξάγονται οί ζυμώσεις τής ανθρώπινης ψυχής. Είναι άλλωστε και άδιακρισία. Τό π ω ς έ κ δ η λ ώ ν ε τ α ι έξωτερικά, μόνο, μπορούμε κάπως νά τό δούμε.

Ο Γεώργιος Ράμμος ήταν του τύπου τών ανθρώπων που ζούν τήν πίστη τους άπλā και ήσυχα, φυσικά, όπως άνασαινούμε. Δέν τόδειχνε, δέν τό έξεθετε με δογματο-φιλοσοφικές μελέτες. (Ούτε, βέβαια, με 'Απολογητική. Τί νά κάνει τήν 'Απολογητική; Δέν είχε πρόβλημα). Η πίστη του έκδηλωνόταν κυρίως πρακτικά, και τόβλεπες.

“Ηδη ό κ. Γ. Δασκαρόλης, και ό κ. Δ. Λιαρομάτης μās θύμισαν τέτοιες έκδηλώσεις του. Θά προσθέσω μερικές.

Τό άποκαλυπτικότερο σχετικά γραπτό του κείμενο είναι ό πρυτανικός του λόγος. Χαρακτηριστικό είναι ότι διάλεξε για θέμα του «Η άπονομή τής θείας και τής ανθρώπινης Δικαιοσύνης». Διαβάζοντας βλέπει κανείς ότι ή αγάπη του για τή — στεγνή άλλιως — Δικονομία ήταν αγάπη του για τήν «όρθή και ταχεία» άπονομή τής ανθρώπινης δικαιοσύνης, που πίστευε ότι μπορεί νά έπιτευχθεί μόνον άν οί άνθρωποι θεσμοί έμποτισθουν από τό πρότυπο άπονομής τής θείας δικαιοσύνης. Μάλιστα πίστευε ότι ή άπονομή τής ανθρώπινης δικαιοσύνης είναι μέ-

σο πραγματοποιήσεως τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ ὅτι οἱ δικαστικοὶ λειτουργοὶ πρέπει νὰ ἔχουν ἐπίγνωση ὅτι δρῶν συγχρόνως καὶ ὡς ὄργανα τῆς θείας δικαιοσύνης, ἀλλιώως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πετύχουν στὸ λειτούργημά τους.

Θεωροῦσε ὅτι ὅλες οἱ μεγάλες δικονομικὲς ἀρχὲς «εὐρίσκουν ἰσχυρὰν καὶ ἀκλόνητον θάσιν εἰς τὸ σύστημα ἀπονομῆς τῆς θείας Δικαιοσύνης», ὅπως τὸ δικαίωμα τῆς υπεράσπισης, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῶν διαδίκων, τῆς καλῆς πίστεως, τὸ καθήκον τῆς ἀλήθειας κλπ.

Καὶ ἡ συμβολὴ του, κεφαλαιώδης, γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Νέου Κώδικα τῆς Δικονομίας ἦταν ἐμποτισμένη ἀπὸ αὐτὴ τὴ βασικὴ ιδέα. Ἔλεγε ὅτι πολλὰ θὰ εἶχαν νὰ ἐμπνευσθοῦν, οἱ νομοθετοῦντες, ἀπὸ τὴ θεία δικαιοσύνη. Γι' αὐτὸ ἤθελε τὸν Κώδικα ἐμποτισμένο ἀπὸ ἀνθρωπιστικὰς λύσεις. Στὸ πρόβλημα π.χ. τῶν ἐπιλογῶν ἀνάμεσα σὲ ἄκαμπτους δικονομικοὺς κανόνες, ποὺ διευκολύνουν τὴν ταχεῖα διαδικασίαν, καὶ τῆς σχετικῆς ἐλαστικότητος, χάριν ἐξυπηρετήσεως τῆς οὐσιαστικῆς δικαιοσύνης, ἔκλινε, μὲ μέτρο — ἦταν συνετός — πρὸς τὴν ἐλαστικότητα. Ἦξερε ὅμως — καὶ τὸ εὐχόταν — ὅτι πρέπει νὰ συμβῶνται ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς δίκης. Προσδοκοῦσε καὶ ἀπὸ τοὺς διαδίκους ἀκόμη νὰ ἔχουν «ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἰδίων διεκδικήσεων», γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ συμβιβασμὸς. Τὸν στενοχωροῦσε ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στοὺς δικηγόρους καὶ τοὺς δικαστές. Ἦθελε νὰ συνδυάζεται μὲ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιείκεια, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς θείας ἀπονομῆς. Γιὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἀμεροληψίαν — τὸ πάθος μας τῶν δικαστῶν — πίστευε ὅτι ἔχει ἀξία ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς ἀπόφασης, ἀλλὰ γενικώτερη παιδαγωγικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀξία.

Ἀνέφερα ὅτι δὲν εἶχε ἀσχοληθεῖ γραπτῶς μὲ δογματικὰς μελέτες ἢ γενικώτερη φιλοσοφία. Καὶ ὅμως εἶχε πλήρη γνώση τοῦ υπερβατικοῦ καὶ τοῦ

ἄρρητου. Ἔτσι, κάπου στὸν πρυτανικό του λόγο, λέει: «... Ἐὰν ἐπιτρέπεται εἰς ἀνθρωπίνην γλῶσσαν ἢ ἔκφρασις σκέψεων περὶ τῶν μοναδικῶν τούτων καὶ υπερέτρων πάσης ἀνθρωπίνης κρίσεως πράξεων...».

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰς τὶς ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως του, νομίζω ὅτι καὶ ἡ λοιπὴ ζωὴ του τὴν ἔδειχνε. Ὅλη αὐτὴ ἡ ἐργατικότητα, ποὺ τοῦ ἔδινε τὸ δικαίωμα νὰ λέει καὶ στοὺς ἄλλους — τὸ θυμάμαι ὡς φοιτητῆς — νὰ ἐρμηνεύουν «διασταλτικά» καὶ ὄχι «συσταλτικά» τὸν ὄρο ἐργασία, μάλιστα ἐρμήνευε «διασταλτικά», μὲ τὸ χιούμορ του τὸ ἀπαλό, καὶ τὸν ὄρο «24ωρο», ἐξηγώντας μας ὅτι περιλαμβάνει πολὺ περισσότερες ἀπὸ 24 ὥρες! — ὅλη λοιπὸν αὐτὴ ἡ καταπληκτικὴ ἐργατικότητα καὶ ἀφοσίωση στὴν ἐπιστήμη, τὴ διδασκαλίαν κλπ., εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὴ συγκρότηση τῆς προσωπικότητάς του ποὺ εἶχε κύριο στοιχεῖο τὴν ἀναφορὰ «στὸν Ὑψιστο», ὅπως Τὸν ὀνόμαζε; Πιστεύω ὅτι ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὰ λόγια ποὺ ἔγραψε αὐτὸς γιὰ ἄλλον: «... αἱ... εἰς πάντας τοὺς τομεῖς τῶν νομικῶν ἐκδηλώσεων... συμβολαί του ἀφ' ἑνὸς εὐρίσκουν ἐδραῖαν καὶ φυσικὴν ἐξηγήσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιβάλλονται δι' ἰδιαιτέρας λαμπρότητας, ἐὰν ληφθεῖ ὑπόψιν ἡ Μεγάλῃ Πηγῇ», μὲ κεφαλαῖα, «ἐκ τῆς ὁποίας ἠντλοῦντο καὶ ἐνισχύοντο πᾶσαι αἱ εἰς ταῦτα διατιθέμεναι δυνάμεις». Δὲν τὸ ξέρουν αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν νομικῶν, οἱ περισσότεροι μαθητῆς του.

Καὶ μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ αὐτὴ τὴ στιγμὴ πόσοι ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐργάτες τῆς ἀνθρωπότητος ἠντλοῦν ἀπὸ τὴ «Μεγάλῃ Πηγῇ» καὶ δὲν τὸ ξέρουμε! Πόσοι π.χ. — ἐπίκαιρο παράδειγμα — ξέρουν ὅτι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1 πρωτεργάτης τῆς Εὐρώπης ποὺ χτίζεται, ὁ **Jean Monnet**, ἦταν, στὸν ἰδιωτικό του βίον, πολὺ πιστός, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ εἰδικοῦ Κέντρου ποὺ ἔχει ἰδρυθεῖ στὴ Λωζάνη *ad hoc* στὸ ὄνομά του; Μήπως ἄλλωστε, γενικώτερα, τὰ περισσότερα καὶ εὐγενέστερα ἀξιώ-

ματα της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς δεν όφείλονται στη χριστιανική παρουσία, και όμως υπάρχει ή τάση να «λαϊκοποιούνται», να γίνουν «θύραθεν», άποκοπόμενα από τις ρίζες τους!

Πιστεύω ότι ή πίστη του Γεωργίου Ράμμου, ως ρίζα της προσωπικότητάς του, έξηγεί και ότι, ενώ ζούσε άπλά και πηγαία, χωρίς προσπάθεια έντονης παρουσίας με έπιτήδευση, έν τούτοις ή παρουσία του ήταν ισχυρή και έξω από τον έπιστημονικό χώρο. Και ακόμα μπορώ να πώ ότι: αυτή ή έσωτερική βίωσή του της κατακόρυφης διάστασης της ανθρώπινης ύπόστασης είναι που έξηγεί τό έκ πρώτης όψεως παράδοξο γεγονός ότι και όσοι νομικοί είχαν ύποσει την άσστηρότητά του στις έξετάσεις πάντα με συμπάθεια και χαμόγελο ήτανται μπροστά στη μνήμη του. Συναντάς πρώην μαθητές του παντού — τόσες 10ετίες δάσκαλος — και έξω από την Έλλάδα. "Όταν τους άναφέρεις τό Ράμμο, μιλάνε γελαστά, έχουν άγαπήσει και την άσστηρότητά του, γιατί ήταν τοποθετημένη μέσα στο πλαίσιο μιάς προσωπικότητας που ήταν ευχάριστη, άγαπητή, ήπια, ήξερες ότι ένδιαφέρεται για σένα, ότι ήθελε να μάθουν, ως φοιτητές. Και άναφέρουν συνήθως ένα χαριτωμένο περιστατικό.

Θά είχα τον πειρασμό να θυμίσω και έγώ κάτι από την κοινωνική ή την έπιστημονική του ζωή, όπως π.χ. για τη συμμετοχή του, ταχτικότεα από τό 1950, στα συνέδρια της Γερμανο-άστριακής "Ένωσης Δικονομολόγων, (άπό "Υφηγητές και άνω), ή όποία είχε και κατηγορία μελών μη γερμανοφώνων — είχε φτάσει να είναι τό παλιότερο μέλος κι' από τους γερμανόφωνους — στα συνέδρια της Διεθνούς Ένώσεως Δικονομικού Δικαίου και άλλα, για τά άρθρα του σε γερμανικά περιοδικά σχετικά με τις λύσεις που υιοθετούντο στα πλαίσια του σχεδίου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας κλπ.

Θά άνέφερα ακόμη κάτι από τά

διανοητικά παιχνίδια που θέλγουν τόσο έμάς τους νομικούς, πιδ πολύ έμάς τους δικαστές, παραμορφωμένους έπαγγελματικά από την είδική νομική συλλογιστική, ιδίως όσους άσχολήθηκαν με τό μηχανισμό της άναίρεσης. Θυμάμαι ένα αύτη τη στιγμή: Πώς θά γίνει ή έπίδοση «κατ' οίκον» στον άστεγο; "Η οικία λαμβάνεται υπό την έννοια του νυκτερινού καταλύματος. Κι' άν πέρασε τη νύχτα του ό άστεγος σε παγκάκι, πώς θά γίνει θυροκόλληση άν άρνηθεί; Κι άν έφυγε, ό διπλάνος του συνάδελφος άστεγος, με τό σακκούλι τά υπάρχοντά του, μπορεί να θεωρηθεί «σύνοικος», για να έπιχειρηθεί σ' αύτον ή έπίδοση;

Θά άνέφερα και ένα από τά άνέκδοτα που μου είπαν ότι διηγείτο: "Η άρραβωνιαστικά του δικονομολόγου, καθώς κύτταζαν τό ήλιοβασίλεμμα σιωπηλοί, τον ρωτάει: «τί σκέπτεσαι;» κι' αύτός, άδιόρθωτος δικονομολόγος: «ότι σε λίγο, που θά έχει πέσει έντελώς ό ήλιος, δεν θά μπορεί πλέον να γίνει έπίδοση!» "Ήξερε λοιπόν και τό ρομαντισμό.

Αύτά είναι έξω από τό θέμα μου. Τά άνέφερα όμως, διότι μέσα στο θέμα μου είναι ή παρατήρηση ότι ή ζωή του Γεωργίου Ράμμου δεν ήταν διασπασμένη, είχε την ίδια ένότητα και συνέχεια χριστιανικής "Άσκησης, είτε έπιστημονική και διδακτική ήταν, είτε έπρόκειτο για κοινωνική δράση και παρουσία, είτε διάβαζε, όπως του άρεσε, τον 50ο ψαλμό κατά τις άκολουθίες στην Καπνικαρέα. "Όλα συνέχεια, πάντοτε άπλά και ήσυχα. "Όπως άπλά και ήσυχα «μετέστη» για Έκεί Πέρα.

Τώρα ό Γεώργιος Ράμμος έχει τελειώσει την "Άσκηση, με τον τρόπο που καταλάβαινε την Άσκητική αύτης της ζωής. Καθένας μας την καταλαβαίνει με τον τρόπο του, προσδιορίζει τη δική του Άσκητική. Τώρα θά ζεί μέσα στην ζωοποιό Αιώνία Μνήμη του Θεού.

Μένει και μέσα στη μνήμη, με έντε-

λῶς θέβαια διαφορετικὴ ἔννοια, τὴ δική μας, τὴν ἀνθρώπινη. Καὶ γιὰ χάρη του, καθὼς θυμόμαστε τὴ γελαστή, φιλοπαίγμονα, συνετή, ἐπιστημονικὴ σοφία καὶ παρουσία του. Ἄλλὰ καὶ γιὰ χάρη μας, ὅταν, καθὼς θυμόμαστε τὶς ρίζες αὐτῆς τῆς παρουσίας, ἐνὸς «ἀπὸ μᾶς», ἀναγόμεστε σὲ ἓκ νέου κατάφαση τῶν ὑπαρξιακῶν μας πεποιθήσεων, τῆς συλλογικῆς μας αὐτοσυνειδησίας ὡς ὀρθοδόξων. Δὲν χρειά-

ζεται νὰ γίνεῖ κανεὶς συνοφρωμένος γι' αὐτό. Ὁ Γεώργιος Ράμμος τόκανε γελαστὰ καὶ ἤσυχα. Ἄλλο τὸ ὅτι αὐτὰ πραγματοποιοῦνται στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο, σὲ ὦρα Σιγῆς...

K. N. ΚΑΚΟΥΡΗΣ

Δικαστῆς στὸ Δικαστήριον
τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ Γ. ΡΑΜΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΤΟΥ

Ὅταν τὸ Μάιο τοῦ 1965 ὁ Γ. Ράμμος νοσηλεύοταν στὸν «Εὐαγγελισμό», μὴ μπορώντας νὰ μεταβεῖ στὸ Πανεπιστήμιο γιὰ ν' ἀποχαιρετήσῃ προσωπικὰ τοὺς τελειόφοιτους τοῦ ἔτους αὐτοῦ, αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς ἀπευθύνῃ τὴν πιὸ κάτω ἐπιστολὴ ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς περιέβαλλε πάντοτε τοὺς φοιτητῆς του.

Πρὸς
τοὺς τεταρτοετείς φοιτητὰς & φοιτητριάς
Πανεπιστημιακοῦ ἔτους 1964-65

Τὰ γνωστὰ εἰς ὑμᾶς γεγονότα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑγείαν μου, μὲ ὑπεχρέωσαν νὰ διασπάσω παρὰ τὴν θέλησίν μου τὴν μακρὰν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς διδασκαλίας καθιερωθεῖσαν παράδοσιν, ὅπως κατὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων ἀπευθύνω χαιρετισμὸν καὶ συμβουλὰς πρὸς τοὺς τερματίζοντας τὰς σπουδὰς των ἀκροατὰς καὶ ἀκροατριάς μου.

Εἶμαι ὡς ἔκ τούτου ὑποχρεωμένος νὰ πράξω τοῦτο ἀπὸ τῆς θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκομαι ἔστω καὶ ἀτελῶς.

Ἐν πρώτοις δοθείσης τῆς εὐκαιρίας ταύτης αἰσθάνομαι διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν τὴν ἀνάγκην νὰ εὐχαριστήσω πάντας ὑμᾶς διὰ τὰς πολλαχῶς γενομένας ἐκδηλώσεις συμπαθείας καὶ ἐνδιαφέροντος αἱ ὁποῖαι καὶ ἀνώτερα αἰσθήματα ἀποδεικνύουν καὶ πολλὴ ἐνίσχυσιν εἰς δυσχερεῖς στιγμὰς παρέχουν. Περαιτέρω συνοψίζων ὅσα κατὰ τὴν διάρκειαν ὄλων τῶν μαθημάτων ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους μέχρι σή-

μερον εἰς διδομένας εὐκαιρίας ἔλεγον, ἐπαναλαμβάνω τὴν θερμὴν σύστασιν ὅπως μὴ ἐγκαταλείψητε, ἀλλὰ τουναντίον προσπαθῆτε νὰ ἐνισχύετε τὸν ζῆλον πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ πρὸς τὸ καθῆκον καὶ ἐπὶ πάνσιν τὴν πίστιν πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας. Διότι μακρὰ πείρα παλαιὰ ἀλλὰ καὶ λίαν πρόσφατος μὲ ἔχει διδάξει καὶ πείσει ἀπολύτως ὅτι οὐδὲν ἄλλο μέσον παρηγορίας καὶ ἐνισχύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς δυσχερεῖς στιγμὰς τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως διὰ τὸν καθημερινὸν ἀγῶνα, ὑπάρχει.

Εὐχόμενος εἰς πάντας ὑγείαν, δύναμιν πρὸς ἐργασίαν καὶ πλήρη ἐπιτυχίαν καὶ εἰς τὰς ἐξετάσεις καὶ εἰς ὅλον τὸν περαιτέρω ἀγῶνα ἐπαγγελματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας, ἐπαναλαμβάνω κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο καὶ αὐτονόητον, ὅτι δηλαδὴ θὰ θεωρήσω ἑμαυτὸν εὐτυχῆ νὰ βοηθῆσω ἓνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν ἐφ' ὅσον θὰ εἶχον τὴν πρὸς τοῦτο δυνατότητα εἰς πᾶσαν δυσχερῆ στιγμὴν τῆς ζωῆς του καὶ τῶν προσπαθειῶν του καὶ διὰ τοῦτο καθιστῶ γνωστὸν εἰς πάντας ὅτι, ἐάν ὁ Θεὸς ἤθελεν ἐπιτρέψει νὰ ἐπαναλάβω τὴν ἀσκήσιν τῶν καθηκόντων μου καὶ τὴν ἐν γένει ἐνασχόλησίν μου, θὰ ἔχω πάντοτε ἀνοικτὰς τὰς θύρας εἰς ἓνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν, ὅστις θὰ δύναται ἐλευθέρως νὰ ἐκφράζῃ τὰς δυσχερεῖας εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται καὶ νὰ ζητῇ τὴν συμπαράστασιν καὶ συνδρομὴν μου.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 20-5-1965

Μετὰ πατρικῶν εὐχῶν καὶ ἀγάπης

Γ. ΡΑΜΜΟΣ

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Δ'.

Ἄν τὸ γλωσσικὸ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς καὶ στὸ ὁποῖο πῆρε θέση καὶ ὁ Χρυσάνθος, καὶ οἱ κοινωνικὲς ιδέες ἀποτελοῦσαν ἓνα ἐκτεταμένο ἀντικείμενο ἐνδιαφερόντων τῶν διανοουμένων τοῦ καιροῦ καὶ ἰδιαίτερος τῶν νέων. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν κίνηση τῶν ιδεῶν εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ τῆ ζήσει ἀπὸ κοντὰ σὰν σπουδαστὴς στὴ Γερμανία καὶ Ἐλβετία στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού τὴν χαρακτηρίζε μίαν παρθενικότητα καὶ μίαν προσδοκία γιὰ κάποια νέα ἐλπιδοφόρα ἐποχὴ. Ἔτσι λοιπὸν καὶ τοὺς νέους Ἕλληνας πού σπούδαζαν στὴν Εὐρώπῃ τοὺς ἐπηρέαζαν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὰ σοσιαλιστικὰ κινήματα τῆς 6' διεθοῦς. Στὶς βιογραφικὲς του ἀναμνήσεις τῆς περιόδου ἐκείνης ἀναφέρει συγκεκριμένα ὀνόματα Ἑλλήνων νέων, ἐπωνύμων πολλῶν ἐξ αὐτῶν, πού εἶχαν ἐνταχθεῖ σὲ αὐτὸ τὸ κίνημα καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι μὲν παρέμειναν πιστοὶ σὲ αὐτό, ἐνῶ ἄλλοι ἐγκαίρως ἀπομακρύνθηκαν. Χαρακτηριστικὸ τῆς εὐρύτερης ἐπιδράσεως τῶν ιδεῶν αὐτῶν εἶναι ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ πού θεωρήθηκαν ἡγέτες τῆς συντηρητικῆς παρατάξεως, ὅπως ὁ Δ. Γούναρης καὶ ὁ Ἴων Δραγούμης, εἶχαν σὲ ἓνα βαθμὸ συγκινηθεῖ ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ιδέες καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος εἶχε περιλάβει στὸ πολιτικὸ του πρόγραμμα ἀρκετὰ ριζοσπαστικὰ μέτρα.

Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράδοξο νὰ συναντήσει κανεὶς στὴν πρῶτη ἀρθρογραφία τοῦ Χρυσάνθου εὐμενῆ στάση ἀπέναντι στὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα. Ἔτσι σὲ ἄρθρο του στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» στὶς 13-4-1912 μὲ τίτλο «τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα καὶ ἡ κοινωνία» σημειώνει: «Ὅ,τι λέχθη περὶ τῆς θρησκεί-

ας καθόλου ἰσχύει καὶ περὶ τῆς θρησκείας τοῦ ιδεώδους. Οὕτω ὁ σοσιαλισμὸς, περὶ τοῦ ὁποίου πᾶς ἀμερόληπτος κριτὴς μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι σπουδαῖον στοιχεῖον προόδου, παρουσιάζεται σήμερον ὡς σπουδαῖοτατον καὶ ἀδιάσπαστον κοινωνικὸν σύστημα, ὅχι δι' ἣν προσέλαβεν ἐπιστημονικὴν χροιάν, ἀλλὰ κυρίως, διότι ἀποτείνεται πρὸς τὸ αἶσθημα ἢ ἐπιστήμη ἀπεινομένη πρὸς τὸν ψυχρὸν λόγον οὐδέποτε συνεχίησεν οὐδὲ συνήρπασε τὰ πλήθη. Καὶ ὅμως εἶναι ἀδιάφορον, ἂν ἴκαναι τῶν θεωριῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἐπιστημονικῶς ἐσφαλισμέναι· ἀρκεῖ μόνον ὅτι τὰ ἐμπνεόμενα ὑπ' αὐτοῦ αἰσθήματα πίστεως εἰς μέλλουσαν βασιλείαν τῆς Ἰσότητος καὶ τῆς Δικαιοσύνης εἶναι χρήσιμα· διότι τὸ σοσιαλιστικὸν αἶσθημα οὐ μόνον ἐμβάλλει εἰς τοὺς ἐργάτας σθένος καὶ ρώμην ψυχῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων των, ἀλλ' ἐξύψωσεν αὐτοὺς καὶ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ὁ δὲ ἀλκοολισμὸς, ὅστις ἄλλοτε ἐλυμαίνεται τὰς ἐργατικὰς τάξεις, ὁλονὲν ἐλαττοῦται ἐπαισθητῶς. Ἐὰν οἱ ἄστοι ἐδείκνυον ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν τάξεως τὴν αὐτὴν αὐταπάρνησιν καὶ αὐτοθυσίαν, τὴν ὁποίαν οἱ σοσιαλισταὶ δεικνύουσιν ὑπὲρ τῆς τάξεώς των, ὁ σοσιαλισμὸς ἐν Εὐρώπῃ δὲν θὰ ἦτο τόσον ἀπειλητικὸς ὅπως εἶναι σήμερον. Ἡ ἠθικὴ δὲ αὐτὴ δύναμις τῶν σοσιαλιστῶν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν νικηφόρως διὰ σκληρῶν δοκιμασιῶν καὶ φοβερῶν διωγμῶν».

Ἀξιολογώτατες κοινωνιολογικὲς παρατηρήσεις, πού διαστέλλουν τὸ πνευματικὸ αἶτημα τῶν μαζῶν γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικοφανῆ μαρξιστικὴν του ἐριμηνεία. Δὲν θὰ ἦσαν ὑπερβολὴ νὰ προσθέτει κανεὶς ὅτι οἱ σκέψεις αὐτῆς τοῦ Χρυσάνθου εἶναι προδρομικὲς τῆς ἱστορικῆς ἐκτιμῆσεως πού διετύπωσε μεταγενέστερα ἓνας μεγάλος σύγχρονός

του διανοητής ο Ν. Berdiayef για τὸν Ἰσχυρὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον γιὰ τὴν σύμπραξι τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ ἀγῶνα. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ἐπιχειρεῖ ἕνα ξεκαθάρισμα γιὰ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα καὶ ἀφοῦ κάνει μίαν σύντομη ἀλλὰ κατοχυρωμένη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, ἀπορρίπτει κάθε τέτοιου εἶδους συμμιαχία καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι: «Μόνον ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, μετὰ τῆς πρὸς πάντας καὶ πάντα στρεφόμενης καὶ πάντας ἐν ἑαυτῇ ἐνούσης θείας ἀγάπης, θὰ ἡδύνατο νὰ συμπλήξῃ μίαν σταθερὰν καὶ ἀδιάσειστον σοσιαλιστικὴν πολιτείαν».

Μὲ αὐτὴν τοῦ τὴν εὐαισθησία ὑπὲρ τῶν μοχλοῦντων ἀνθρώπων συνηγορεῖ σὲ ἄρθρο τοῦ στήν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τῆς 3-9-1911 ὑπὲρ τῶν σπογγαλιέων καὶ υποδεικνύει τὴν ἀνάγκη γιὰ ἄμεση συντεχνιακὴ ὀργάνωσίν των γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν σπογγαλιεμπόρων καὶ τῆς ἀλιείας μὲ σκάφανδρο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴν υἰεΐαν των.

Σὲ μίαν ὅμως πενταετία τὰ πράγματα ἔχουν γοργῆ ἐξέλιξι. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1917 καταλύεται τὸ τσαρικὸν καθεστῶς στὴ Ρωσσία καὶ ἐγκαθίσταται μίαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, τῆς ὁποίας ὁ βίος θὰ εἶναι βραχὺς λόγῳ τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπαναστάσεως. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ ἐπαρχία τοῦ ρωσοκρατούμενου διατελεῖ σὲ κατάστασιν ἀναρχίας. Πληροφορίες προερχόμενες ἀπὸ τὴν Ρωσσία ἀναφέρουν ὅτι ἡ νεοπαγῆς δημοκρατία διαπνέεται ἀπὸ ἀντιθρησκευτικὰς προθέσεις καὶ πρόκειται νὰ καταργήσῃ τὸ μᾶθημα τῶν θρησκευτικῶν ἀπὸ τὰ σχολεῖα. Χωρὶς νὰ διστάσῃ ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν ρωσικῶν ἐπαναστατημένων μονάδων στὴν Τραπεζοῦντα δημοσιεύει στίς 28-4-1917 ἄρθρον στὸ περιοδικὸ «Οἱ Κοιμηνοὶ» μὲ τίτλον: «Ὁ Φανατισμὸς» ὅπου καταγγέλλει αὐτὴ τὴν ἀπόφασιν τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως καὶ παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀντιγραφὴ γαλλικῶν προσώπων ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάστασιν καὶ τοὺς ἐγκυκλοπαιδιστὰς) καὶ «οὕτως ὑποσκάπτονται βαθμηδὸν τὰ θεμέλια τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας, ἣτις ἐκφρασις ὑπάρχουσα τῆς κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικῆς καὶ μυστικοπαθοῦς ρωσικῆς ψυχῆς, ρυθμιζομένη καταλλήλως καὶ συμφῶνως πρὸς τὴν γενομένην ἐξέλιξιν δύναται νὰ ἀποδῇ μεγάλῃ δυνάμει ἐπ' ἀγαθῶ τῆς ἀναγεννωμένης Ρωσσίας».

Ἄξιον ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι ἕνα ἄρθρον τοῦ στὸ περιοδικὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ὁρθοδοξία» ποῦ δημοσιεύθηκε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1932 μὲ θέματα «ἡ Κοινωνικὴ κρίσις καὶ ἡ Ἐκκλησία» ἐξ ἀφορμῆς προτάσεως ἀστικῶν ὀργανώσεων πρὸς τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον

Ἀθηνῶν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον γιὰ τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ ἀγῶνα. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ἐπιχειρεῖ ἕνα ξεκαθάρισμα γιὰ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα καὶ ἀφοῦ κάνει μίαν σύντομη ἀλλὰ κατοχυρωμένη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, ἀπορρίπτει κάθε τέτοιου εἶδους συμμιαχία καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι: «Μόνον ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, μετὰ τῆς πρὸς πάντας καὶ πάντα στρεφόμενης καὶ πάντας ἐν ἑαυτῇ ἐνούσης θείας ἀγάπης, θὰ ἡδύνατο νὰ συμπλήξῃ μίαν σταθερὰν καὶ ἀδιάσειστον σοσιαλιστικὴν πολιτείαν».

Ἄλλὰ κρίνοντας μὲ ρεαλιστικὴν διάθεσιν τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα συμπληρώνει: «Ἡ ἀπόλυτος ἠθικοποίησις ἀνθρώπων καὶ κοινωνιῶν δὲν εἶναι δυνατὴ δυνατὴ εἶναι μόνον ἡ πάλῃ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Διὰ τοῦτο τὸ κοινωνικὸν καὶ ἠθικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας τό τε παρὸν καὶ τὸ μέλλον θὰ εἶναι νὰ προσαρμύζεται πρὸς τὴν ἐκάστοτε κατάστασιν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ μόνον τὸ ἐφικτόν. Οὕτως ἡ ἠθικὴ ἐργασία καὶ ὁ ἀγὼν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς καταπνέεται ἀτελεύτητος. Τοῦτο μόνον οἱ διὰ τῆς πίστεως ὑπὲρ πάντων γήϊων καὶ ἀνθρώπινων ὑπεριπτάμενοι ἰδεολόγοι διδάσκαλοι καὶ ὄνειροπλόοι δύνανται νὰ παρίδωσιν. Ἡ πίστις εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς ἡ ζωὴ ὅμως παραμένει διαρκῆς πάλῃ καὶ ἀγὼν διηνεκῆς, δημιουργῶν εἰς ἑαυτὸν πάντοτε καὶ ἐκ νέου νέα μέτωπα· μετὰ ἐν ἑκάστον ἀπειλητικὸν χάσμα ἢ βάραθρον ὅπερ φράσσεται, ἀναφαίνεται νέον».

Ε'.

Τὴν ἴδια ρεαλιστικὴν στάσιν τὴν ὁποία κρατᾷ στήν ἐκτίμησιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τὴν συναντοῦμε καὶ στίς κρίσεις τοῦ γιὰ τὸ παρελθὸν ὁσάκις τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῇ μὲ ἱστορικὰ θέματα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καθαρὰ ἱστορικὸν τοῦ ἔργου «ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος» γιὰ τὴν ὁποία θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος στὴ συνέχεια, ἀπαντοῦμε γενικώτερες ἀπόψεις τοῦ ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος.

τος σέ άρθρα του και όμιλίες έπετειακού χαρακτήρα ή και σέ άνδρομές του σέ παλαιότερες έποχές έξ άφορμής έπικαίρων θεμάτων. Θά μνημονεύσουμε τούς τίτλους μερικών έξ αυτών που δημοσιεύθηκαν στην «Έκκλησιαστική Άλήθεια» και στους «Κοιμηγούς». «Παρελθόντος Έπισκόπησις και Μέλλοντος Έλπίς», «Η μετεμψύχωση του άρχαίου Έθνικού εις τον Νέον Χριστιανικόν Έλληνισμόν», «Λόγος Έπιμνημόσυνος επί τή 29 Μαΐου». «Ζωντανής Φυλής - Ζωντανόι Άγιοι», «Κυριακή τής Όρθοδοξίας» και άλλα.

Στά κείμενα αυτά διακρίνει κανείς την ιστορική αντικειμενικότητα του συντάκτη των και την ευρύτητα στην έκτίμηση των γεγονότων. Σέ έποχή σάν τή δική μας, που ή ιστορία χρησιμοποιείται από πολλούς παραποιημένη για προπαγανδιστικούς σκοπούς, τό παράδειγμα του Χρυσάνθου, που σάν όρθόδοξος ποιμενάρχης θά έδικαιολογείτο νά είναι έπεικής στις κρίσεις του για τό Βυζάντιο και την Έκκλησία, είναι ύποδειγματικό για την άμερόληπτη αξιολόγηση του παρελθόντος, άνεξάρτητα από την συναισθηματική του διάθεση που ή καταγωγή του ή τό αξίωμα του θά του καλλιεργούσαν.

Θά αναφερθώ ένδεικτικά σέ δύο αποσπάσματα που άφορούν τίς σχέσεις και την επίδραση τής Έκκλησίας στη μακραίωνη ζωή τής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Τό πρώτο είναι απόσπασμα άρθρου του από την «Έκκλησιαστική Άλήθεια» στις 13-4-1913 με τίτλο: «Τό Θρησκευτικό αίσθημα και ή κοινωνία», τό δεύτερο από τό περιοδικό τής Ταρπεζούντος «Οί Κοιμηγοί» στις 4-3-1917 «ή Κυριακή τής Όρθοδοξίας».

Τά συμπεράσματά του για την άκμή και την πτώση τής χιλιόχρονης βυζαντινής αυτοκρατορίας συνοψίζονται στο γεγονός κατά πόσον ή βίωση τής χριστιανικής αλήθειας στη βυζαντινή κοινωνία ήταν γνησία και ένεργός ή είχε έκφυλισθεί σέ νεκρό γράμμα, όποτε αντίστοιχα τό κράτος άκτινοβολεί ή όδηγείται σέ παρακμή και τελικά στην άλωση τής Πόλης. «Πλήν όμως — παρατηρεί— ό άμε-

ρόληπτος και σάφρων κριτής θά όμολογήσει, ότι ό Χριστιανισμός όχι ως θρησκεία άγνή, άλλ' ως δεισιδαιμονία, εις ήν είχε έκφυλισθή κατά τούς τελευταίους αιώνας, έσχεν ικανήν ροπήν εις την έπίσπευσιν τής παρακμής τούτης. Έφ' όσον ό Χριστιανισμός ήτο γνησία και ένεργός εκδήλωση των αισθημάτων του λαού, προώδευσεν ούτος έν τή πολιτισμώ και έτέλεσε θαύματα άνδρείας' ίνα πεισθώμεν περι τούτου άρκεί νά ένθυμηθώμεν τά ήρωικά κατορθώματα των Βυζαντινών ίδια κατά τούς όκτώ πρώτους αιώνας' ότε όμως τά αισθήματα ταύτα ήρχισαν νά μαραιίνωνται και ή θρησκεία έπαυσε νά είναι ένεργός εκδήλωση αυτών, ό Χριστιανισμός περιωρίσθη μόνον εις νεκρούς τύπους και κατήντησε δεισιδαιμονία και άσκητισμός». Στη συνέχεια είναι αυστηρός στις κρίσεις του για τίς συνέπειες τής άριθμητικής έξαπλώσεως του μοναχισμού, χωρίς φυσικά τό αντίστοιχο ποιστικό αντίβαρο και έκφράζει την έκτίμησή του στο μεταρρυθμιστικό και κοινωνικό έργο των Ίσάωρων, την άποτυχία του όποίου την αποδίδει στην άψυχολόγητη μέθοδο και την διασύννη με την όποία ήθέλησε νά επιβάλει την εκκλησιαστική του πολιτική και ίδια με τό θέμα των ιερών εικόνων. Καί κλείνει τό άρθρο του «Κυριακή τής Όρθοδοξίας» με τίς έξής ένωτικές σκέψεις: «Μόνον μετά παρέλευσιν ένός αιώνος ή Έκκλησία έκφράζουσα τό άγνόν πνεύμα των προθέσεων του μεγαλοουργού αυτοκράτορος και άποφυγούσα τας ύπερβολάς εις ός έξετράπη ό Λέων ένεκα τής προβληθείσης αντίστάσεως άπηγόρευσε την θεοποίησιν των εικόνων θεσπίσασα μόνον την προσκύνησιν αυτών άναφερομένην και ταύτην εις τον επί τής εικόνας εικονιζόμενον άγιον αποκαθαίρουσα δε την όρθόδοξον πίστιν πάσης δεισιδαιμονίας και προλήψεως άνεστήλωσεν άσπιλον και άγνήν Όρθοδοξίαν' και παραμένει έκτοτε ή όρθόδοξος θρησκεία κύριος χαρακτήρ τής έθνικής ψυχής αποτελούσα όμοϋ μετά τής γλώσσης και των έθνικών ήθών και έθίμων άνάγκην και τής νεωτέρας έλληνικής ψυχής και σπουδαίον στοιχείον και έκφρασιν του νεωτέρου έλληνικού πολιτισμού».

Τὰ γενικώτερα συμπεράσματά του ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀκμῆς καὶ παρακμῆς τῶν πολιτισμῶν τὸν ὀδηγοῦν νὰ δατυπώσει τὴν ἄποψη, ὅτι τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι συνδυασμένο μὲ τὴν ἄνοδο καὶ τὴν κατάρπωση τῶν ἀριστοκρατικῶν ὁμάδων ποὺ κατευθύνουν τὶς κοινωνίες. Σὲ ἄρθρο του ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» στίς 7 Ἰανουαρίου 1912 μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπανάσταση στὴν Κίνα καὶ τὴν ἀνακήρυξη δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, παρατηρεῖ ὅτι: «ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δὲν εἶναι ὁμογενής, ἀλλὰ ἀποτελεῖται ἐκ στοιχείων διακρινόμενων ἀλλήλων διὰ χαρακτήρων οὐ μόνον προφανῶν τοῖς πᾶσιν, ὡς εἶναι ἡ ἡλικία, τὸ φύλον, ἡ σωματικὴ ρώμη καὶ ἡ ὑγεία, ἀλλὰ καὶ διὰ χαρακτήρων ἤτων μὲν αἰσθητῶν, ἀλλ' οὐχ ἤτων σπουδαίων, οἷον αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρεταί, ἡ δραστηριότης καὶ τὸ θάρρος... Ἐκάστης ἀριστοκρατίας ὁ χαρακτήρ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἰδιοτήτων, αἱ ὁποῖαι τίθενται ὡς βάσις τῆς ἐκτιμῆσεως αὐτῆς· δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀριστοκρατία ἀγίων καὶ ἀριστοκρατία ληστῶν, ἀριστοκρατία σοφῶν ὡς καὶ ἀριστοκρατία κλεπτῶν. Ὑπάρχει δὲ ἡ ἀριστοκρατία ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ ἀνθρώπων καὶ ὅταν ἔτι τὸ πολίτευμα εἶναι δημοκρατικὸν ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως... Κατὰ τινὰ νόμον τῆς κοινωνικῆς φυσιολογίας αἱ ἀριστοκραταί δὲν διατηροῦνται ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ προσβάλλονται ὑπὸ παρακμῆς καὶ μαρασμοῦ· ἅπαντὰ δὲ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς παρακμῆς ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐκ κληρονομικότητος ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καταρτιζόμενας κατ' ἐκλογὴν».

Ἐξειδικεύοντας τὶς σκέψεις του αὐτὲς στίς Χριστιανικὲς κοινότητες καὶ τὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ κάνει μίαν σύντομην ἀναδρομὴν στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες μέχρι τῆς ἐποχῆς του σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση καταλήγει νὰ ἐπισημάνει τὴν ἀνάγκη ἀνακαινίσεως τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ἐκκλησίας (καὶ ἐδῶ ἐνοεῖ τὸν ἱερόν κληρὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν Ἐπισκόπων), πράγμα ποὺ τὸ θεωρεῖ ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτὴ ἡ ἀνανέωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀριστοκρατίας ἀποτέλεσε ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια μελήματα τῆς ζωῆς του ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐκλήθη στὸ ἐπίσκοπικὸ ἀξίωμα. Μάλιστα ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἔγινε ἐπιτακτικώτερη μὲ τὶς μεγάλες δοκιμασίες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὶς συνέπειες τοῦ μεγάλου πολέμου ποὺ ἄμεσα ἀκολούθησε. Προαισθανόμενος τὶς φοβερὲς ἐκβάσεις τῆς μεγάλης αὐτῆς πολεμικῆς περιπέτειας καὶ βλέποντας καὶ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ κλήρου γιὰ τὶς δύσκολες περιστάσεις γράφει στίς 15-10-1916 στοὺς «Κοιμηνοὺς»: «Τὸ μέλλον εἶναι ἄπειρον καὶ θύελλα καὶ τρικυμία καὶ καταιγίδες ἐθνικαὶ θὰ ἐπαναληφθῶσι καὶ πάλιν, ἀφοῦ τοιοῦτος εἶναι ὁ κληρὸς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν λαῶν· μόνον πρέπει ἀνανήφοντες καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ὀπλιζώμεθα καλῶς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀντιξῶν περιστάσεων καὶ τὸ ἱερατεῖον καὶ ὅλους τοὺς ἀξιοματικοὺς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους νὰ ἀναπτύξωμεν καὶ μορφώσωμεν τιμίους καὶ ἱκανοὺς καὶ ἀξιούς· τοῦτο δὲ θὰ γίνῃ μόνον, ὅταν ὁ λαὸς ἐξυγιαίνων ἐαυτὸν φροντίσῃ νὰ δημιουργήσῃ ὑγιεῖς κοινωνικὸν περιβάλλον, ἐξ οὗ θὰ ἐκπηδῆσουν οἱ ἀληθινοὶ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτήρος ἀνοίγοντες εὐρύτερον ὀρίζοντα ἠθικῶν καὶ ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων».

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀνησυχία του γιὰ ἓναν κληρὸν ἀξιο τῆς ἀποστολῆς του ἦταν ὀδηγὸς τῶν ἐνεργειῶν του ὅταν ἦταν μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, ἀποκρισάριος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Καὶ εἶναι γνωστὴ σὲ ὅσους ἐκ τῶν παλαιότερων θυμούνται τὴν σύντομην Ἀρχιερατείαν τοῦ Χρυσάνθου στὸν Μητροπολιτικὸν Θρόνον τῶν Ἀθηνῶν ἢ αὐστηρὰ ἐπιλογὴ ἱκανῶν καὶ εὐσεβῶν προσώπων γιὰ τὴν ἐπάνδρωση τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματίων.

Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ἐκκλησία δὲν ἐξαντλεῖτο μόνον στὴν ἐπιλογὴ καταλλήλων προσώπων γιὰ τὴν ἀναβάθμιση τοῦ κλήρου, ἀλλὰ προσέβλεπε καὶ στὴν δραστηριοποίησή του σ' ἓνα ὑγιεῖς

καθοδηγητικό έργο. Συγκεκριμένα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1930 συνήλθε στὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπὸ τὴν Προεδρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου «Διορθόδοξη Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ συζήτηση διαφορῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν μελλοντικὴ προπαρασκευὴ Διορθοδόξου Συνόδου. Ὁ Χρῦσανθος ἔλαβε μέρος στὴν Ἐπιτροπὴ αὐτὴν ὡς ἓνας ἐκ τῶν τριῶν ἐκπροσώπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἱεροσολύμων καὶ ἔκαμψε πέντε εἰσηγήσεις:

Στὴν πρώτη ἐξ αὐτῶν μίλησε γιὰ τὴν ἔλλειψη κοινωνικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ διατύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι δὲν συνεχίζεται ἀπέναντι τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων «ἡ πλουσία καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ζωῆ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἐμφανίζεται σχετικὴ στειρώσις ἐνῶ εἶναι θέσιον, ὅτι δι' εὐρύτερας κοινωνικῆς δράσεως θὰ ἐπέβαινε εὐεργετικώτερα εἰς τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα καὶ θὰ ἐξεμηδένιζε τὰς ἐνεργείας τῶν λυμαινομένων τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν ξένων προπαγανδῶν». Καὶ ἀναφέρεται στὴ συνέχεια στὰ προβλήματα ποὺ γεννῶνται ἀπὸ τὴν πρόωρη βιοποριστικὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν, γιὰ τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους τῶν κοριτσιῶν ποὺ ἀπασχολοῦνται σὲ θαρεῖες γιὰ τὴ φύση τοὺς βιομηχανικῆς ἐργασίας, γιὰ τὰ ἐργατικὰ ἐν γένει θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν δείχνει ἡ Ἐκκλησία τὸ ἀνάλογο μητρικὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως ἔπραττε ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ποὺ προνοοῦσε γιὰ τοὺς δούλους «καὶ τοὺς ἐν μεταλλείοις καὶ λατομείοις ἐργαζομένους».

Στὴν δευτέρη εἰσήγησή του ἀναφέρεται στὴν ἀνάγκη ἀναπτύξεως δραστηριότητος μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν γιὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ σὲ ὅλες τὸν τίς ἐκδηλώσεις. Καὶ ἔτσι θρῖσκει τὴν εὐκαιρίαν διευκρινίσει σὲ συντομίαν τίς διαφορὰς μεταξὺ δυτικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. «Ἐπὶ τὸν Ὄρθοδοξον Χριστιανικὸν Πολιτισμὸν ἐννοεῖται ὁ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἐν πνεύματι ὀρθοδόξῳ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ Πατέρων καὶ Διδασκάλων καὶ Καλλιτεχνῶν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν ἰδιάζοντα

εἰς τοὺς Ἀνατολικούς λαοὺς τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ σκέπτεσθαι καὶ εὐλαβεῖσθαι διαπλασθεῖς χριστιανικὸς πολιτισμὸς ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν δυτικὸν ἢ Ῥωμαιοκαθολικὸν χριστιανικὸν πολιτισμὸν ἀναπτυχθέντα κατὰ τὸν ἰδιαιτέρον τῶν δυτικῶν λαῶν τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ σκέπτεσθαι. Οὕτω ἀνεπτύχθη ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ διάφορος τῆς Δύσεως θεολογικὴ, φιλοσοφικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ τελετουργικὴ ἔκφρασις καὶ μορφή τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ συχνὰ συμβαίνει δύο ἀντίστοιχοι τεχνικοὶ ὅροι νὰ ἐκφράζωσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατὰ τρόπον καὶ ἔννοιαν διάφορον ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ διάφορον ἐν τῇ Δύσει».

»Οὕτω π.χ. ἡ θρησκεία τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ religio τῆς Δύσεως ἢ μὲν πρώτη παραγομένη κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐκ τοῦ Θράξ-Θρακός, τοῦ κατ' ἐξοχὴν θρησκεύοντος λαοῦ, ἐκφράζει κατὰ τρόπον εὐρύτερον καὶ βαθύτερον, θεωρητικώτερον καὶ συναισθηματικώτερον τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας ὡς εἶδος ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ θεωρίας καὶ μεταρσιώσεως πρὸς τὸ θεῖον, ἢ δὲ religio ἐκφράζει πρακτικώτερον καὶ μᾶλλον λογικὴν ἢ συναισθηματικὴν τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας».

Ἐντοπίζοντας στὸν τοιμέαν τῆς θρησκευτικῆς Τέχνης τίς διαφορὰς αὐτῆς στὴν τρίτη εἰσήγησή του προτείνει στὴν διορθόδοξην ἐπιτροπὴν: «Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ πιστὴ τήρησις καὶ ἀνάπτυξις τῆς παραδόσεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ὀφείλει νὰ καλλιεργηθῇ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν κακότροπον καὶ ἀκαλαίσθητον καὶ ὅλως κοσμικὴν ἐκκλησιαστικὴν τετραφωνίαν, ἣτις οὕτε τὴν Βυζαντινὴν μελωδίαν ἐτήρησεν, οὕτε εἰς τὰς παραλλήλους γραμμὰς προσέδωκε τὸν Βυζαντινὸν τόνον. Ἡ Βυζαντινὴ δὲ αὕτη παράδοσις οὕσα κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, Ἑλλήνας Ῥώσους, Σέρβους, Ρουμάνους καὶ Σύρους καθίσταται καὶ αὐτὴ ὡς τὸ κοινὸν ὀρθόδοξον δόγμα καὶ ἡ κοινὴ καὶ ὁμοίμορφος θεῖα λατρεία εἰς τῶν βαθυτέρων συνεκτικῶν δεσμῶν τῶν

ὀρθοδόξων λαῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς.

Ζ'.

Αὐτὴν τὴν Βυζαντινὴ παράδοση τὴν ἐβίωσε ἀπὸ τὴν νεότητά του στὴν θεολογικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης, στὸ Φανάρι, στὸν Πόντο ἀπὸ ὅπου μετὰ πολλῆς θλίψεως καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐντόνους καὶ σκληροὺς ἀγῶνες ἀπεχώρησε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δραματικώτερες φάσεις τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας.

Προσφορὰ στὴν ἱερὴ μνήμη τῶν χαμένων πατρίδων ἀποτέλεσε τὸ κορυφαῖο ἔργο τῆς συγγραφικῆς του φιλοπονίας «ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος» γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τοῦ ἀπένευσε τὸ Μαυρογένειο βραβεῖο ἐκ 34.000 προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ τὶς ὁποῖες προσέφερε στὸ «Ἀρχειο τοῦ Πόντου». Τὸ ἔργο αὐτὸ δυσ-εῦρετο σήμερα εἶναι μιὰ ὀγκώδης συγγραφή ἀπὸ 900 σελίδες περίπου. Ὁ τίτλος τοῦ συγγράμματός εἶναι μᾶλλον συμβατικός. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κυρίως θέμα περιλαμβάνει γεωγραφικὰ καὶ ἐθνολογικὰς πληροφορίας γιὰ τὸν Πόντο, περιγραφὰς τῶν φυσικῶν καλλονῶν τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐνδιαφερόντων, ἀναφέρεται στὶς προχριστιανικὰς θρησκείας, τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν καὶ τὸν κοινωνικὸ βίον τῶν κατοίκων τῆς, τὴν δράσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Πόντου ἐπὶ τῶν τέκνων τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς. «Ὡστε ἡ «Ἐκκλησία τῆς Τραπεζοῦντος» —γράφει ὁ σοφὸς ἀρχιμ. Ἀνθιμὸς Παπαδόπουλος (πρόεδρος ἐπιτροπῆς συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) — δύναται νὰ ὀνομασθῇ «καθολικὴ Ἱστορία τοῦ Πόντου». Ὅπωςδὲ ἴσως οὐδόλως δάπτει τὴν οἰκονομίαν τοῦ συγγράμματός ἡ πραγματεία θεμάτων σχετιζομένων μὲ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ τοῦ ὁποῖου ἐξιστορεῖται ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος. Ἐκεῖνο ποῦ πρωτίστως ἐνδιαφέρει εἶναι, ὅτι ἡ «Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος» εἶναι ἔργο ἀπὸ τὰ σπάνια. Ὁ συγγραφεὺς ἀνεδέιχθη ἀκαταπόνητος ἱστοριοδίφης. Ἐμελέτησε μὲ προσοχὴν ὅλας τὰς γνωστὰς εἰς αὐτὸν Ἑλληνικὰς καὶ ξένας πηγὰς —καὶ ὑπῆρξαν ἀφθονοὶ αὐ-

ταὶ —ἔκαμεν ἀρίστην χρῆσιν αὐτῶν καὶ οὕτω ἐδημιούργησεν ἓνα ἔργον μνημειώδες, ἀντάξιον τῆς ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος, τῆς ὁποίας ἱδρυτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας καὶ ὁ αὐτὸς πρῶτος ἐπίσκοπος, τελευταῖος δὲ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς».

Τὸ ἔργο αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ ἐν γένει μνημνευθεῖσα συγγραφικὴ παραγωγή καὶ ἡ ἐθνικὴ δράσις τοῦ Χρυσάνθου ἀποτελέσαν τὸ πλούσιο ἐνεργητικὸ του γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τοῦ ἔκαμε τὴν ὑψίστην τιμητικὴν διάκρισιν τῆς χώρας νὰ τὸν ἐκλέξει μέλος τῆς καὶ νὰ τὸν ὑποδεχθῆ στὶς 10 Φεβρουαρίου 1940. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν χαιρετιστήρια προσφώνησιν τοῦ τότε Προέδρου τῆς Μαρίνου Γερουλιάνου, ὁ Δημ. Μπαλάνος ἀναφέρθηκε λεπτομερέστερα στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ εἰς τὸ ὅποιον —ὅπως εἶπε— «καταφαίνεται ἡ βαθεῖα καὶ πολυμερὴς τοῦ συγγραφέως του μόρφωσις ὡς καὶ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας».

Στὴν ἀντιφώνησίν του ὁ Χρυσάνθος ἔκανε τὴν ἐπόμενην βαρυσήμαντην δήλωσιν σχετικὰ μὲ τὶς ἰδέας του καὶ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο: «Τινὲς τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας ὁ συνάδελφος κ. Δ. Μπαλάνος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀναφέρῃ ἐκ μελετῶν καὶ ἄρθρων τῆς νεότητός μου, ἐτροποποιήθησαν ὅταν ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ζωὴν ἢ διελύθησαν ὡς καπνὸς μόλις ἤγγισαν τὸν πραγματικὸν κόσμον. Ἀλλὰ πρὸς τῇ συντηρητικότητι προσκομίζω καὶ τὸ χαρακτηρίζον τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν φιλελεύθερον πνεῦμα πρὸς τὰς ἰδέας καὶ αἰσθήματα τῶν ἄλλων ἄνευ τινὸς μισαλλοδοξίας. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν» εἶπεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὁδοὶ Κυρίου εἶναι ὅλοι οἱ δρόμοι οἱ ἄγοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἶναι δυνατόν οἱ καλῆς θελήσεως καὶ καλῆς πίστεως ἄνθρωποι νὰ συναντηθοῦν εἰς τὸ τέρμα χωρὶς νὰ ἔχουν ἴδει ἀλλήλους κατὰ τὴν ἐκκίνησιν οὔτε καθ' ὁδόν».

Δὲν ξέρουμε ποιὲς ἀπὸ ὅλες τὶς παλαιότερες του ἀπόψεις, αὐτὲς ποῦ σὲ συνταμίᾳ διατρέξαμε προηγουμένως εἶχε ἀναθεωρή-

σει. Τοῦτο εἶναι μιὰ θεμιτὴ ἐνέργεια ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μάλιστα στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἔζησε σὲ πρωταγωνιστικὸ ρόλο τὶς μεγάλες ἐλπίδες καὶ τὴν τραγικὴ συμφορὰ τῆς φυλῆς καὶ τὸν συγκλονισμὸ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων καὶ εἶδε ἀπὸ κοντὰ τὴν μπολσεβικικὴ ἐπανάσταση.

Ἐκείνο ὅμως πού σάν συμπέρασμα προκύπτει ἀπὸ τὴν προσέγγιση στὸν γραπτὸ λόγο τοῦ Χρυσάνθου καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη δήλωσή του στὴν Ἀκαδημία στὶς 10-2-40 εἶναι τοῦτο: Μὲ τὶς εὐαίσθητες κεραεῖς του συλλαμβάνει τὸν παλμὸ καὶ τὰ μηνύματα τῆς ἐποχῆς του τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζεται μὲ ὀρθοφροσύνη καὶ νηφαλιότητα ἀλλὰ καὶ τόλμη ιδιαίτερα ὅταν ὑπηρετεῖ στὸν τομέα τῆς μαχόμενης δημοσιογραφίας, καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἀξιολογεῖ μὲ τὰ δικά του κριτήρια, ἐκείνα μὲ τὰ ὁποῖα τὸν ἐπροίκισε ἡ Πίστη καὶ τοὺς προσέδωσε πρόσθετο κύρος ἡ δίωξη τῆς ἀλήθειας αὐτῆς στὴν μακρὰ πορεία τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν ἐπεξεργασία προκύπτει μιὰ γόνιμη σύνθεση ἀπὸ τὴν ὁποία προσδοκᾷ τὴ δημιουργία τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ τὴν ὁποία διατυπώνει μὲ σαφήνεια: «Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν καλῶς ἐννοουμένην παράδοσιν καὶ ἐν ἰσορροπία πρὸς αὐτὴν βαίνει καὶ πρέπει νὰ βαίῃ ἡ προσδευτικότης, δηλαδὴ ἡ ὀρμὴ πρὸς δημιουργίαν νέας ζωῆς καὶ νέου πολιτισμοῦ, ὅστις νὰ εἶναι ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου ἐθνικῆς ψυχῆς, ὁπότε καὶ μόνον τὸ ἔθνος ζῆ καὶ

δρᾷ καὶ δημιουργεῖ νέαν ἱστορίαν· ἀρκεῖ μόνον ἡ προσδευτικότης νὰ μὴ εἶναι ἀπομίμησις στοιχείων ξένων πρὸς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν πολιτισμοῦ, ἀλλὰ νὰ δημιουργῆ ἡ ἴδια ἐθνικὸν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἔκφρασις τῆς ἀγνῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς. Παράδοσιν καὶ ὀρμὴν πρὸς δημιουργίαν νέου πολιτισμοῦ ἐναρμονίζουσα ἐν ἑαυτῇ ἡ διανοητικὴ ἀριστοκρατία τοῦ ἔθνους δημιουργεῖ τὸν νεώτερον πολιτισμόν, ὡς συνέχειαν καὶ προέκτασιν τοῦ ἀρχαιότερου πολιτισμοῦ».

Γιὰ αὐτοὺς τοὺς λόγους ἕνας φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντιπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὁ Octave Merlier ἔγραψε: «Ὁ κ. Χρυσάνθος εἶχε στὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του μία καὶ μόνον ἀγάπη· μία ἀγάπη ὑπερανθρώπινη: τὸν Ἑλληνισμό. Νίκησε, ἀγωνίσθηκε ἀπελπισμένα γι' αὐτόν. Εἶναι ὠραῖο ὅτι δύο ἀλύτρωτες ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος ἡ μία ἡ Κρήτη καὶ ἡ ἄλλη ἡ Θράκη παρήγαγον στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα δύο πνεύματα, τὸ ἕνα ἄνθρωπο τῆς Ἐκκλησίας τὸν κ. Χρυσάνθο, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Σταυροῦ καὶ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο τῆς πολιτικῆς δράσεως, τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἀνεξαρτησίας γιὰ νὰ δώσουν παρὰ τὶς κακοτυχίες καὶ τὴν θέληση τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς στὸν Ἑλληνισμό τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὸ πῶς λαμπρὸ μεγαλεῖο.

Ἡ ἀτυχία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅτι εἶναι πολὺ μικρὴ γιὰ τὰ φτερὰ γιγάντων».

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Π Ρ Ο Σ Ε Υ Χ Η

Ψηλά σηκώνω τὸ κεφάλι μου
κι ὅμως ἐτοῦτο τὸ ψηλά
ἴσως καὶ κάτω νᾶναι.
Μόνο Ἐσύ, ἡ Δύναμη, τὸ ξέρεις.

Τὰ χέρια μου ὑψώνω μὲ εὐλάβεια
σ' αὐτὸ
πού ἡ θέλησή Σου θᾶναι.
Ἐσύ τὴ λύση τὴν ἐνδόμυχη νὰ φέρης.

Φ. ΖΕΥΓΟΛΑΤΗΣ

ΤΟΝ ΟΙΚΤΡΑ ΠΑΡΑΛΟΓΙΖΟΜΕΝΟΝ ΣΗΜΕΡΙΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ ΘΕΜΕΛΙΩΝΕΙ Η ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Δ'

Με όλους τους προηγηθέντας «εύφρονατάτους» τρόπους πού μετέρχονται οι φιλοπυρηνολογούντες, είναι βεβαίως και φυσικό και εύλογο να αγνοη το ευρύ κοινό τους νευραλγικούς τομείς των πυρηνολεκτρικών μονάδων, μαζί δέ και όσα προηγούνται της έγκραταστάσεώς των καθώς και όσα συνδέονται με αυτήν.

Έπίσης αγνοεί το ευρύ κοινό τὰ δραματιζόμενα κατά την λειτουργίαν των έπεσημάνθησαν όρισμένα εις τὰ προηγηθέντα, καθώς και όσα ακολουθοῦν την άναστολή και τόν τελικό παροπλισμό, πού δέν υπερβαίνει την 30ετίαν. Αυτή είναι ή «μακρά» των ζώη. Ό παροπλισμός, ή διάλυσι των μονάδων στοιχίζει όσο περίπου και ή έγκατάστασις.

Άγνοεί το κοινό και τις τεράστιες δαπάνες πού άπαιτεί ή πολύπλευρη ύψηλή Τεχνολογία της πυρηνικής βιομηχανίας, με τὰ έπίσης άπαιτούμενα τεράστια έξοδα άσφαλείας, για τόν άποκλεισμό των κινδύνων, αλλά και την έξουδετέρωσι των εμφανιζομένων άτυχημάτων - βλαβών. Τά περισσότερα των άτυχημάτων άνερχόμενα όχι εις εκατοντάδες, αλλά εις χιλιάδες είναι άγνωστα στους πολλούς.

Μεγίστη όμως πρέπει να είναι και ή φροντίδα (... όταν υπάρχει...), πού επιβάλλουν τὰ έγκυμονοῦντα τεραστίους κινδύνους ύψηλής ραδιενεργού στάθμης ραδιενεργά κατάλοιπα, άφού άποτελούν αυτά πρόβλημα άλλο, του όποιου οι δυσμενέστατες επιπτώσεις, δέν περιορίζονται μόνο στους σημερινούς, αλλά έπεκτείνονται και στους μελλοντικούς κατοίκους της γής Τί περισσότερο μπορεί έδώ να διατυπωθή για τὸ επί μέρους αυτό τραγικό θέμα!

Άφού όμως στο σημείον αυτό ο λόγος περι του άλλτου προβλήματος των ραδιενεργών καταλοίπων, άς μη παραλειφθή και

μία πληροφορία πού προσφέρει «λύσιν»: Είς τόν Άτλαντικόν έπεσημάνθη περιοχή του βυθού «κατάλληλος» (άλλού έκτιθενται οι συνέπειες των επικινδυνοδοσάτων ενεργειών του είδους αυτού) για την άπόρριψι των καταλοίπων. Τά ναυλούμενα όμως προς τόν σκοπόν αυτόν σκάφη, θεωροῦν σκοπιμώτερο και περισσότερο συμφέρον, άντι της μακρᾶς διαδρομῆς, ή άπόρριψι να γίνεται στάς άκτάς της Ίσπανίας. Αυτό υπέπεσεν εις την αντίληψι των δραστηρίων περιβαλλοντολόγων άγωνιστών της κινήσεως Green Peace, οι όποιοι προσπαθοῦντες να έντοπίσουν τὰ σημεία άπορριψεως των καταλοίπων, ήπειλήθησαν από την άκτοφυλακή της ίδιας χώρας με βύθισι του σκάφους των, άν δέν παρητοῦντο της προσπαθείας αυτής.

Έπειδή γίνεται στο κείμενο αυτό μνεία των κακῶν δυνάμεων, τὸ όποιοδήποτε σχόλιο περιττεύει.

Πῶς όμως να μην άναφεροῦν και οι όδυνηρές, οι γεμάτες σπαραγμό άσφηγῆσις των εργαζομένων στα όρυχεία της πρώτης πυρηνικής ύλης του όρυκτου ουρανίου, πού εύρίσκονται μετά των οικογενειών των υπό την διαρκή άπειλή του έφιάλτου της έπαράτου νόσου. Έκεί, όπως άναφέρεται, δέν ονομάζονται τὰ πράγματα με τὸ άληθινό τους όνομα. Οι νεκροί άποκαλοῦνται μη επιβίωσαντες.

Μέγιστοι οι κίνδυνοι και κατά την μεταφορά του πυρηνικού ύλικού. Πρόσφατο τὸ ναυάγιο του Mont Loui στη Μάγχη. Παρά τους θεατρνισμούς περι «άπολύτως έξασφαλισμένης μεταφορᾶς» πού εμφανίζουν οι ένδιαφερόμενοι, δέν είναι βεβαίως καθόλου έξασφαλισμένη αυτή.

Γίνονται από τους φιλοπυρηνολογούντας και κάποιοι οικονομολογικοί συσχετισμοί της πυρηνικής με άλλες μορφές ενεργείας.

Και κινούνται αυτοί σε ωκεανούς ακαθοριστίας και βεβαίως σφαλερότητας, για έναν απλούστατο λόγο: ότι στις εκτιμήσεις αυτές δεν υπολογίζουν την ραδιενέργεια. Ασφαλέστατα αυτή παίξει τον βασικό της ρόλο. Διότι οι δυσμενείς επιπτώσεις της ραδιενέργειας, που με ποικίλους τρόπους εκλύεται, προκαλεί κόστος του οποίου ή αντιμετώπισι και ή αποτίμησί του εις χρημα θεωρείται και είναι ανυπολόγιστη.

Τὸ εὐρὸ κοινὸ πληροφορεῖται βέβαια τὶς ἀπαστράπτουσες ὕψεις ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ σύγχρονη Τεχνολογία τῶν πυρηνικῶν μονάδων καὶ τὶς ἐκθαμβωτικὰς τῶν πλευρῆς. Αὐτὲς ὅμως θαμβῶνουν μόνον τοὺς μὴ μεμνημένους καὶ ὄχι τοὺς ἀντικειμενικοὺς γνώστας, διότι κάτω ἀπὸ τὶς ἀπαστράπτουσες πλευρῆς καραδοκοῦν οἱ ἄλλες, οἱ ἐφιαλτικῆς, ἀλλοῦ διεξοδικῶς αὐτὲς περιγραφόμενες.

Τὸ σύνθηρες ποσοστὸ καρκίνου τοῦ προστάτου παρουσιάσθηκε ἠδὲξήμενο κατὰ 800% στοὺς ἐργαζομένους σὲ κάποιες πυρηνικῆς μονάδες.

Ἄγνοεὶ ὅμως ἀκόμη τὸ εὐρὸ κοινὸ ὅτι ἡ ραδιοπροσβολὴ ἐπεκτείνεται καὶ σὲ ἐκείνον ἢ ἐκείνους, πού θὰ κληρονομήσουν τὶς συνέπειες στὸ μέλλον, μὲ ἀστάθμητη πάντα τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀρχικῆς προσβολῆς, ἀπὸ αὐτὴν τὴν βάνουσα καὶ ἀνεξίλιετα εἰσδύουσα στὰ ἔμβια ὄντα ραδιενεργὸ δύναμι.

Οἱ ἀλλοιώσεις καὶ οἱ διάφορες μεταλλάξεις μέσα στοὺς ζωντανούς ἴστούς, δὲν εἶναι πάντα ἀπόλυτα σταθμητές, δὲν εἶναι πάντοτε ἐλεγχόμενες, παρὰ τὰ ἀπιστεύτου εὐαισθησίας ὄργανα. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ πλήρως ἀντιληπτὸ τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος, ἄς προστεθοῦν καὶ αὐτὰ πού ἀκολουθοῦν:

Ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ καθορίζεται τὸ βλαπτικὸ ὕψος τῆς ραδιενεργοῦ φορτίσεως-προσβολῆς, κάτω τοῦ ὁποίου ἐφησυχάζουν, διότι τὸ χαρακτηρισίζον ὡς ἐπιτρεπτὸ ὄριο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς διαπιστοῦται ὅτι: «Καὶ ἢ πλέον ἀσθενῆς ραδιοπροσβολὴ δὲν εἶναι χωρὶς βιολογικὸ ἀντίκρισμα, χωρὶς βιολογικὴν ἀνταπόκρισι», κατ' ἄλλην ἐκφρασίαν, «εἰς τὸν κάθε ἔμβιον ὄργανισμόν». Ὁ συλλογισμὸς ὅμως συνεχίζεται μὲ αὐτὴν τὴν

συμπληρωματικὴ διατύπωσι: «Οἱ ὅποιοι-δήποτε δόσεις ραδιενεργείας, ἀκόμη καὶ οἱ ποῖο ἐλάχιστες δὲν στεροῦνται τῶν δυσμενῶν συνεπειῶν τους, ἐλαφροτέρων ἢ βαρυτέρων. Βεβαίωτατα ὅμως τεραστίαν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ εἶδος τοῦ προσβαλλομένου ἴστού, ὅπως καὶ τὸ ἐὰν ἀνήκει, προκειμένου περὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰς διάφορον ἡλικίαν κατὰ περιπτώσιν».

Ἐρωτᾶται ὅμως τότε: Μέσα σ' αὐτὴν τὴν πληθωρικὴν ἐπιστημονικὴν ἀκαθοριστίαν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ θεμελιώσῃ κανεὶς ἀπόλυτον βεβαιότητα, μὲ τὴν ἐπιβαλλομένη διεσδυτικὴ διερεύνησι σὲ πολυδαίδαλα βιολογικὰ φαινόμενα. Ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐλλείπουν βεβαίως τὰ πολυποικίλα δρώμενα μᾶς πολυπλοκότητος ἀπειραρίθμων παραγόντων, πού διελαύνονται ἀπὸ πολυσχιδεῖς καὶ λαβυρινθώδεις δημιουργικοὺς γρίφους. Γιὰ ὅλα ὅσα δυσεξιχνίαστα συμβαίνουν, λίαν ἀτυχῶς ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ συναρτῶνται αὐτὰ μὲ ἐμπειρίες συνετῆς ἢ ἂν θέλετε ταλαντούχου καὶ πέραν αὐτοῦ ἰδιοφυοῦς προσβάσεως, ὄχι σπάνια ἐξετάζονται ἐπιφανειακά καὶ μὲ πείσιμονα διάθεσι, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν λείπει ὄχι καὶ λίγες φορὲς ἢ μεσολάβησι σκοπιμοτήτων καὶ συμφεροντολογικῶν ἐξυτηρητήσεων, μέχρις ἀνεπιτρέπτων καὶ ἐπικινδύνων ὑπολογισμῶν.

Νὰ οἱ σωματικῆς παραμορφώσεις, νὰ οἱ τερατογενέσεις, νὰ τὰ πνευματικῶς καθυστερημένα παιδιὰ, νὰ οἱ χιλιάδες θάνατοι. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἐπιμελῶς καλυπτόμενα, ἀποσιωπούμενα ἢ καὶ ἐντέχνως διαστρεβλωμένα.

Οἱ προϋποθέσεις αὐτῆς, ἄς συσχετισθοῦν καὶ μὲ ὅσα ὄχι σπάνια ἀναγράφονται στὸν Τύπο περὶ εἰσαγωγῆς τροφίμων καὶ φυτῶν πού «παρουσιάζουν ὑπέρθωσις ἀνεκτῶν ὀρίων ραδιενεργείας». Ὅποτε καὶ ἀμέσως διερωτᾶται κανεὶς.

Π ρ ὠ τ ο ν: Ὑπάρχουν συνέπειες καὶ ποιῆς μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτῆς ἔπειτα ἀπὸ ὅσα προηγουμένως ἀνεγράφησαν.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν: Πέρα τῶν ἐπιστηματομένων περιπτώσεων δὲν ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀποκρυπτόμενες, ἢ ἀκόμη καὶ ἄλλες πού παραμένουν εἰς τοὺς πάντας ἀγνωστοί;

Ἄς προστεθῇ στὸ σημεῖο αὐτὸ, ἐκεῖνο πού διετύπωσεν ἕνας ἐξέχων Ἀμερικανὸς

Βιολόγος και Περιβαλλοντολόγος, ο Gary Commoner και τὸ ὁποῖον ἐκφράζει μία βαθυτέρα σκέψι: «Χρησιμοποιώντας ἕνα πυρηνικὸ ἐργοστάσιον ἠλεκτροπαραγωγῆς, εἶναι σάν νά θέλωμε νά σκοτώσωμε μία μύγα μέ μία μπουλντόζα».

Θά μπορεῖ ὅμως νά διατυπωθῆ και μία ἄλλη ἔκφρασι κινούμενη μέ διαφορετικώτερη ἔννοια, χωρίς ὅμως και αὐτὴ νά μὴ δίδῃ μία ἄλλη διάστασι στό πυρηνικὸ θέμα:

«Ὁ πυρηνοληκτρισμὸς εἶναι μία ιδεώδης ὀδοντόπαστα, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει δηλητηριωδέστατες ιδιότητες».

Ἡ παραμέλησις, ἡ ἐπιπολαία ἀντιμετώπισι τῆς ραδιενεργοῦ φορτίσεως, ἡ ἐγκληματικὴ θά ἔπρεπε νά γραφῆ παραθεώρησι τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ θέματος, δὲν ὀδηγεῖ σὲ ραδιενεργὸ προσβολή, πού καθίσταται βεβαίως ἀντιληπτὴ μέ τὴν ἐπάρατη νόσο, χωρίς ὅμως ἡ ἴδια νά φανερώνη και τὴν προέλευσί της;

Δὲν πρέπει ὅμως νά παραλειφθῆ και αὐτὸ πού ἀκολουθεῖ.

Γιὰ νά προκληθῆ ἕνα κάποιο ἀντίπαλο δέος, δὲν ἐδίστασαν οἱ φιλοπυρηνικοί, προσπαθοῦντες νά δικαιολογήσουν τὸν Πυρηνισμό και πέραν αὐτοῦ νά τὸν ἐμφανίσουν ἀθῶο και ἀνενοχοποίητο, δὲν ἐδίστασαν νά συσχετίσουν τὶς δυσμενέστατες ἀναφερθεῖσες συνέπειές του, μέ τὶς φυσικὰ κεντρικὰ ἀκτινοβολίες Διαστήματος - Περιβάλλοντος, τὶς ὁποῖες ἀλλοῦ ἀναπτύσσει ὁ γράφων.

Και ἂν ἀκόμη εὐσταθῆ, ὅτι δεχόμεθα αὐτὲς τὶς νεοπροβαλλόμενες «ἐπικίνδυνες» ἐξ αὐτῶν δόσεις και οἱ ὁποῖες, ἄς προστεθῆ, ὅτι ὑπάρχουν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀποτελεῖ αὐτὸ λόγο νομιμοποιήσεως τῆς προερχομένης ἀπὸ τὸν πυρηνοληκτισμὸ ραδιενεργείας;

Μέ τὴν «λογικὴ» αὐτὴ θά πρέπει νά θεωρήσωμε ὅτι μιά και δεχόμεθα τὶς δόσεις αὐτές, πού ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀποφεύξιμες, ἄς ὑπάρχουν και κάποιες ἄλλες, σάν νά μὴ προστιθενται ὅλες αὐτές, ἀφοῦ ἡ εἰσοδογὴ των στοὺς ἰστούς γίνεται ἀθροιστικὴ.

Εἶναι ἐμφανέστατον ὅτι ἐκμεταλλεούμενοι οἱ κύριοι αὐτοὶ τοῦ κοινοῦ τὴν ἄγνοια, καπηλεύονται τὴν σοβαρότητα ἐνὸς σημαν-

τικοῦ θέματος, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι κατευθυνόμενων συμφεροντολογικῶν σκοπιμοτήτων.

Τραγικὴ ἡ μοῖρα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου μέ τὸν ἀπύθμενο παραλογισμό πού παρουσιάζει ἡ ἐποχὴ μας και στὸν ὁποῖον ὀδηγεῖ ἡ προσπάθεια κατοχυρωτικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς παρανομίας τοῦ πυρηνοληκτρισμοῦ.

Προσπάθειες τοῦ εἶδους αὐτοῦ θά ἀναφερθοῦν και ἄλλες κατωτέρω.

Ε'

Θέλει νά πιστεῖ ὁ γράφων, ὅτι τὰ προηγηθέντα δίδουν στὸν ἀναγνώστη τὶς τραγικὲς διαστάσεις ἐνὸς θέματος, στὸν χῶρο τοῦ ὁποῖου κινοῦνται ἀναπόδραστες ἀόρατες δυνάμεις, γνωστὲς ἢ και ἄγνωστες ἴσως ὀρισμένες ἀπὸ αὐτὲς και οἱ ὁποῖες δροῦν ἐφιαλτικὰ.

Πῶς νά ἐκφρασθῆ κανεὶς διαφορετικὰ, ὅταν ὁ ἀόρατος αὐτὸς ἐχθρὸς δὲν ἐρεθίζει καμμία ἀνθρωπίνῃ αἰσθησι και καιροφυλακτεῖ πρὸς δρᾶσιν, κρυπτόμενος παντοῦ, ἀκόμη και εἰς τὰ πλέον καλαισθητα μορφώματα, πού μποροῦν νά προκαλοῦν ἄλλα και νά ἐλκύουν τὴν ἀνθρώπινῃ φιλοκαλία;

Πῶς νά λάβῃ γνῶσιν ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς τῆς φρικαλέας ραδιενεργείας πού καθιστᾷ θανατηφόρο ὅ,τι ἀθώοτερο ἔχει νά παρουσιάσῃ ἡ Φύσις, ἀκόμη και τὰ πολύχρωμα ἐλκυστικὰ ἄνηθα, τοὺς καταπράσινοους χλοοτάπητες τῶν λειβαδιῶν και τὰ φυλλώματα τῶν καρπισμένων δένδρων; Ἐμπειρίες τῆς μετατσερνομπλικῆς περιόδου.

«Ἡ συμφορὰ τοῦ Τσερνόμπιλ ἔφερε φρικιαστικὰ μέσα στό σπῆτι μας τοὺς κινδύνους τῆς πυρηνικῆς ἐνεργείας», ἔτσι εὐστοχώτατα θά ἐκφρασθῆ ὁ ἀρθρογράφος τοῦ ἐξαίρετου ἀγγλικοῦ περιοδικοῦ The Illustrated London News. (June 1986).

Ἐπάρχουν βεβαίως κάποιες αἰτιάσεις σχετιζόμενες μέ τὶς ραδιονιακὲς ἀκτινοβολίες τῶν οἰκοδομικῶν ὑλικῶν τῶν σπιτιῶν μας. Αὐτὲς ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δὲν εἶναι πρέπον νά ἐνοχοποιοῦνται μέχρι τῆς νομιμοποιήσεως τῶν κινδύνων τῶν πυρηνικῶν μονάδων.

Γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι ἀναλόγου σκοποῦ

προέβαιναν παλαιότερα και μάλιστα κατά χονδροειδή τρόπο και με σαφή υπερδιόγκωσι «τῶν μεγάλων κινδύνων» τῶν προερχομένων ἀπὸ τὸν ἄνθρακα. Ξεκινοῦν αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ἔξορυξί του και φθάνουν μέχρι τὴν καῦσι του. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα σημείο ἐπιτραπεῦτοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ἄνθρακα μὲ τὴν πυρηνικὴ νομιμοποίησι, ἀφοῦ ἡ ρυπαντικότητά του μπορεῖ ἀποτελεσματικὰ νὰ ἐξουδετερωθῇ μὲ τελειοποιημένας μεθόδους.

Ἐπάρχουν και κάποιοι ἄλλοι: εἶναι οἱ ἐπιπολαιότατα φλυαροῦντες ἀπληροφόροιοι εἶναι οἱ διαφόρων κατηγοριῶν «εἰδικοί», μὲ ἔλλειψι κάθε μελλοντικῆς διορατικότητος, μέσα στὴν ὁποία ὑποβόσκει ἀτύθμενη ἡ ἐγωϊστικὴ ἀπρονοησία. Ἀπετολμήθη τελευταῖα και πυρηνικὴ προπαγάνδα ἀκόμη ἀπὸ ἀσυνειδήτους ποὺ ἐθάρυνε πληθωρικὴ ἐλαφρότητα και ἐγκληματικὴ ἄγνοια.

Εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀπαράδεκτο, ἀλλὰ καταστροφικὸ, νὰ παρασύρεται τὸ κοινὸ μὲ «ἀπόψεις» στίς ὁποῖες συμπλέκονται ἀποθιμένα, ἢ ἂν θέλετε κομπλεξικῶν καταστάσεων ἐπιβαρύνσεις, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ βαρύτερες κοινωνικῆς συνέπειες ἐπὶ ἐνὸς θέματος τοῦ ὁποῖου ἔχουν προσδιορισθῇ μέχρις ἐδῶ οἱ τραγικότητες του, θὰ δλοκληρωθοῦν ὅμως αὐτὲς μὲ ὅσα διατυπωθοῦν στὸ ἐπόμενο Τμήμα.

ΣΤ'

Εἶναι ἀτύχημα μέγα ὅτι ὑπάρχει κυριαρχοῦσα ἀφροσύνη, ποὺ ἐκπορευεταί ἀπὸ τὴν χρυσολατρεία, τὸν χρυσηδονισμό.

Εἶναι ὅμως και εὐτύχημα μέγα ὅτι στὸν διεθνῆ χώρο ἄρχισε νὰ γίνεται βεβαιωμένα ἀντιληπτὴ ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐνεργειακοῦ πυρηνικοῦ προγράμματος. Ἄλλοῦ ἀναπτυσσομένη αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφερθῇ και ἐδῶ. Τόση ὅμως ἡ ἀποτυχία, ὅστε νὰ γίνεται λόγος ἐκτὸς τῶν ἄλλων και περὶ «τῆς μεγαλυτέρας διαχειριστικῆς καταστροφῆς στὴν ἐπιχειρηματολογικὴ ἱστορία» μιάς καταστροφῆς μνημειώδους κλίμακος». Και ὁ ἐντοπισμὸς αὐτὸς στὴν οἰκονομολογικὴ πλευρά, μὲ αὐτονόητες θέβαια ἐπεκτάσεις και σὲ ἄλλους τομεῖς. Πρόκειται περὶ παρατηρήσεων καταχωρημένων εἰς τὸ Ὅργανο τῶν Ἀτομικῶν Ἐπι-

στημόνων. (Bulletin of the Atomic Scientists, August 1987).

Ἄς μᾶς ἐπηρεάζουν κάποιων χωρῶν θέσεις και κάποιων γειτόνων ἀπόψεις, ἀφοῦ δὲν ἀπουσιάζουν μέσα στίς ἴδιες τῶν χώρες ἐντονότατα ἐκφραζόμενες ἀντιθέσεις, ποὺ και αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφερθοῦν ἐδῶ, ὅπως και οἱ περιπτώσεις ἄλλων χωρῶν οἱ ὁποῖες ἀπέκλεισαν μὲ δημοψηφίσματα τὴν ἐγκατάστασι τῶν πυρηνικῶν μονάδων.

Ἄλλα τὰ προηγηθέντα ἀποτελοῦν τοὺς ἐδραιωμένους σοβαροὺς λόγους, γὰρ τοὺς ὁποῖους πρέπει νὰ καταστῇ συνειδησις δλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι τὸ μέλλον τῆς θὰ οἰκοδομηθῇ στερεά, ὅταν ὑπάρξη ἡ πρέπουσα ἐνεργειακὴ ἐπιλογή. Ἐν πάση δὲ περιπτώσει, ὀφείλει νὰ γίνη ὅλων π ἰ σ τ ι ς ὅτι ἡ ἐγκατάλειψι τοῦ πυρηνολεκτρισμοῦ πρέπει νὰ ὀριστικοποιηθῇ ἀ ν ε π ἰ σ τ ρ ε π τ α, ἀκόμη και στὴν περιπτώσει ποὺ θὰ π ρ ο σ ε φ ἔ ρ ε τ ο δ ω ρ ε ἄ ν.

Ἴδου ἓνα ἔργο, τὸ ἔργο ἐνημερώσεως και ἐπαγρυπνήσεως ὅλων τῶν λαῶν, ποὺ θὰ πρέπει νὰ λάβη τὴν μορφήν Σ τ α υ ρ ο φ ο ρ ῖ α ς. Ἡ ἀναφερθεῖσα Διεθνῆς Ἐταιρεία κάμει τὸ κατὰ δύναμιν.

Ἡ πυρηνικὴ φρικαλεότητα ποὺ ἐξοκοντίζει τὴν δαιμονιακὴ ραδιενέργεια και καθιστᾷ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ἐφιαλτικὴ πρέπει νὰ ἐκλείψη.

Ἄ Ο Πυρηνισμὸς δὲν κινεῖται σὲ χώρους οὔτε προόδου οὔτε εὐημερίας.

Ἐντονος ἀσφαλῶς και κινδυνώδης ἡ φρασεολογία, ἡ ὁποία και ἂν ἀκόμη χαρακτηρισθῇ μὲ τὴν κινδυνολογία, τὴν λέξι τοῦ συρμοῦ, βεβαιότατα ὑπάρχουσα αὐτῇ, δὲν εἶναι ὅμως ἀσθητικῆ. Ἐδράζεται μὲ διανοητικὴ βαρύτητα στὴν ἐπιστημονικὰ τεκμηριωμένη και δεοντολογικὰ διαρθρωμένη Ἄ λ ἡ θ ε ι α. Θεμελιώνεται σὲ ἀδιατάρακτα συμβάντα και καταπελτώδη περιστατικά, τῶν ὁποῖων τὰ συμπεράσματα τῶν μόνον ἀνεφέρθησαν, ἀφοῦ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ἄλλου λεπτομερῶς περιγραφομένη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταχωρηθῇ στὸ ἐδῶ κείμενο.

Και μερικὲς ἀκόμη ἐπιπρόσθετες λέξεις γιὰ τὴν ἔντονο φρασεολογία, ὑπαγορευομένη ἀπὸ τὴ φύσι τοῦ τεραστίων διαστάσεων αὐτοῦ θέματος, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐγκατάλειψιν ἀτόνων, νοθρῶν καὶ χλιαρῶν ἐκφράσεων, οἱ ὁποῖες οὐδένα ἐπηρεάζουν καὶ κανεὶς δὲν τὶς ὑπολογίζει.

Μόνον ἡ ἔντονος φρασεολογία, ἡ κραδαινόμενη ἀπὸ εἰλικρίνεια, ἡ παλλόμενη ἀπὸ ὀρθότητα καὶ δονούμενη ἀπὸ βεβαιότητα, εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ἀπομακρύνει τὴν ἀποτελεμάτως, ἀποτινάσσει τὴν ὀκνηρία τῆς σκέψεως, ἀποδιώκει τὴν πνευματικὴν ἀδράνειαν καὶ ἀπωθεῖ τὴν νοθρότητα σὲ κάθε ἐπιβαλλόμενον ἐνέργημα.

Τότε προκαλοῦνται τὰ κεντρίσματα τῆς συνειδήσεως. Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ μοναδικά, ποὺ θὰ συντελέσουν στὴν δημιουργία καταλλήλου ἀτμοσφαιρας, ἱκανῆς νὰ ὀδηγήσῃ σὲ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἀναμφισβήτητα θὰ ἐπηρεάσουν τοὺς τομεῖς τῶν δραστηριοτήτων καὶ τὴν καθόλου κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ τόσο βασανιζομένου συγχρόνου ἀνθρώπου.

Καὶ ὅλα αὐτὰ εἰς ἓνα βέβαιο καὶ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὀδηγοῦν: τὴν ἀποδεδειγμένη ἀπαρκτὴ ὄχι ἀπλῶς σοβοῦσα, ἀλλὰ κυριαρχοῦσα ἀφροσύνη.

Ἄς ἐπισημανθῇ γιὰ μία ἀκόμη φορὰ ὅτι ἡ ραδιενέργεια φθείρει καὶ ἀφανίζει τὰ ἔμβια.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ

διάσημος Ἀμερικανὸς Ἀνθρωπολόγος Margaret Mead, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων διετύπωσε καὶ αὐτὰ ποὺ ἀκολουθοῦν: «Θὰ ἐξαφανισθοῦμε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη φυλὴ θὰ ἐκλείψῃ. Καὶ αἰτία θὰ εἶναι ἡ ἀλόγιστη χρῆσι τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας. Ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ἀπειλὴ γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ πυρηνικὴ ἐνέργεια. Ὁ κόσμος ποὺ ζοῦμε τώρα εἶναι ἓνα νησιὸς στὸ διάστημα. Καὶ ὁ ἀνθρώπος εἶναι ναυαγός. Στὸ χέρι του εἶναι νὰ μείνῃ στὴ ζωὴ. Νὰ μὴν ἐξαφανισθῇ στὸ χάος. Ἡ πυρηνικὴ ἐνέργεια εἶναι τὸ μεγάλο καὶ ἀνησυχητικὸ γεγονός ποὺ χρησιμοποιεῖται ὀλονέν καὶ περισσότερο, γιὰ ἐμπορικὸς σκοποὺς. Πιστεῦω στὴν πρόοδο, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ θέλουν νὰ παρουσιάσουν ὡς πρόοδο μπορεῖ νὰ σημάνη καὶ τὸ τέλος τοῦ πολιτισμοῦ μας». (Energy Social Issues Resources Series, vol. 1, No 86, 1975).

Εἶναι ἐγκληματικὸ νὰ καταφρονῆται ὁ ἀνθρώπος καὶ θεωρούμενος ἀνάξιος προσοχῆς νὰ ἐγκαταβιοῖ, λόγω ἐνεργειομανίας, κάτω ἀπὸ τὴν ραδιενεργὸ ἀπειλή, ποὺ καταβαρῶνει τὴν Ἰερότητα τῆς Δημιουργίας.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ὀφείλει νὰ ἀνακηρυχθῇ σὲ ὑψιστὴς ἀρχῆς δόγμα τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΑΘΑΝ. Δ. ΧΑΤΖΗΚΑΚΙΔΗΣ

Τὸ ἐπόμενο τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων»,
θὰ κυκλοφορήσῃ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου,
ὅπως κάθε χρόνο.

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Μελετοῦν ἐδῶ καὶ περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια γιὰ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ λιμπεραλισμοῦ σὰ νὰ ἐπρόκειτο ἀπ' αὐτὴ τὴν «κεφαλαιώδη» ἐκλογή νὰ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπίγεια ἢ ἡ αἰώνια ζωὴ μας. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἓνα πολιτικό σύστημα μπορεῖ νὰ ἀσκήσει σημαντικὴ ἐπίδραση στὴ ζωὴ μας, ὅμως θὰ ἦταν οὐτοπία νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι εἶναι ἰκανὸ νὰ προσδιορίζει τὴν οὐσιαστικὴ μας ὑπαρξὴ πού ἀποτελεῖ τὴν προσωπικότητά μας. Θὰ ἦταν σὰν νὰ ἀποδεχόμαστε ὅτι τὸ σχετικό ρυθμίζει τὸ ἀπόλυτο, νὰ δεχόμαστε τὴν ἐξάρτησή μας καὶ νὰ χάνουμε κάθε ἐλπίδα ἐλευθερίας ὑπάρξεως. Καὶ ὅμως εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ διαπιστώσουμε ὅτι οἱ ἔννοιες τοῦ «εἶναι», τῆς «προσωπικότητος», τῆς «ἐλευθερίας» χάνουν κάθε μέρα ἀπὸ τὴ σημασία τους. Ἄν τὸ πολιτικο-οικονομικὸ σύστημα δὲν εἶναι πλέον τὸ μόνο ὑπεύθυνο (ἢ ἀργὴ ὑποβάθμιση τοῦ ἀτόμου εἶναι ἐμφανὴς στὴν Ἀνατολὴ ὅπως καὶ στὴ Δύση), ποῦ κρύβονται λοιπὸν οἱ ἀληθινὲς αἰτίες τοῦ κακοῦ; Νομίζω ὅτι θὰ μπορούσαμε, χωρὶς νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἐξαντλοῦν τὸ θέμα, νὰ διακρίνουμε μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες: τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἱεροῦ, τὴν παρακμὴ τῆς ἔννοιας τοῦ Ἀπόλυτου, τὴν ἀγνοία τοῦ τραγικοῦ νοήματος τῆς ζωῆς.

Ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὸ ἱερό.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ ἱεροῦ, εἶναι μία αἰτία γιὰ τὴ σημερινὴ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ βλέπουμε κάθε μέρα ἢ ἀπάρνηση τοῦ ἱεροῦ φαίνεται στοὺς συγχρόνους μας σὰν ἀναγκαῖα καὶ ἐπαρκὴς κατάσταση γιὰ κάθε «σοβαρὴ» προσέγγιση τῆς ἀλήθειας. Μὲ τὸ προσώπειο τοῦ λαϊκισμοῦ γίνεται μιὰ φιλοσοφία, μιὰ καρικατούρα θρησκείας. Δὲν εἶναι καθόλου οὐδέτερη ἢ ἀντικειμενικὴ, ἀλλὰ προσανατολίζει καὶ προσδιο-

ρίζει τὰ πνεύματα· μὲ μανία ζητάει νὰ υλοποιηθοῦν τὰ πάντα, ὅλο τὸ περιβάλλον μας συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ οὐμανισμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως. Αὐτὸς ὁ οὐμανισμὸς δέχεται τὸν ἄνθρωπο ὡς τὸ κέντρον τῆς οἰκουμένης· τοῦ ἐνισχύει τὴν ἰδέα ὅτι μὲ μόνες τὶς δυνάμεις του εἶναι ἰκανὸς νὰ χτίσει ἓναν καινούργιο κόσμο. Ἀπὸ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνα, δὲν ἀναγνωρίζει πλέον τὴν Ἀλήθεια ὡς τὸ πνευματικὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ἀρνεῖται ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πηγὴ μιᾶς ἀνώτερης γνώσης καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἢ κινητήρια δύναμις κάθε δημιουργίας.

Ὁ Malraux ἔγραφε: «Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ πολιτισμὸς θὰ μπορούσε νὰ ζήσει χωρὶς σύστημα ἀξιών. Ἀλλὰ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου μιὰ δολόκληρη γενιὰ ἀνακαλύπτει τὴ ζωὴ χωρὶς ἀναφορὰ στὶς ἀξίες. Καὶ ἐδῶ, ὑπάρχει μιὰ λογικὴ πού θὰ βροῦμε σ' ὅλο τὸ μᾶκρος τῆς Ἰστορίας. Ἐνῶ οἱ θεοὶ πεθαίνουν καὶ τὰ συστήματα τῶν ἀξιών καταρέουν, ὁ ἄνθρωπος δὲν βρῖσκει πιά παρὰ ἓνα μόνον πράγμα: τὸ σῶμα του, τὸ βασίλειο τοῦ φυσικοῦ. Τὰ ναρκωτικά, τὸ σέξ καὶ ἡ βία εἶναι τὰ φυσικὰ ὑποκατάστατα τῆς ἀπουσίας τῶν θεῶν...». Εὐτυχῶς, μὲ πολλὰ σημεῖα ἢ ἀπόρριψη τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ὅτι χάνει ἔδαφος. Σήμερα, πολλὰ διαυγῆ πνεύματα ἀρνοῦνται δυναμικὰ ὅλους τοὺς Φάουστ τῆς ὑψηλίου πού διατείνονται ὅτι θὰ γίνουν οἱ Δάσκαλοι τῆς Γνώσης.

Ὁ Robert Junck, ἓνας βρετανὸς ἐπιστήμων, γράφει: «Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἀτομικοὺς φυσικοὺς βρῖσκουν ἤδη στὶς ἔρευνές τους μιὰ θρησκευτικὴ ἐμπειρία». Ὁ γνωστὸς φυσικὸς Heisenberg, ἐπισημαίνει: «Τὸ πεδίο στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἡ πνευματικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἄλλες διαστάσεις ἀπὸ αὐτὸ στὸ ὁποῖο

αναπτύχθηκε κατά τους τελευταίους αιώ-
νες».

Ἡ ὑπεροχή τοῦ σχετικοῦ.

Τὸ νὰ ἀποδέχεται κανεὶς τὸ ἱερό, δὲν σημαίνει ὅτι πιστεύει σ' ἕναν ἀπατηλὸ παν-
θεισμό ἢ ὅτι παραδίδεται χωρὶς ἐπιφυλά-
ξεις στὴ μελέτη τῆς ἀναλυτικῆς μεταφυσι-
κῆς, σημαίνει ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν παρου-
σία τοῦ Θεοῦ ὅπου αὐτὴ βρῖσκεται. Χωρὶς
ἀμφιβολία ζητᾶμε πολλὰ ἀπὸ μίαν πονεμένη
ἀνθρωπότητα ποὺ ἀναζητεῖ τὸν ἑαυτό της,
σ' ἕναν κόσμον ἐν μέρει ἄθεο, ἀγνωστικιστῆ
ἢ ἀδιάφορο, ἐπειδὴ ἔχει ὑποβληθεῖ σ' ἕνα
ἄνευ προηγουμένου φῶς ἀπὸ διανοη-
τικῆς γνώσεως. Ἀλλὰ γιατί ν' ἀμφιβάλλουμε
γιὰ τὸ αἶριο, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν
δεχθεῖ τὴ χάρη γιὰ νὰ κατανοήσουν τὴν
ἀναγκαιότητα τοῦ Ἱεροῦ;

Πρέπει νὰ διατηρήσουμε στὴ σημερινὴ
κοινωνία αὐτὴ τὴ βαθειὰ ἐκτίμηση γιὰ τὰ
πράγματα τοῦ Θεοῦ καὶ γιὰ τὴ μυστηρια-
κὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ στὸν
καθένα ἀπὸ μᾶς ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἱερὴ
διάσταση τῆς ἀνθρώπινης πραγματικότη-
τας.

Μὲ τὴν ἀπώλεια τῆς ἔννοιας τοῦ ἀπολύ-
του ἡ ἐποχὴ μας εἶναι δέσμια στὸ σχετικὸ.
Γι' αὐτὸ τὸ λόγο φαίνεται ἀδύνατο νὰ ἔχει
μιά κρίση ἀξιολογήσεως. Ἀπογυμνωμένη
ἀπὸ κριτήρια, φθάνει, κατὰ τρόπο παρά-
δοξο, νὰ χάσει τὴν ἔννοια τῆς πραγματικό-
τητας. Δὲν ὑπάρχει πλέον οὔτε καλὸ οὔτε
κακό, οὔτε ἀλήθεια οὔτε ψέμα· ὁ καθένας
μπορεῖ νὰ ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὴ δική
του ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια, ἢ σύμφωνα μὲ
τὰ δικά του ἔνστικτα, πράγμα ποὺ σημαίνει
πλήρη ἀνευθυνότητα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν
ἐπηρεάζεται παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν προσαρ-
μογὴν του στὸν ὑλικὸν κόσμον ποὺ τὸν περι-
βάλλει· δὲν πιστεύει σὲ μίαν ὑπερφυσικὴ
ἀλήθεια, ἐπειδὴ τοῦ φαίνεται τεχνητὴ καὶ
ϊκανὴ νὰ θλάσει τὰ βιωτικὰ του συμφέρον-
τα.

Σήμερα, ἡ ἔννοια τῆς σχετικότητας ἐ-
πανεξετάζεται, ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη,
ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ τὶς
εἶχαν ἀνακαλύψει. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ
σκεπτόμενοι ἄνθρωποι θὰ τοὺς ἀκολουθή-
σουν στὸ τέλος, μὲ κάποια καθυστέρηση.

Τὸ τραγικὸ πέρα ἀπὸ τὸ δραματικὸ.

Τὸ τραγικὸ δίνει στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀλη-
θινὴ διάσταση τοῦ προορισμοῦ του. Χω-
ρὶς αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος πετάει χαμηλά· παρα-
μένει στὴν καθημερινὴ μετριότητα. Μὲ τὴν
ἐπιθυμία τῆς φυγῆς, δὲν σκέπτεται παρὰ
πῶς νὰ «βγεῖ» ἀπὸ τὶς δραματικῆς κατα-
στάσεις. Εἶναι κολλημένος στὰ γεγονότα
σὺν τὴν πεταλίδα στὸ βράχο της. «Τὸ πρό-
βλημα, γράφει ὁ Robert Kanters, δὲν
εἶναι νὰ ξαναπαρουσιάσουμε τὴν τραγωδία
στὶς ἀφίσεις· ἡ τραγωδία πρέπει νὰ ξανα-
ανακαλυφθεῖ: στὸ θέατρο (γιὰ τὸ ὁποῖο κά-
ποιος πρόσφατα εἶπε ὅτι πέρασε ἀπὸ τὸν
κύκλο τοῦ ὄντος στὸν κύκλο τῆς παρα-
στάσεως τοῦ μίμου) καὶ ἀκόμη στὸ δρόμο,
καὶ στὸ ἔθνος δολοκλήρο. Τὸ ἀνόνημο τρα-
γικὸ στυλ δὲν εἶναι μόνον μίαν λογοτεχνικὴ
μορφὴ, εἶναι ἡ καταχώρηση μιᾶς κατα-
στάσεως τῆς ψυχῆς. Ὁ Πλάτων τὸ γνώρι-
ζε, καὶ ὁ Νίτσε...».

Οἱ πολιτισμοὶ ποῦ, ἀπὸ μικροψυχία ἢ
ἀπὸ ὀκνηρία, ἀπέρριψαν τὴν τραγωδία
ἔχασαν μαζί της τὸ βαθὺ νόημα τῆς ζωῆς.
Τὸ ἀντικατέστησαν μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ
«δραματικοῦ» τοποθετημένου σὲ διαφορε-
τικὰ πλαίσια ἐπειδὴ εἶναι συνδεδεμένα ἀπο-
κλειστικὰ μὲ τὴ δράση. Ἀλλὰ, τὴ δρα-
ματικὴ ἐκμετάλλευση τῶν καταστάσεων
χρησιμοποιοῦ ἢ πολιτικὴ τακτικὴ τῶν ἐξ-
τρεμιστικῶν κομμάτων ποὺ ἐλπίζουν νὰ
ἀποσπάσουν ἀπ' αὐτὴ μίαν κοινωνικὴ δυνα-
μική.

Τὸ τραγικὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεταί ἀντι-
κείμενο ἐκμεταλλεύσεως· γραμμικὸ μὲ πύ-
ρινα γράμματα στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώ-
που, γιὰ νὰ τοῦ δείχνει ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ
τὸν κόσμον ποὺ τὸν περιβάλλει καὶ τὰ γε-
γονότα ποὺ τὸν πολιορκοῦν, ὑπάρχει μίαν
ὑπερβατικὴν πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ τρα-
γικὴ πραγματικότητα, συχνὰ ὀδνηρὴ, δὲν
ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξουθενώσει τὸν ἄνθρωπον
οὔτε καὶ νὰ τὸν φτωχάινει· ἀλλὰ, γιὰ νὰ
ἔχει αὐτὸς τὴ δύναμιν νὰ τὴν ὑψίσταται
ἢ νὰ τὴν κυβερνᾷ, ἡ Πίστις εἶναι ἀπαραί-
τητη· μ' αὐτὴν μπορεῖ νὰ ἀνακτᾷ τὴν πλη-
ρότητα τῆς θεϊκῆς του εἰκόνας. Μ' αὐτὴν
μπορεῖ νὰ δρᾷ στὸ παρὸν καὶ στὴν αἰωνιό-
τητα καὶ νὰ κάνει νὰ ἀναβλύσει ἡ χαρὰ
καὶ ἡ ἐλπίδα μέσα ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸ

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΑ

Έχει τεράστια σημασία ή χιλιετηρίδα της Ρωσικής Έκκλησίας, που γιορτάζεται τούτη τη χρονιά. Και ή σημασία της είναι τόσο για τον Χριστιανισμό, αλλά και για την παγκόσμια άλληλεγγύη προς τους σημερινούς πιστούς της Ρωσίας. "Όμως ιδιαίτερη σημασία έχει για μās τους Έλληνες, διότι από το Βυζάντιο κατήχθησε ο ήγεμόνας του Κιέβου και μετέπειτα Άγιος Βλαδίμηρος, που μαζί με χιλιάδες υπηκόους του βαπτίσθηκε το 988 μ. Χ. Και οι πρώτοι Ιεραπόστολοι από το Βυζάντιο ξεκίνησαν και το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως αναγνωρίζουν σά Μητέρα Έκκλησία οι σημερινοί Ρώσοι Χριστιανοί.

Και τó έρώτημα που έρχεται σά χείλη μας: Οι πιστοί στή Σοβιετική Ένωση γιορτάζουν τó γεγονός ότι πήραν από τó Βυζάντιο τά φώτα της θείας Άλήθειας και της ζωογόνου πίστεως, έμείς, όμως, οι απόγονοι τών Βυζαντινών που τούς τά δώσαμε, πόσο τούς συμπαραιστάμεθα με τήν προσευχή και τήν αγάπη μας;

ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΙΛΑΝΕ

Όστοςο άς θυμώμαστε και μερικούς αριθμούς που μās δίνονται από τή διεθνή όργάνωση «Βοήθεια προς τήν καταδικώμενη Έκκλησία». Είναι εύγλωττοι οι αριθμοί μιά και τονίζουν τó σκληρό διωγμό που «ύπέστη» ή Όρθόδοξη Έκκλησία της Ρωσίας.

«Τό 1914 λειτουργούσαν στήν άχανή Ρωσία 55.000 χριστιανικοί ναοί, από

τούς όποιους σήμερα λειτουργούν μόνο οι 7.000. Κατά τó ίδιο χρονικό διάστημα ό αριθμός τών μοναστηρίων έπεσε από τά 1.100 σά 20, ένώ από τις 60 Ιερατικές σχολές μόνο 3 μπορούν νά δέχονται ύποψήφιους για τήν Ιερωσύνη».

Αύτá για τήν Ιστορία! Γιατί και σήμερα ό «κατατρεγμός» έναντίον της πίστεως, συνεχίζεται... Ό Γενικός Γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος ζήτησε πρό καιρού, από τά στελέχη του κόμματος νά έντείνουν «τón άποφασιστικό και άδυσώπητο άγώνα κατά της θρησκείας και ύπερ της άθείστικης προπαγάνδας».

Κι' ένα γράμμα, με ήμερομηνία 28 Ιουλίου 1987, που «ξέφυγε» κι' έφθασε στή Διεθνή Έταιρεία για τά ανθρώπινα δικαιώματα, στή Φραγκφούρτη, διεκτραγωδεί τήν «έλεεινή κακομεταχείριση» του νομικού έμπειρογνώμονα Μπλαντιμύρ Τιτώφ. Είναι, έπί του παρόντος, «άσθενης» του γενικού ψυχιατρείου στήν Καλούγκα. Και τó γράμμα του τελειώνει με μιά πρόταση: «Και όμως όφείλουμε νά άγωνιζόμαστε κατά του κακού».

ΣΗΜΕΡΑ ΣΤΗΝ ΑΧΑΝΗ ΧΩΡΑ

Και τó τρίτο που μās μιλάει για τήν σημερινή «θαυμαστή» πραγματικότητα: Κατά τó περιοδικό «Χριστιανικές οικογένειες στή Σοβιετική Ένωση» ή Ρωσική Όρθόδοξη Έκκλησία έχει σήμερα 40 έως 60 έκατομμύρια πιστούς, σέ συνολικό πληθυσμό 278 έκατομμύρια. Σύμφωνα με «Τά Νέα της Μόσχας» τó 10% τών Χριστιανών έκτελούν τακτικά τά θρησκευτικά τους καθήκοντα. Τό ποσοστό αυτό άφορά μόνο τούς ένήλικους, διότι τά παιδιά

καὶ οἱ κάτω τῶν 18 ἐτῶν νέοι δὲν ἔχουν δικαίωμα συμμετοχῆς στὴ θεία λατρεία.

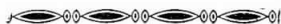
Ὁ πρωτοδιάκονος Βλαδίμηρος, ὑπεύθυνος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας, δήλωσε: «Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μας εἶναι νέοι. Ἀπαγορεύεται στὴν Ἐκκλησία νὰ τοὺς διδάσκει κατήχηση, ὅμως ὑπάρχουν ἄλλοι τρόποι ἐπικοινωνίας μὲ αὐτούς: ἡ προσευχὴ στὸ ναό, οἱ καθημερινὲς ἀκολουθίες, τὸ κήρυγμα, ποὺ ἀποτελεῖ θρησκευτικὴ διδασκαλία, τὰ μηνύματα τῶν σεπτῶν εἰκόνων. Ὑπάρχει ὅμως κυρίως ἡ χριστιανικὴ μόρφωση, ποὺ προσφέρουν... «οἱ γιαγιάδες» μέσα στὴν οἰκογένεια. Οἱ γυναῖκες αὐτὲς εἶναι οἱ κολῶνες τῆς πίστεως στὴ Ρωσικὴ Ἐκκλησία. Αὐτὲς ὠθοῦν τὰ παιδιὰ πρὸς τὸ θάπτισμα. Ὅταν οἱ κόρες τους ἐργάζονται

ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, αὐτὲς ὀδηγοῦν τὰ παιδιὰ στὴν ἐκκλησία ἢ προσεύχονται μπροστὰ στὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ τους».

Κατὰ τὴν ἄποψη τῆς ἐξόριστης Ρωσίδας Τατιάνας Γκορίτσεβας: «στοὺς ὤμους τῶν γυναικῶν τῆς Ρωσίας στηρίζονται σήμερα οἱ ναοὶ μας, χάρις σ' αὐτὲς ἀνθεὶ ἢ εὐσέβεια».

Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς χιλιετηρίδας τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ρωσίας, ἡ σοβιετικὴ Κυβέρνηση ἐπέστρεψε στὴν Ἐκκλησία («μὰς δώρισε» εἶπε ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου) τὸ μοναστήρι τοῦ Ντανίλοβ. Τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ θεωρεῖται σὰν ὁ πρῶτος ἱερὸς χώρος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν 12ο μ.Χ. αἰῶνα.

I. Γ. Α.

ΞΑΝΑΓΕΝΝΙΕΤΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ

Μέσα στὴ χώρα τὴ λευκὴ
μὲ τὶς χρυσὲς καμπάνες,
οἱ πῶ πολλὲς βουβές, μαρμαρωμένες,
σὲ φάτνη ὅπου ξεπηδᾷ
ζωῆς κι' ἀγάπης σάλεμα,
Ξαναγεννιέται ὁ Χριστός,
καὶ τὴ ζεσταίνει τῆς ψυχῆς
τὸ ἄτρομο καὶ «πνεύματος ἢ φτώχεια».
Ξαναγεννιέται ὁ Χριστὸς
μὲ τῆς γιαγιᾶς τὸ δάκρυ,
ποὺ πέφτει σὰ μυρόσταμα
καὶ μυστικὰ στ' ἀβάπτιστο ἐγγόνι,
καὶ τ' ὀδηγεῖ στὸ Νοητὸ

τὸν Ἥλιο δίχως γέριμα.
Ξαναγεννιέται ὁ Χριστὸς
στὸ χώρο ὅπου ὑπαρξῆς σκοπὸς
ἦταν τὸ βίωμα τῆς νόησης, τῆς ὕλης,
καὶ τώρα στόχος γίνεται ζωῆς,
τὸ συναπάντημα μὲ τὸ Θεό,
στὸ δρόμο τῆς ταπεινώσεως
στὴν πύλη τῆς θυσίας.
Στὴ χώρα μέσα τὴ λευκὴ,
στῶν «θλιβομένων» μέσα τὶς καρδιές,
Ξαναγεννιέται ὁ Χριστὸς.

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

ΚΑΙΝΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΑ ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΙ «ΜΗ ΣΥΝΑΓΟΝΤΕΣ»

Ἡ στήλη αὐτὴ θὰ στραφῆ ἀκόμη μίαν φοράν πρὸς τοὺς γνωστούς ἐκείνους καλοπροαιρέτους ἀνθρώπους, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοτε ἔχει γίνεαι λόγος. Καὶ θὰ στραφῆ, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ὄχι διὰ νὰ τοὺς ἐπαινήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ τοὺς δώσῃ μίαν εὐκαιρίαν αὐτοκριτικῆς. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ καλοπροαιρέτοι αὐτοὶ ἀνθρώποι εἶναι ἀντικείμενον κριτικῆς. Καὶ δὲν φαίνεται ὅτι θὰ σταματήσῃ ἡ κριτικὴ αὐτῆ, ἀφοῦ μόνον ὅταν στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν καλοπροαιρέτων ἀνθρώπων ἔχει ἡ κριτικὴ κάποιον λόγον ὑπάρξεως, κάποιον σκοπόν.

Βέβαια, οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ καλοῦ, ἐκεῖνοι ποὺ τὴν προαιρέσιν των τὴν ἐκδηλώνουν εἰς ζωὴν πνευματικῆς προσπάθειας, αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ εἶναι κριτικῆς στόχος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ ἄρρωστοι, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν καὶ εἰς τὴν προαιρέσιν των ἀκόμη τῆς διαστροφῆς, τῆς νεκρώσεως τὸν θάκιλλον, καὶ αὐτούς τί νὰ τοὺς κάμῃ, ἡ κριτικὴ; Αὐτοὶ νοσηλείαν χρειάζονται,θεραπείαν σπαργικὴν, διαφώτισιν, καί, συγχρόνως, φροντίδα διὰ νὰ εἶναι ἀβλαβεῖς. Ἔτσι, διὰ τὴν κριτικὴν μένοντες μόνον οἱ καλοπροαιρέτοι ἀνθρώποι, οἱ ἀνθρώποι τῶν καλῶν αἰσθημάτων, τῶν ἀγαθῶν προθέσεων καὶ προαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι διακηρύσσονται ἐπὶ γενεάς, χωρὶς ὅμως ἀντίστοιχον ζωντανὴν ἐκδήλωσιν εἰς τὸν πνευματικὸν στίβον. Πρέπει λοιπὸν ἡ κριτικὴ νὰ τοὺς δώσῃ νὰ καταλάβουν ὅτι εἰς αὐτούς, μάλιστα εἰς αὐτούς, ὀφείλεται ὁ πνευματικὸς μας ξεπεσμός, τὸ ἠθικὸν ξεχαρβάλωμα, ἡ νέκρα ἀκόμη ἢ ψυχικὴ ποὺ ἐμφανί-

ζεται ἐν πολλοῖς μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν μας.

—Εἰς αὐτούς ὀφείλεται; Αὐτὸ δὰ ἔλειπε! Νὰ φορτώσωμεν τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν σαπίλαν τῶν νεωτέρων χρόνων εἰς αὐτούς ποὺ τίποτε τὸ κακὸν δὲν ἔκαμαν—τοῦλάχιστον ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ κάθε τι ποὺ θὰ ἤμποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐνέργεια προκαλοῦσα τὸ ἠθικὸν ξεχαρβάλωμα ποὺ παρατηρεῖται.

—Δὲν ἔκαμαν τίποτε; Μὰ, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ὁ κόμπος! Δὲν κάμνει τίποτε ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει νὰ δημιουργοῦνται αἱ κατάλληλοι συνθήκαι διὰ νὰ ἐπέλθῃ ὁ πνευματικὸς μαρασμός; Ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει τὴν ἀρρώστεια νὰ ἐξαπλώνεται; Ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κακὸν ἵσυχον καὶ ἀνετον ἔργον;

—Αἶ, καὶ τί σχέσιν ἔχουν αὐτὰ μὲ τοὺς «καλοπροαιρέτους» ἀνθρώπους;

—Αὐτὸ πλέον, ὅς τὸ σκεφθοῦν οἱ ἴδιοι. Ἄς σκεφθοῦν, ἐὰν ἐμπρὸς εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τοξικότητα, ἡ ὁποία ἔχει πλημιύρσει τὴν κοινωνίαν μας, αὐτοὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ὀργανικὴν ἀντιτοξικὴν λειτουργίαν τὴν ὁποίαν ἦσαν κεκλημένοι, ὡς καλοπροαιρέτοι ἀνθρώποι, νὰ ἐπιτελέσουν, μέσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν. Καὶ ὅς σκεφθοῦν ἀκόμη, κατὰ πόσον ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῆς λειτουργίας αὐτῆς, μὲ ἄλλους λόγους ἢ λιποταξίαν ἀπὸ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς πνευματικῆς ἐξυγιάνσεως, εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἐγκληματικὴ πράξις ἀπέναντι τῆς κοινωνίας μας.

★

Ἐπὶ τέλους, δὲν ζοῦν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Θηβαΐδος οἱ καλοπροαιρέτοι αὐτοὶ ἀνθρώποι, ὥστε νὰ εἶναι ἀνεύθυνοι διὰ τὴν κοινωνικὴν νοσηρότητα τῶν τελευταίων καιρῶν. Κοινωνικοὶ ἀνθρώποι εἶναι καὶ αὐτοί, μέσα εἰς τὸν κόσμον ζοῦν, μάτια ἔχουν, στόμα ἔχουν, πένναν ἔχουν, καὶ μερικὸι ἀπὸ αὐτούς πολὺ καλὴν πένναν, κοινωνικὴν ἐπιρροὴν ἔχουν, ὡς ἀνθρώποι τοῦ κόσμου, ὡς λειτουργοὶ δημόσιοι, κοινωνικοὶ, ἐπιστημονικοὶ, ὡς γονεῖς, ὡς πολῖται, ποὺ πληρώνουν καὶ αὐτοὶ φόρους, στρατεύονται καὶ αὐτοί, καὶ ἔχουν καὶ αὐτοὶ κάποιον λόγον μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν.

Βιβλία διαβάζουν, έφημερίδες διαβάζουν, και τὰ συντηρούν με τήν δραχμήν τους— θέλομεν νά εἴπωμεν με τὰ ἑκατομμύριά τους — ὅπως συντηροῦν ἀκόμη και τὸ θέατρον ὅπου συγχάζουν, και τὸ σαλόνι εἰς τὸ ὁποῖον «διακρίνονται». Εἶναι, λοιπόν, κάτι και αὐτοὶ οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, και κάποια δύναμιν ἔχουν και αὐτοί, κάποια δυνατότητα ἐπιδράσεως.

Λοιπόν; Τί ἔγινεν ἀπὸ ὅλα αὐτά; Τί γίνεται με ὅλην αὐτὴν τὴν δυνατότητα ἔξυγιαντικῆς ἐπιδράσεως μέσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν; Πῶς ἔνοιωσε τὴν ἐπίδρασιν τῶν καλοπροαίρετων αὐτῶν ἀνθρώπων, κάτι ὀλιγώτερον ἔστω, πῶς ἔνοιωσε τὴν ὑπαρξίν των καὶ, ἢ σύγχρονος κοινωνία; Ὅταν ἔχαλοῦσε κυριολεκτικῶς ὁ κόσμος διὰ τὴν πνευματικὴν ξηρασίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερε τὸ σχολεῖον μας, δὲν ὑπῆρχαν, λοιπόν, ἄνθρωποι καλοπροαίρετοι πού ἐνδιεφέροντο, ἀν ὅχι διὰ τίποτε ἄλλο, τοῦλάχιστον ὡς γονεῖς, διὰ τὸν δρόμον πού θὰ ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τους; Δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι πού ἐπονοῦσαν διὰ τὴν κατεύθυνσιν πού παίρνουν τὸ ἑλληνικὸν βιβλίον, τὸ ἑλληνικὸν ἔντυπον γενικῶς, ἢ τέχνη, ἢ ἐπιστήμη, ἀκριβέστερον ἐκεῖνο πού δίδεται εἰς τὸ κοινόν — bon pour l' Orient — ὡς «ἐπιστήμη»; Δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐνδιαφέρον, ὕγιες ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κατεύθυνσιν πού ἔπαιρνε ἡ κοινωνικὴ μας ζωὴ;

*Ὡ! θεθαίως ὑπῆρχαν. Χιλιάδες, ἑκατοντάδες χιλιάδων καλοπροαίρετων ἀνθρώπων γεμίζουν τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ὅπως γεμίζουν τὴν ἑλληνικὴν ἀτμόσφαιραν οἱ θρήνοι των και αἱ ἀπαισιόδοξοι κραυγαί των διὰ τὸ ἠθικὸν και πνευματικὸν κατάντημα γενεῶν ὀλοκλήρων.

Και με αὐτό; Τί θγαίνει ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θρήνους, συνοδευομένους ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον διανοητικὴν και πνευματικὴν ἀπραξίαν; Βγαίνει ἢ ἐνθάρρυνσις τοῦ κακοῦ! Σὰν νά τὸ ἔκαναν ἐπίτηδες αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι ἐφέροντο ὡσὰν νά μὴν ὑπῆρχον!

★

Και νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι ἤρκει τόσο δὰ νὰ κινήσουν τὸ δακτυλάκι των οἱ καλοπροαίρετοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, διὰ νὰ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἢ σημερινὴ μας πνευματικὴ κατάστασις! Ἐνας θαρραλέος λόγος, μιὰ ἀνυπόκριτος ἐκδήλωσις, μιὰ ἐνθάρρυνσις πρὸς τὰ ἐδῶ, μιὰ διαμαρτυρία πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἕνα σημεῖον ζωῆς μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Τίποτε ἄλλο ἀν δὲν ἔκαμναν, ἀν ἔδειχναν ὅτι ὑπάρχουν, τέλος πάντων, ἔχουν και αὐτοὶ τὴν θέλησίν των και τὴν δύναμίν των, ὅτι πρέπει και αὐτῶν αἱ προτιμήσεις νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν...

Και ὅμως τὸ τόσο δὰ δὲν ἔγινε. Νὰ μὴ δυσαρεστήσωμεν, νὰ μὴ ψυχράνωμεν, νὰ μὴ παρεξηγηθοῦμε, νὰ μὴ χάσωμεν τὸ χουζοῦρι μας! νὰ μὴν κατηγορηθοῦμε, ὡς στενοκέφαλοι!... Καὶ ἔτσι ἔγινεν ἡ παθητικὴ συμβολὴ εἰς τὸν πνευματικὸν μας ἐκτροχιασμόν, ἡ συμβολὴ ἢ ὁποῖα εἶναι ἐξ ἴσου ἔνοχος, ὅπως ἡ θετικὴ ἐνέργεια, ἢ μᾶλλον περισσότερον ἔνοχος, ἀφοῦ ἔγινε ὄχι ἐκ πεποιθήσεως, ἔστω και διεστραμμένης, ἀλλὰ ἀπὸ περιφοβὸν ἐγωισμὸν τῆς ἀδρανείας.

Οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι. Δηλαδή οἱ μόνον καλοπροαίρετοι! Ἡ νωχελὴς ἐκεῖνη δύναμις ἢ ὁποῖα τόσα θὰ ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ και τόσα ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ! Ἄρκει νὰ μάθῃ ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ νωχέλια, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἄπρακτον κρύβεται τὸ ἐγὼ τοῦ κολοπροαίρετου ἀνθρώπου, εἶναι τὸ καταστρεπτικώτερον ἔγκλημα. Ἄρκει νὰ μάθῃ τὸ νόημα τῶν θεῶν ἐκεῖνων λόγων: «Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστὶ και ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ ἐμοῦ σκορπίζει».

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι κάτι ἀρχίζει νὰ μαθαίνῃ, ἢ κατηγορία αὐτῆ τῶν καλοπροαίρετων ἀνθρώπων! Οἱ δύσκολοι καιροὶ εἶναι ἀσυγκρίτως καλύτεροι παιδαγωγοὶ και διδάσκαλοι ἀπὸ τοὺς καιροὺς τῶν ἀνέσεων.

Και εἶναι και αὐτὸς ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος διὰ νὰ ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα ὅτι εἰς τὴν πνευματικὴν κοσμογονίαν πού μᾶς περιμένει, τὸ μέλλον θὰ εἶναι καλύτερον ἀπὸ τὸ παρελθόν!

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ
40 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΔΗΜΙΑΣ ΤΟΥ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»,

Τὸ τεύχος τοῦ Ἰουνίου 1988 μέσα στὴν πλοῦσια, ὅπως πάντοτε, ὕλη τοῦ μᾶς ἔφερε μὲ τὰ ἀφιερωμένα ἄρθρα τοῦ πάλι κοντὰ μας τὸν μεγάλο ἀγωνιστὴ χριστιανὸ καὶ ποιητὴ Ἀλέξανδρο Γκιόλα (Γ. Βερίτη).

Τὶ κι ἂν πέρασαν 40 χρόνια ἀπὸ τῆς ἐκδημίας του· ἐμεῖς ποὺ ἀξιωθήκαμε σὰν φοιτητὲς τῆς περιόδου 1945-1950 νὰ τραγουδοῦμε τὰ ποιήματά του σ' ἐκείνη τὴν παλαιὰ αἴθουσα τοῦ Καρύτη 14 ἢ στοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὶς διάφορες ἐξορμήσεις μας, ὄχι μόνον δὲν θὰ τὸν λησμονήσουμε ἀλλά, ὅσο θὰ ἀναπνέομε, θὰ εὐχαριστοῦμε τὸ Θεό, ποὺ χάρισε τότε σὲ μιά κρίσιμη ἐποχὴ τῆ στρατευομένη Ἐκκλησία ἕνα τόσο ταλαντοῦχο χριστιανὸ ποιητὴ καὶ φλογερὸ μαχητὴ τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ.

Σὰν φοιτητὴς εἶχα κι ἐγὼ τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσω στὸ παρεκκλήσι τῆς Ἀδελφότητος «Ζωή», στὴν Ἁγία Παρασκευή, τὴν ἀκολουθία τῆς ἐκδημίας του.

Θυμᾶμαι τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη ποὺ ἄρχισε τὸν ἀποχαιρετιστήριό λόγο του μὲ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ: «Μαζί θὰ περπατήσουμε χέρι μὲ χέρι στὸ δρόμο τοῦτο ποὺ στὴ θέωση θὰ μᾶς φέρει». Θυμᾶμαι μὲ πόση συγκίνηση καὶ θαυστοχάστες σκέψεις τὸν ἀπεχαιρέτησε ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας φυσιογνωμία π. Σεραφεῖμ Παπακώστας. Θυμᾶμαι ἀκόμη πὼς τὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἐκείνη ὀλόλαμπρη ἡμέρα, 5 Μαΐου 1948, ἐνῶ τὸ σκηνωμὰ του ἔφεραν στοὺς ὤμους των γιὰ νὰ τὸ ἐναποθέσουν στὸ Κοιμητήριό τῆς Ἀδελφότητος «Ζωή» οἱ ἀείμνηστοι καθηγητὲς Ἀλέξ. Τσιριντάνης, Δ. Κωτσάκης καὶ ἄλλοι, τὰ πουλιὰ στὰ δένδρα ἔνωναν τὰ κελαϊδήματά τους μὲ τὶς προσευχὲς τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὶς προσευχὲς ἑκατοντάδων φοιτητῶν, ἀνθρώπων ἄλλων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ πολλῶν ἄλλων εὐλαβῶν χριστιανῶν νέων καὶ ἡλικιωμένων γιὰ τὴν ἀνάπαυση στὴν οὐράνια πατρίδα τοῦ μεγάλου καὶ ἀνεπανάληπτου Γ. Βερίτη.

Θὰ ἦθελα ὁμως, ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες», ἂν ὁ χώρος τῶν πολυτιμῶν σελίδων τοῦ Περιδικοῦ μας τὸ ἐπιτρέπει, κάτι ἄλλο νὰ πῶ ἐδῶ. Στὴν ἐκπαιδευτικὴ μου στα-

διοδρομία ἐφρόντιζα πάντα σὲ γιορτὲς σχολικὲς, ἐθνικὲς, θρησκευτικὲς νὰ θάζω στὰ προγράμματα καὶ ἀνάλογα ποιήματα τοῦ Γ. Βερίτη. Πολλὲς φορές μέσα στὴν τάξη καὶ εὐκαιριακὰ διάβαζα στοὺς μαθητὲς μου κάποιον ποιημὰ του. Μπορῶ νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι μὲ ἀδιάπτωτο ἐνδιαφέρον οἱ μαθητὲς μου τὸ ἄκουγαν καὶ πολλὲς φορές μοῦ ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ τὸν ποιητὴ.

Ἡ ἀδυναμία μου στὸν ποιητὴ καὶ τὰ ποιήματά του μὲ ἔκαμαν ὥστε, ὅταν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1981 μὲ ἀξίωσε ὁ Θεὸς νὰ πατήσω τὴν ὑψηλότερη κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, νὰ πάρω μαζί μου τὰ δύο ποιήματα τοῦ Γ. Βερίτη μέσα στὰ ὁποῖα ἀναφέρει τὸν Ὀλυμπο· τὰ Χριστουγεννιάτικα ποιήματά του «Τ' Ἄστρο στὴν Ἀνατολή» καὶ τὸ «Ζητώντας τὸ Φῶς». Ἐκεῖ στὴν ὑψηλότερη κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, στὸ Μύτικα, τὰ ἀπήγγειλα στὴ συντροφιά μου στὴ μνήμη τοῦ ἀθάνατου ποιητοῦ μας.

Ἀλλὰ ἡ ἀπαγγελία δὲν ἔχει σημασία. Σημασία ἔχει τὸ ὅτι ἀπαγγέλλοντας τὸ ποίημα «Τ' Ἄστρο στὴν Ἀνατολή» καὶ θωρώντας ταυτόχρονα ἀπὸ ἐκεῖ ψηλὰ τὴν ἀγρία μεγαλοπρέπεια τοῦ βουνοῦ τῶν θεῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σκέπτεσαι ὅτι εἶναι τόσο ζωντανὲς οἱ εἰκόνας τοῦ ποιήματος ποὺ πιστεύεις ὅτι ὁ ποιητὴς γράφοντας τὸ ποίημά του θὰ εἶχε πατήσῃ τὸν Ὀλυμπο καὶ θὰ τὸν εἶχε γνωρίσει.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ τὶς πνευματικὲς κορυφὲς στίς ὁποῖες ἔφθασε ὁ ποιητὴς μας, φωτισμένος καὶ λουσιμένος μέσα στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, ἔβλεπε χαμηλότερες τὶς κορυφὲς τοῦ Ὀλύμπου καὶ μέσα στὴν ἀνείπωτη χαρὰ ποὺ τοῦ προκαλοῦσε ὁ ἐρχομὸς τοῦ Λυτρωτῆ στὸν κόσμον ἔγραφε:

«Κύττα τὸν Ὀλυμπο, τί νᾶχη
καὶ τρέμουνε τὰ θέμελά του;
Ἄκου' τριζοβολοῦν οἱ βράχοι
καὶ σκουζούν ἄγρια τὰ στοιχεῖά του».

Καὶ ἀφοῦ περιγράφει τὸ κατάντημα τῶν ἀρχαίων θεῶν

«ποὺ κατρακυλᾶνε πρὸς τὰ κάτω
καὶ παίρνουν ὅποιον δρόμο λάχει»,
ἐξεπᾶ μὲ τὴν κραυγὴ:

«Νὰ τ' Ἄστρο στὴν Ἀνατολή.
Τώρα πεθαίνουν οἱ πολλοί:
Γεννιέται ὁ ἕνας!...».

Μὲ πολλὴ ἀγάπη
ΧΡΙΣΤΟΣ ΗΛ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
τ. Λυκείαρχης

Ἐπίκαιρα

ΚΑΙ ΑΛΛΗ ΜΙΑ ΣΠΟΥΔΑΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Πολλές επετείους ἔχει χαιρετήσει κι' ἔχει γιορτάσει, αὐτὴ ἐδῶ ἢ στήλη, ὅλες σχετικὲς μὲ τὶς προσπάθειες πού (κατὰ τὸ τελευταῖο ἡμῶν αἰῶνος, κυρίως) ἔχουν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν ομάδα αὐτῆ τῶν «Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων», ὅπου συγκαταλέγονται καὶ οἱ «Ἀκτίνες».

Μὲ τὴν ἴδια χαρὰ καὶ, τὸ σπουδαιότερο, τὴν ἴδια εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεὸ πού φυτεῦει καὶ καλλιεργεῖ κάθε καλὸ ἔργο, παρακολουθοῦνται καὶ ὅλες οἱ ἄλλες παρόμοιες προσπάθειες πού καταβάλλονται ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἐργάτη τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄν δὲν γίνεται καὶ γι' αὐτὲς ἰδιαιτέρος ἐδῶ λόγος, αὐτὸ αἰτιολογεῖται μόνο ἀπὸ τὴν ἀναρμοδιότητα αὐτῆς ἐδῶ τῆς στήλης νὰ ἰδῆ μὲ ὑποψία ἔστω κριτικῆς ματιᾶς, ὅποιοιδήποτε ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς...

Ὁ λόγος, λοιπόν, σήμερα, γιὰ τὸ Περιοδικὸ «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», πού ξεκίνησε ἐδῶ καὶ ἵσα ἴσα ἑπτὰ χρόνια (τὸν Μάιο τοῦ 1948) σὰν «Δελτίον» τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν», καὶ μὲ τὸ τεύχος Ἰουνίου 1988 μὲ τὸν τίτλο πιά «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», μῆπκε στὴν πέμπτη δεκαετία τακτικῆς ἐκδόσεώς του:

Ἄν καὶ τὸ σύντομο τοῦτο σημείωμα δὲν πρόκειται νὰ καταγίνῃ μὲ ἐπαίνους, θὰ ἔλεγε ἴσως κανεὶς ὅτι μπορούσε καὶ νὰ μὴ γραφῆ καθόλου, ἀφοῦ σήμερα κάθε ἄλλο παρά γιὰ πανηγυρισμοὺς εἶναι καιρὸς. Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ κάτι τέτοιο, ἀλλὰ γιὰ μιὰ νὰ ληθῆ καὶ ἀπαραιτήτη

πνευματικὴ ἀνάγκη, νὰ τονισθῆ ἡ (στοὺς καιροὺς μας μεγαλύτερη ἴσως ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλου χριστιανικοῦ ἔργου) σπουδαιότητα τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ἐνισχύσεως ἑνὸς παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ μὲ ἑλληνοχριστιανικὲς ἀρχές, πού θὰ συγκεντρῶνῃ καὶ θὰ ἐνώνῃ ὅλους τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας, ἀριστεῖς στὸν τομέα τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἄν (ἢ μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπειδὴ) οἱ σύγχρονοι ἄνεμοι τοὺς ἔχουν παροπλίσει, τὴν ὥρα, ἴσα-ἴσα, πού ἡ ἑλληνικὴ νεότητα ἔχει τόσο μεγάλην ἀνάγκη τους!

Εἶναι λοιπὸν πραγματικὰ δῶρο τοῦ Θεοῦ τὸ ὅτι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μας αὐτοὶ εἶχαν ἔγκαιρα ἀντιληφθῆ πὼς οἱ ἄνεμοι πού φυσᾶνε τοὺς τελευταίους καιροὺς μέσα στὴν Ἐκπαίδευσιν τὴν ἀποδιοργανώνουν καὶ μὲ κάθε μέσον πού ἔχει ἀπομείνει στὴ διάθεσί τους, ἀγωνίζονται νὰ λιγοστεψοῦν ἔστω τὸ κακό. Σὲ τέτοιες περιστάσεις, ἀκόμη κι' ἕνας τίτλος, σωματείου, βιβλίου, περιοδικοῦ, μὲ σωστὴ κατεύθυνσι, εἶναι μιὰ παρηγοριὰ «ἐν γῆ ἔρημῳ καὶ ἀθάτῳ καὶ ἀνύδρῳ!» Πόσο μᾶλλον ὅταν δὲν πρόκειται μόνο γιὰ ἕναν τίτλο, ἀλλὰ γιὰ μαχητὲς Χριστοῦ ἀφωσιωμένους καὶ ἄρα εὐλογημένους ἀπὸ τὸν Θεό, κι' ἀκόμη «ἀνθρώπους τῆς δουλειᾶς», δοκιμασμένους καὶ ἀναδειγμένους μὲ σασ' αὐτῆν, ἱκανοὺς νὰ γίνωνται σεβαστοὶ ἀπὸ τοὺς ὁμοτέχνους τους, ὅσους τουλάχιστον διατηροῦν κάτι ἀπὸ τὴν ἐπιστημοσύνη!

Ἄν θὰ ἤθελε κανεὶς (καὶ εἶναι χρέος

δλων μας νά θέλουμε), νά γνωρίση κάπως άπό κοντά τί πέτυχε μέ σαστάσαρά ντα άύτ ά χροδία καί τί έλπίδες δίνει για μεγαλύτερες άκόμη μελλοντικές έπιτυχίες ή Κίνησι της «Έλληνοχριστιανικής Άγωγής», δέν έχει παρά νά διαβάση, στο φύλλο της του Ιουνίου 1988, τό λαμπρό, σύντομο, άλλά περιεκτικώτατο καί μέ πραγματικήν έμβριθεία γραμμένο, σημείωμα του φιλολόγου κ. Έλευθ. Ζιαζόπουλου, πού είναι ένα έμπνευσμένο στέλεχος της ώραίας αύτης Κινήσεως. Θά θαυμάση ό άναγνώστης του πώς οί συνεργάτες του περιοδικού αύτου κατώρθωσαν (θέβαια, τους βοήθησαν καί τά σαράντα χρόνια της ως τώρα ζωής του), νά μη μείνη έξω άπό τίς σελίδες του τίποτε σχετικό μέ την Έλληνοχριστιανική Άγωγή καί, φυσικά, όχι μόνο σύγχρονο, άλλά καί κάθε αξιόλογο δημιουργήμα δλων τών αιώνων πού πέρασαν, άπό τόν καιρό τών Άρχαίων μας προγόνων, ως τους Βυζαντινούς χρόνους, τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, άλλά καί τους νεώτερους χρόνους, τών τελευταίων αύτων μέ την σε πολλά θετική συμβολή τους, καί σε άλλα μέ... την άνατροπή καί τό ξεθεμέλιωμα!

Πριν κλείσει τό σημείωμα αυτό, έχει υποχρέωσι ν' αναφέρει, μέ πολλήν ευχαρίστησι πειθαρχώντας στην πανελληνιαν άναγνώρισι καί τόν γενικό σεβασμό, ένα μόνο, τουλάχιστον, όνομα, τόσο ξένο πρδς τά έφήμερα καί τά φθαρτά, ώστε νά είναι φανερό, ότι δέν ανήκει στον αιώνα τουτόν, τό όνομα του άπό την άρχή ως σήμερα (μέ τί Χάρι του Θεού), διευθυντοῦ καί σπουδαιότερου συνεργάτη (της πραγματικής «ψυχής») του περιοδικού, δηλαδή του κ. Ιωάννη Κηλιτσάρα.

ΠΕΡΙ ΑΝΟΗΣΙΑΣ Ι

Δυό περιστατικά έδειξαν ότι, τώρα τελευταία, αντιλαμβανόμαστε κάπως ότι — οὔτε λίγο, οὔτε πολύ — όλοι μας, τό έθνος μας όλόκληρο, **έχουμε επάρει φωτιά καί καιγόμασ τε!**

Δυστυχώς, δέν πρόκειται για υπερβολή: Τό ένα περιστατικό είναι ότι μέ τό ζήτημα της υπογεννητικότητας, πού παίρνει πιά τραγικές διαστάσεις, έφθασεν ν' άσχοληθ ή ή όλομέλεια της 'Ακαδημίας 'Αθηνών, κι' έκοινοποίησε στους άρμοδίους τά πορίσματα ειδικής μελέτης πού έγινε άπό τό «Κέντρο Έρευνας της Έλληνικής Κοινωνίας», μέ τη διεύθυνσι 'Ακαδημαϊκών. 'Η 'Ακαδημία δέν μάς έχει συνηθισει σε παρόμοια διαβήματα κι' έτσι ή πρωτοβουλία της προκαλεί χαρά, άλλά καί δείχνει (καί μέ φοβερούς αριθμούς) πόσο τό κακό — άνεμπόδιστα! — έχει προχωρήσει.

Τό δεύτερο περιστατικό είναι ότι ή 26 Ιουνίου έχει όρισθί σαν «'Ημέρα για την καταπολέμησι τών ναρκωτικών». 'Οχι πώς περιμένει κανεις κάποιο σοβαρό άποτέλεσμα άπό τέτοια μέτρα, πού συνήθως χρησιμεύουν μόνο για νά... ήσυχάσουν την, όχι καί τόσο εύκολοσυγκίνητη, συνείδησι τών άρμοδίων, πώς αὔτοι έκαμαν τάχα ό,τι μπορούσαν. 'Αλλά κι' αὔτδς άκόμη ό «ντόρος» υπάρχει έλπίδα πώς θά θάλη σε κίνησι κάποιες άλλες συνειδήσεις, αὔτες πού κάθε φορά «σώζουν την κατάσταση». 'Ας χαϊρετήσουμε λοιπόν μ' αίσιοδοξία τά «μέτρα» αὔτá καί όσα άκόμη θά θάλουν σ' έφαρμογή ή Πολιτεία καί ή Κοινωνία μας. Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι χρειάζονται. Δέν υπάρχει δηλαδή άμφιβολία ότι πρέπει οί άνθρωποι νά θεθηθηθουν νά κάνουν παιδιά κι' ότι πρέπει νά θεθηθηθουν νά λύνουν τά προβλήματά τους στην πραγματικότητα αντί νά καταφεύγουν σε φανταστικούς παραδείσους. Τό μόνο κακό, μέ τά μέτρα αὔτá, είναι ότι... συνήθως μένουν στα χαρτιά καί δέν εφαρμόζονται.

'Αλλοῦ όμως θρίσκεται τό μεγαλύτερο — τό μεγάλο — κακό, κι' αὔτό θέλει νά τονίση ή στήλη: «Ότι όσο κι' αν τά υλικά μέσα (άφησε πού καί γι' αὔτá «μáλλον θόρυβος γίνεται»), θεθηθηθουν τους ανθρώπους νά κάνουν παιδιά καί νά λύνουν τά προβλήματά τους,

είναι όμως, σέ τελευταία ανάλυσι, άπολύτως... άπρόσφορα νά επιτύχουν είτε τó ένα, είτε τó άλλο: "Ολου του κόσμου τις διευκολύνσεις και τις άνέσεις κι' άν δώσης στο ζευγάρι, δέν θά μπορέσης νά τó κάμης ν' άποφύγη κάποιες δεσμεύσεις κι' ένοχλήσεις που είναι άχώριστα δεμένες με την περίοδο τής έγκυμοσύνης, με τόν τοκετό, με τις φροντίδες, τις έγνοιες, τις άγωνίες τής άνατροφής των παιδιών. Τó ίδιο πάλι και με τά ποικίλα προβλήματα και τις δυσκολίες τής ζωής. "Άφησε που ποτέ δέν θά μπορέσης νά τις καταργήσης έντέλως. 'Αλλά κι' άν όλες τις ύλικές προϋποθέσεις τής ζωής τις έκανες ιδανικές, και πάλι τή ν ψυχή του άνθρώπου δέν θά μπορούσε νά την χορτάσης. Κάτι άλλο ζητάει, κάτι διαφορετικό χρειάζεται, που πολλοί από τούς σημερινούς ήγήτορες δέν τó υποψιάζονται καν, είτε γιατί δέν έχουν πραγματική πείρα τής ζωής και άεροβατούν, είτε «διά τó είναι αυτούς σάρκας». Τί νά γίνη; Βλέπετε, και ή πείρα έχει την άξία της και ή σοφία (έδω όχι ή σχετική με τόν έξωτερικό κόσμο) πολύ μεγαλύτερη. Σε κάθε περίπτωση, ή... άνοησία δέν ή-

ταν ποτέ κατάλληλος οδηγός...

Τί γίνεται όμως στους καιρούς μας; Δέν είναι καθόλου δύσκολο νά περιγραφή, γιατί είναι... τó έντελώς αντίθετο άπ' αυτό που θά χρειαζόταν: 'Αντί νά δείξουμε και νά προπαγανδίσουμε για τις μεγάλες, τις άνεκτίμητες χαρές του νά 'χη κανείς παιδιά, ή γενικότερα, νά πορευεται, νά συμπεριφέρεται στή ζωή του όπως θέλει ó Θεός (άφου μόνο έτσι θά ζή μιá ζωή γεμάτη κι' ευτυχισμένη), προπαγανδίζουμε τόν «οικογενειακό προγραμματισμό» (κάμαμε και τις λέξεις... μασκαράδες) και τούς διάφορους τρόπους για «αντισύλληψη». Κι' αντί νά άφίνουμε τουλάχιστον έλεύθερο και θεατό από τó κοινό τόν βίο των 'Αγίων έμπνευσμένον από τόν λόγο του Θεού, άγωνιζόμαστε πώς νά τόν καταχωνιάζουμε, νά τόν κλείσουμε μέσα σε συρματοπλέγματα.

"Ας κάμουν δ,τι θέλουν οί σύγχρονοι «σοφοί». Μόνο νά μήν παραλογίζονται: Δημιουργούν δηλαδή τó έγκλημα και τή δυστυχία του. 'Αλλά τó νά... Ξαφνιαζονται ύστερα «πώς έγινε αυτό», φανερώνει άνοησία, πού... διώχνει κάθε έλπίδα θεραπείας!

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαίον περιοδικόν. Κυκλοφορεί την 1ην έκαστου μηνός. 'Ιδιοκτήτης: «Χριστιανική Ένωσις 'Ακτίνες», όδός Καρύστη 14, 105 61 'Αθήναι, Τηλ. 3235-023. Έκδότης και Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. 'Ιατρίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 'Αθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματόπουλος, 'Ιπποκράτους 189, 114 72 'Αθήναι. Τιμή τεύχους δρ. 50. 'Ετησία συνδρομή, έσωτερικού δρχ. 500, έξωτερικού δολ. 15. 'Η διευθύνσις επιφυλάσσει εις έαυτήν τó δικαίωμα νά μή δημοσιεύση ή νά συντέμνη κατά την κρίσιν της οιονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα, ή μή, δέν επιστρέφονται. 'Αναγγελίαι έντύπων έν γένει και βιβλιοκρισίαι δέν δημοσιεύονται.

Τόπος εκδόσεως 'Αθήναι, 'Ιούλιος, 1988

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Είναι ένα σύγχρονο βοήθημα για τους γονείς, εκπαιδευτικούς, οδηγητάς τῆς νεότητος καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐφήβους μας.

Τὸ ἔργο περιλαμβάνει σὲ τρίτη ἔκδοσι ἐκσυγχρονισμένη τὶς μελέτες:

ΤΟΜΟΣ Α΄.

1. Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΠΑΙΚΙΑΣ
2. Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
4. ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

1. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ
2. Η ΥΓΕΙΑ, Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ
3. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ
4. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Στὴν ἐποχὴ μας οἱ ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐπίλυσι τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων τῆς νεολαίας μας αὐξάνουν συνεχῶς καὶ καθίσταται ἀναγκαία ἡ σπουδὴ γιὰ μίαν οὐσιαστικὴ καὶ ἀληθινὴ βοήθεια.

Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη ζητεῖ νὰ καλύψῃ τὸ ἀνωτέρω δίτομον ἔργο.

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα τοῦ Κέντρου καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν. Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίης:

Γραφεῖα Περιοδικοῦ «Ἀκτίνες», Καρύτση 14

105 61 Ἀθῆναι — Τηλ. 3235023

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

*Κατάλογος τῶν βιβλίων πού ὑπάρχουν σήμερα στή γραφεῖα
τῶν «Ἀκτίνων»*

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α' 500	Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' έκδοσις) 250
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β' 500	ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Α' 500	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 250
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Β' 500	ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 250
Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 1000	Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ 250
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για ἀγόρια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω) 800	ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 250
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για κορίτσια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω) 800	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 250
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ 100	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 250
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ 250	ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 250
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΑΡΜΟΝΙΑ 400	Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 300
	ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α'. 800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν σὲ τὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων» 32 35 023
